

camben»; *Épist.* I, 19, 32: «hunc (Alcaeum) ego non alio dictum prius ore Latinum vulgavi fídicen». Cur vero in excelsa lyrica poësi adeo feliciter elaboraverit, haec videtur esse potissima ratio, quod suo ipsius ingenio maxime conveniret. Cum enim duo fere genera sint lyricae poësis, alterum grande, magnificentum, audax, sublime, ejus vatis proprium «ingenium cui sit, cui mens diviniore atque os magna sonaturum» *S. I.*, 4, 43, quale fuit Pindari, alterum lenae et temperatum, quod non tam audaciam et pompam requirit quam suavitatem cum quadam maiestate conjunctam, in quo Alcaeus imprimis et Sappho praestantissimi fuerunt, illo priore genere saepe relicto aut declinato, posterius hoc maxime amplexus est, quippe quod ejus indoli potius temperatae quam audaci maxime congrueret. Quod ipse de se confiteretur pluribus locis, quos omitto brevitatis gratia, quales sunt *C. I.*, 6, 9 seqq.; *II.*, 1, 37 seqq.; *III.*, 3, 69; *IV.*, 15, 3, 69, *IV.*, 2, 25 sepp.; *IV.*, 15, 3. In his ego locis sine ulla dubitatione confirmaverim poëtam voluisse ingenii sui mediocritatem significare, urbana tamen usum ironia nonnumquam. Nam si quandoque «multa (Romanum) tollit aëra cyenum, tendit (o lector), quotiens in altos nubium tractus», saepius tamen «apis Matinae more modoque, grata carpentis thyma per laborem plurimum circa nemus vovidique Tiberis ripas, operosa parous carmina» fingit. Quae verba etiamsi, ut jacent, poëtae urbanitati vertenda sunt, certe Venusianus altius volare et cautissime temptavit et in plerisque carminibus «auream» potius secutus est «mediocritatem» quam audaciam, dulcedine potius quam maiestate praeditus est, jucundior venustiorque

quam altus et magnificus, gratior et elegantior quam grandis et sublimis, lenior denique et tranquillior quam vehemens et ardens apparet. Nimirum ultra vires ingenii sui, quas probe noverat, progredi non est ausus nisi insolentiore animi motu excitatus, provocatus, lacessitus.

Propriam igitur indolem consulens eique prospiciens, egregii poëtae partes Latinus lyricus egit. Cui rei addenda est exquisitior argumentorum delectus in poëmatis fingendis. Haec enim potissimum de vita communi desumuntur, sed ita ut accommodatissima sint ad docendum et delectandum, in qua mixtione rerum utilium et dulcium «omne tulit punctum». Modo enim cum amicis jocatur, at urbane semper et Attice, modo sapienter vivendi praecepta tradit illustratque mirifice, temperantiam docet aequitatemque animi et magnitudinem, pietatem in patriam et deos laudibus extollit, nunc detestatur aetatis suae vitia, impietatem, avaritiam, luxuriam, nunc ad caelum effert praeclarissimorum virorum virtutes et facinora, laudesque canit deorum maxime in publica populi Romani laetitia cum grati animi significatione. Semper scriptor sumit materiam viribus aequam suis, postquam diu versavit quid umeri recuset, quid ferre possint, rerum atque hominum rationem diligenter.

At vero non his quae diximus contentus, processit ulterius, carminum enim formam eam effingit quam potuit elegantissimam. Illam breviter admodum attingam, nam hujus scripturae angustiis coactus, ipsam amplificare nullo modo possum. Qua de re generaliter est dicendum Graecorum eum artem rationemque esse imitatum, at non serviliter, polluit enim ea ingenii vena atque pulchritudinis ve-

nuſtatisque ſensu, quibus lyricae poëſis vim et gratiam facile perciperet et aſſequeretur. Itaque et lyricam dictionem invenit et numeros et verſus ad Graecorum normam concinnavit, aſperiores adhuc incomptioresque poëticum ſermonem ad elegantiam ſuae aetatis conformavit, quod ſibi etiam Catullus, Aſinius Pollio, Varius, Vergilius propoſuerant. Quare cum haec omnia ipſi invidiam moleſtiamque a Bavio Mevioque, peſſimis poëtis peperissent, de quibus Vergilius, *B*, 3, 99:

Qui Bavium non odit, amet tua car-
[*mina, Mevi,*

de hoc autem ipſe Horatius,
Epod, 10:

Mala ſoluta navis exit alite,
Ferens olentem Mevium,

exclamat ad *Pis.*, 53 sepp.:

Quid autem
Caecilio Plautoque dabit Romanus,
[*ademptum*

Vergilio Varioque? Ego cur acquirere
[*pauca*

Si poſſum, invideor, cum lingua Ca-
[*tonis et Enni*

Sermonem patrium ditaverit?

Patriam igitur linguam dupliciter Horatius locupletavit, primum ex opibus Latini ſermonis propriis, deinde Graecis conſtructionibus qui Hellenismi a Grammaticis vulgo nominantur, quorum carmina Horatiana plena ſunt. Nihil jam dicam de picto et polito orationis colore; nihil de numeris et verſibus plane cum materia conſentientibus; nihil de traſlationum metaphorarumve audacia, quam ingenium atque elegantia moderantur; hoc tamen unum animo advertam, non ab eo mediocriter eſſe verſatum atque ſer-

vatum praeceptum illud luculentissimum ſuae ad Piſones epiſtulae:

Sit quidvis ſimplex dumtaxat et unum.

Continet enim unumquodque carmen Horatianum principem ſive primariam aliquam ſententiam, ad quam tandem aliquando cetera referuntur. Eam autem veſtigare mentis oculis non eſt facile ſemper, cum aliquando animo commotus illam potius poëtico lumine colluſtrare videatur et exornare quam aperte ante oculos legentis ponere. Attamen ſingulae carminis partes ita inter ſe copulatae conſecutaeque ſunt, ut ad illam declarandam ſollerter omnes conſpirent. Pindari enim quandoque artem ſecutus, ab eo quod initio propoſuerat digreditur, ſententiarum ordinem rerumque ſeriem liberius commutat, nonnumquam ſaltu quaſi facto medias ſententias praetermittit, quae requiri videntur ut magis perſpicue carmen intellegatur. Hujusmodi transitiones ſaltus lyriſci non inepte dicuntur, quod lyricorum magis proprii ſunt quam ceterorum poëtarum, ſimilitudine deſumpta ab eundo in cogitando. Quae cum ita ſint, non ea tamen officiunt quominus ejus poëma ſit ſimplex et unum, neque ejus partium juncturam turbant, copulationem impediunt. Sed jam ad ea gresſum faciamus, quae magis ſingulariter ad Horatianam formam attinent.

Eſt Q. Flacci dos peculiaris uſurpatione veri cum fictione conjuncti, quae conjunctio per ſe ipſa ſtili Horatiani pars eſt. Horatius vates eſt Muſarum ſacerdos, quem Superi tumentur, quique «*carmina non prius audita virginibus puerisque cantat, et vulgus arcet*», quem

. . . *gelidum nemus*

Nympharumque leves cum Satyris Chori
Secernunt populo.

Eum a casu arboris fortuito, a maris tempestate, ab occurso lupi liberat tutela caelestis, quod sit homo sacer. Hinc conjunctio fabulae cum iis quae reapse evenerunt, hinc episodica illa mythologica quibus indulgere solet in poematis concinnandis.

Altera qualitas formae Horatianae est usus imaginum, quas poeta usurpat ut et res et sententiae menti inhaereant firmiter. Res abstractas refugit lyricus: apud ipsum tempestas Pater est sive Jupiter, qui «igni corusco nubila dividens per purum tonantes egit equos volucrumque currum», victoria dea, quae ab alto descendit, «victorem fronde coronat». Verbo, Horatius numquam pictor esse desinit: *Ut pictura poësis*.

Ex iis imaginibus oriuntur res singulatim oculis objectae. Si vult poeta locum campestem ob oculos ponere, quo amici secedunt ut festo die genio indulgeant, ostendit «pinum ingentem albamque populum, umbram hospitalem ramis consociare amantes, fugacemque lympham obliquo rivo trepidare laborantem». Praeditus ille est arte pingendi, polletque vi imaginandi, quam φαντασίαν dicimus, nunc ludicra et petulanti, nunc festiva perque jucunda, quippe quam et ratio et iudicium regant et moderentur. Inde illae antitheses quibus res rebus, sententiae sententiis opponuntur. Quis enim non tenet memoria carmen I. I, quartum, ubi

*Cytherea choros ducit Venus imminente
[luna,
junctaeque Nymphis Gratiae decentes
alterno terram quatiant pede, dum gra-
[ves Cyclopus*

Vulcanus ardens urit officinas?

Tertia «vatis Horatii» dos brevitatis est contradictioque stili, qui paucis multa continet, neque redundat aut diffluit, sed ubertatem coercet verborum, deque iis agit duntaxat quibus est hic locus neque sine ulla ratione ab eo

*Lucus et ara Dianae
Et properantis aquae per amoenos am-
[bitus agros,
Aut flumen Rhenum aut pluvius des-
[cribitur arcus;
Semper ad eventum festinat et in me-
[dias res
Non secus ac notas, auditorem rapit...*

Horatius igitur «brevis esse laborat». Quod si aliquando obscurus fieri videatur, non id brevitati est tribuendum, sed poeticae locutioni potius, nobis reconditae, qua de causa postulat a nobis diligentem investigationem. Quae tamen difficultas invenitur etiam in amplioribus scriptoribus, qualis est Vergilius, eo quod Latinus sermo sit pressior quam linguae nostrae recentiores.

Nihil de epithetis dicam, quibus Venusinus luculentissime utitur, quorum usurpatio plena facilitatis est et felicitatis, habeturque quasi dos peculiaris scriptoris *Carminum*.⁽¹⁾

Gloriari igitur merito potuit poeta, suae sibi conscius virtutis, quod *monumentum aere perennius* construere primus coepisset, idem ingenii sui felicitate exegerit seu ad finem mirifice perduxerit, consiliumque quod inierat ut Roma Romano imperio digna polleret lyra, sic est exsecutus, ut et aequalibus et posteris suis exemplum reliquerit quod a nullo

(1) Quae haecenus a me scripta sunt de forma Horatiana, sic mirifice Menéndez y Pelayo summam exponit, eam constituens «en la sobriedad maravillosa, en la rapidez de la idea y concisión de la frase, en la tersura y nitidez en los accidentes, en la calma y serenidad soberana en el espíritu del artista». V. Miguel A. Caro, *Observaciones sobre la poesía horaciana*, en «Horacio en España», t. II, Madrid, 1885, p. 373.

cive suo sit postea non dicam superatum, verum ne ulla quidem ratione aequiparatum. Nam ejus aequales Titius et T. Septimius, de quibus ipse, *Epist.* I, 3, 9 et I, 5, 26, aliique pauci vix nomen nobis, carmina, quod sciamus, nulla reliquerunt. Postera autem aetate nemo poë-

ta lyricus cum Horatio comparandus. Quapropter prudentissime Quintilianus, X, 1, 96: *At lyricorum idem Horatius fere solus legi dignus; nam et insurgit aliquando, et plenus est jucunditatis at gratiae, et variis figuris et verbis felicissime audax.*

II

Sed jam gradum faciamus ad Legionensem, ad eum poëtam, cui jam dudum *Horatio Hispano* cognomen est, de quo verbis pauca dicam, multa, credo, carminibus quattuor suis latine a me redditis, quae paulo post in medium proferam. Audacissimo mihi spero fore ut lector benignissime et indulgeat et parcat; intellexi enim brevius mihi iter per exempla quam per doctrinam futurum. Sed prius Bouterweckium audiamus, nonnulla exemplis praeponentes. Igitur de Legionensi scriptor *Historiae Poësis et Eloquentiae in gentibus seu populis recentioribus*: Haud facile est, inquit⁽¹⁾, statuere uter utri antefendus, num Legionensi Horatius, an Horatio Legionensis. Wetzorius autem et Weltius Bouterweckii testimonio nixi, in suo *Dictionario Encyclopaedico Theologiae Catholicae*⁽²⁾ neminem asserunt ex scriptoribus recentioribus magis intime sensum antiquorum perspexisse poëtarum, mentem propius attigisse, quam nostratem, neminem hodiernae poësi proprietates et indolem illorum veterum scriptorum sapientius communicasse. Noëter autem Coll et Vehí, acerrimo vir iudicio, addit Magistri Sal-

manticensis carmina aequiperari facile posse eum Horatianis et arte et brevitate dicendi, animi vero motibus praestantiora his illa et puriora habenda esse⁽³⁾

Sicuti Graecos Romanus, sic Latinos et Graecos et Hebraeos Hispanus est imitatus, ex Latinis praesertim Maronem et Flaccum, ex Graecis Pindarum, ex Hebraeis Jobum et Davidem, quos omnes perbelle Hispane loquentes induxit, quorumque versione facultates auxit stili poëticae in nostris litteris, ut in Latinis Horatius egregie. Sed brevissime formam, de qua diximus, Horatianam, quae naturae beneficio suoque studio vates noster excelluit, exponamus.

Ac primum quod fabulae Horatio tribuerunt, ut rebus sacris profanas extolleret humanasque divinis, id sibi vates Augustinianus longe superius comparavit doctrina et dogmatis santissimae nostrae Religionis. En tibi, lector optime, clarum carmen omnibusque numeris absolutum, quod inscribitur *A todos los Santos*, estque imago perfectissima carminis Hor. I, 12, *quem virum aut heroa*, non serviliter ex Latino lyrico sed ingenue admodum expressa:

(1) In opera cit. vol. III, p. 239 seqq., Gottingae, 1804.—(2) Germanice concripto, Gallico autem facta a Goshler. —
3) «Elementos de Literatura», Art. Poet., l. II, cap. II, c).

† Jos. Llobera, S. J.

Fr. Luis de León

*Quem canam divum procerumve caeli,
Musa, caelestis citharae perita?
An Deum ipsum, quem superum tuetur
Turba stupetque?*

*Cujus aut nomen lyra ad astra tollet,
Ocius terras fugiente sole,
Quo die caelum nitet atque tanto
Milite splendet?*

*Inter has rupes recinetve imago
Vocis, ut vates Ephrataeus olim
Sacrum ad Hermonem gelidumque cantu
Aëra mulsiit?*

*Molli ubi flavos hedera capillos
Cinctus, et montem fidibus canoris
Duxit, et fortis rabidum leonem
Vicit et ursum.*

*Quem prius laudem quam Humilemque et
Qui cibo vili vetitoque vitam [Altum,
Perditam reddens, hominem jacentem
Extulit alte?*

*Par Patri Aeterno parilisque nato
Incolae terrae; trémit Orcus ipsum,
Sol colit, vivunt, meliora facta,
Cuncta per illum.*

*Integer post hunc uterus canetur
Lucis et Mater pelagique fulgens
Sidus horrendi, generisque nostri
Fida Patrona.*

*Spiritus princeps, tua non silebo
Verba nec firmum tumidum in draconem
Pectus; oblitum neque te, paratum
Ferre salutem.*

¿Qué santo o qué gloriosa
virtud, qué deidad que el cielo admira,
oh Musa poderosa
en la cristiana lira,
diremos entretanto que retira
el sol con presto vuelo
el rayo fugitivo en este día
que hace alarde el cielo
de su caballería?

¿Qué nombre entre estas breñas a porfía
repetirá sonando
la imagen de la voz en la manera
el aire deleitando,
que el Efrateo hiciera
del sacro y fresco Hermón por la ladera?
A do ceñido el oro
crespo con verde hiedra, la montaña
condujo con sonoro
laúd, con fuerza y maña
del oso y del león domó la saña.

¿Pues quién diré primero
que el Alto y que el Humilde, y que la
por el manjar grosero [vida
restituyó perdida,

que al cielo levantó nuestra caída?
Igual al Padre Eterno,
igual al que en la tierra nace y mora,
de quien tiembla el infierno,
a quien el sol adora,

en quien todo el ser vive y se mejora.
Después el vientre entero,
la Madre desta luz será cantada,
clarísimo lucero

en esta mar turbada,
del linaje humanal fiel abogada.
Espíritu divino,
no callaré tu voz, tu pecho opuesto
contra el dragón malino;

*Obrutae numquam ratis o magister,
Ause, te, verbis, mea lingua dicit,
Teque cui nox e tenebris reduxit
Lucida vitam.*

*Quis tuum fletum pretiumque nardi,
Corde converso bene, Magdalena,
Non canet, cujus cumulata odore
Est domus orbis?*

*Quae colis Nilum, rosa liliumque,
Concino te nunc, sapiensque virgo;
Ex sacro virtus tua lucet alma e
Vertice Sina.*

*Africae fulmen celebrem? favumne
Romulum? an non Stridonium disertum,
«Aureum os» aut qui merito est ab omni
Gente vocatus?*

*Sidera attingit, rutilans columna,
Major excelsus Basilius astu,
Prae sua Demosthenis haud diserta est
Copia fandi.*

*Crescit, exurgens velut arbor annis,
Laude Franciscus, micat in recessu
Splendor Antoni velut inter astra
Luna minora.*

*Illa quo fugit, Pater, illa rara
Jam diu virtus? Adyti quis aurum
Diruit? Quisnam sata laeta dumis
Miscuit excors?*

*En ubi picti nituere flores,
Triticum flavum violaeque rubrae,
Carduus regnat, inimica avena
Falsus amicus.*

ni tú en olvido puesto,
que a defender mi vida estás dispuesto.
Osado en la promesa,
barquero de la barca no sumida,
a tí mi voz profesa;
y a tí que la lucida
noche te traspasó de muerte a vida.
¿Quién no dirá tu lloro,
tu bien trocado amor, oh Magdalena,
de tu nardo el tesoro,
de cuyo olor la ajena
casa, la redondez del mundo es llena?
Del Nilo moradora,
tierna flor del saber y de pureza,
de tí yo canto agora,
que de la santa alteza
de Arabia esparce luz tu fortaleza.
¿Diré el rayo Africano?
¿diré el Estridónés sabio, elocuente,
o del panal Romano,
o del que justamente
nombraron «boca de oro» entre la gente?
Coluna ardiente en fuego,
el firme y gran Basilio al cielo toca,
mayor que el miedo y ruego;
y ante su rica boca
la lengua de Demóstenes se apoca.
Cual árbol con los años
la gloria de Francisco sube y crece,
y entre mil ermitaños
el claro Antón parece
luna que en las estrellas resplandece.
¡Ay Padre! ¿y dó se ha ido
aquel raro valor? ¿o qué malvado
el oro ha destruído
de tu templo sagrado?
¿quién cizañó tan mal tu buen sembrado?
Adonde la azucena
lucía y el clavel, do el rojo trigo,
reina agora la avena,
la grama, el enemigo
cardo, la sinjusticia, el falso amigo.

*Fleat ja n nobis oculos benignus,
Et tua dextra validus revelle
Turpe, inhumanum, sere trita, recta
Temporis acti.*

*Pectori dona requiem, recocto
Anxia cura in tenebris; ego extra
Carcerem nomenque tuum decusque
Dulcius edam.*

*Dulce solamen! mea non negabo
Ausa majores meruisse poenas;
At magis, quo sunt vitiosiora,
Laude fereris.*

De usu autem imaginum, quae pars altera est formae Horatianae, et de fugiendis rebus abstractis et de contrariis opponendis, quid dicam nisi haec omnia in carminibus Legionensis esse valde praecleara, non minus quam in Venusini? Ad hoc confirmandum satis erit legenti ante oculos ponere odam amico suo Philippo Ruissio dicatam, eam, inquam, quae incipit, «¿Cuándo será que pueda?» quam merito idem Coll et Vehí⁽¹⁾ plenam dicit esse rerum sublimium, Martínez de la Rosa⁽²⁾ tot imagines magnificas in ea inesse, tot cogitationes sublimes tamque singulari pulcritudine expressas, ut paucac admodum scriptiones inveniantur, quae possint ei conferri una cum sublimitate ingenuitate ac simplicitate conjuncta.

Et quoniam agitur in hoc poemate de cognitione qua ipse poeta, vir sapientissimus, praeditus erit in beatis illis caeli sedibus, significabo ipsius verba

Defectus solis varios lunaeque labores,
Unde tremor terris, qua vi maria alta tumescant

Convierte piadoso
tus ojos y nos mira, y con tu mano
arranca poderoso
lo malo y lo tirano,
y planta aquello antiguo, humilde y llano.
Da paz a aqueste pecho,
que hierve con dolor en noche oscura;
que fuera deste estrecho
diré con más dulzura
tu nombre, tu grandeza y hermosura.
No niego, dulce amparo
del alma, que mis males son mayores
que aqueste desamparo;
mas cuanto son peores,
tanto resonarán más tus loores.

usurpans, qua ratione theologus Augustinianus veram absolutamque beatitudinem intellegat. Ipsum igitur audiamus: «Nam his duabus rebus continetur absoluta et cumulata beatitudo: Dei contemplatione scilicet et cognitione templi Dei, id autem est universi hujus: quod unum templum est augustissimum atque maximum. Nam haec naturae rerum cognitio veluti cumulus additur visioni illi contemplationique Dei, in qua proprie ipsa beatitudo consistit».

Igitur has naturae partes atque rationes beati viri in caelesti illa et futura vita cognoscent, eaque ex cognitione capient summam voluptatem. Nam quod aliud puris et bene affectis animis exhibetur gratius spectaculum quam est hoc, quod illis a Deo exhibetur, cum de altissimo et maxime splendido loca caeli in omnis mali experte vita ipsi constituti, non solum videant illa:

(1) *Elementos de Liter.*, Art Poét. II, n. 322.—(2) *Poética*. anotación al canto II.

Obicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant;
 Quid tantum Oceano properent se tingere solas
 Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet:

Sed multo illis majora ac reconditiora cognoscent, causas nimirum omnium rerum et cujusque rei principia interiora atque priora, ipsarumque inter se naturarum atque rerum consensiones et dissensiones arcanas, quarum est, ut maxime jucunda causa atque ratio, aliaque

*Quando, Philippe, e carcere corporis
 Caelum valebo scandere fulgidum,
 Verumque purum alto tueri
 Orbe magis fugiente terram?*

*Vitam prope illic, splendida lux ego
 Factus, videbo, conspiciens simul
 Distincta, quae sunt, quae fuerunt
 Principiumque suum haud apertum.*

*Illic videbo quomodo Dextera
 Excelsa mundi jecerit arduum
 Fundamen ad libellam, eoque
 Firma sedent elementa terrae.*

*Stantes videbo quas super insidet
 Tellus columnas, signaque limitum
 Quaeis aestuosum turgidumque
 Provida Mens pelagus coercet:*

*Cur terra motu contremat, aspera
 Ira tumescant cur maria, exeat
 Trux unde ventus, curve crescant
 Oceani et minuantur undae,*

*Atque unde fontes, unde perennibus
 Lymphis alantur flumina, quisve alat
 Labentia, et causas videbo
 Frigoris imbriferi et caloris.*

his similia permulta». Haftenus Legionensis. (1)

Sed ecce tibi versionem poematis de quo superius, in qua unum alterumque versum desumpsi ex P. Thomas Viñas, Sch. P.: (2)

¿Cuándo será que pueda
 libre desta prisión volar al cielo,
 Felipe, y en la rueda
 que huye más del suelo
 contemplar la verdad pura sin duelo?

Allí a mi vida junto
 en luz resplandeciente convertido
 veré distinto y junto
 lo que es y lo que ha sido
 y su principio propio y escondido.

Entonces veré cómo
 la soberana mano echó el cimiento
 tan a nivel y plomo,
 do estable y firme asiento
 posee el pesadísimo elemento.

Veré las inmortales
 columnas do la tierra está fundada,
 las lindes y señales
 con que a la mar hinchada
 la Providencia tiene aprisionada.

Por qué tiembla la tierra,
 por qué las hondas mares se embravecen:
 dó sale a mover guerra
 el Cierzo, y por qué crecen
 las aguas del Océano y decrecen:

de dó manan las fuentes;
 quién ceba y quién bastece de los ríos
 las perpetuas corrientes;
 de los helados fríos
 veré las causas y de los estíos:

(1) *Opera*, t. 1, pp. 137-138, in psalm. XXVI.—(2) *Versiones latinas de poesías hispanas*, Barcelona, 1927.

*Quisnam supernas aetheris in plaga
Moles aquarum fulciat, et tua
Qua fulminum, Dive, officina,
Arca nivis, tonet unde caelum.*

*Cum vere totum contigit aëra
Turbari in alto, (nonne vides?) dies
Nigrescit, insanitque Caurus,
Atque levis petit astra pulvis.*

*Interque nimbos horrisonum Deus
Currum et coruscum commovet et citum,
Ardente caelum fulget igni,
Terra tremit, pavor alta corda*

*Prosternit, imbres nubibus effluunt,
Effusa manant flumina collibus,
Cassum laborem, undantia arva
Attoniti agricolae intuentur.*

*Ipe altus illinc despiciam vias
Motusque caeli, jam modo concitos
Nunc temperatos insitosque,
Principium indiciumque rerum.*

*Quisnam astra ducat perspiciam quoque,
Quisnam efficaci lumine et aureo
Accendat, ambae cur et Ursae
Sint pelago timidæ usque tingi:*

*Qua parte vitæ et luminis editor
Sol nutriatur, perpetuo nitens;
Cur praepes hibernus recedat,
Quis teneat tenebris moratum.*

*Immota cernam laetitiae loca
Orbe in supremo, laeta sedilia
Et luce et auro fabricata
Atque animis habitata diis.*

las soberanas aguas
del aire en la región quién las sostiene;
de los rayos las fraguas;
dó los tesoros tiene
de nieve Dios, y el trueno dónde viene.

¿No ves cuando acontece
turbarse el aire todo en el verano?
El día se enegrece,
sopla el Gallego insano,
y sube hasta el cielo el polvo vano;
y entre las nubes mueve
su carro Dios, ligero y reluciente.
horrible son conmueve,
relumbra fuego ardiente,
treme la tierra, humíllase la gente.

La lluvia baña el techo,
invían largos ríos los collados;
su trabajo deshecho,
los campos anegados
miran los labradores espantados.

Y de allí levantado
veré los movimientos celestiales,
así el arrebatado
como los naturales,
la causa de los hados, las señales.

Quién rige las estrellas
veré y quién las enciende con hermosas
y eficaces centellas;
por qué están las dos Osas
de bañarse en la mar siempre medrosas.

Veré este fuego eterno,
fuente de vida y luz dó se mantiene;
y por qué en el hibierno
tan presuroso viene,
quién en las noches largas le detiene.

Veré sin movimiento
en la más alta esfera las moradas
del gozo y del contento,
de oro y luz labradas,
de espíritus dichosos habitadas.

*Dorsa, Grial, sacri montis, quo scandere
Mentis inops poterit. [nunquam
Inceptum protende gradum bene, vince ca-
Unus et alta tene; [cumen,
Quoque fluit fons largus aquae, purissimus
Care, sitim releva. [undis,
Divitias mirans insanum neglege vulgus
Quod bona ficta petit
Auro inbians, nam Euro magis est levis il-
Et magis illa fugax. [la voluptas
Scribe tibi spirat quod amicus Phoebus, a-
Namque vetusta novus [mice;
Aequiperat stilus et superat; sed me neque
Te prope posse sequi. [crede
Nam mihi, qui insidiis raptus sum et tur-
[bine praeceps
Quique via e media
Ima peto, plectrum fractum est cum peñi-
Pennigerique umeri. [ne amatum*

In postrema, quam brevissime des-
cripsi, dote Horatiani carminis de epithet-
orum delectu praestitit etiam poeta Sal-
manticensis supra quam dici facile potest.
Nolo in re tam aperta immorari. Eam tu

*Ille quam felix hominum tumultus
Qui fugit cautus, sequiturque opertam
Semitam quam qui sapere pauci
Ante adierunt!*

*Ejus haud peñus ciet intumescens
Principum sors, nec st. pet ille tectum
Aureum, struxit sapiens quod Afer,
Fulcit iaspis.*

*Neglegit famam, canit haec acuta
Voce si nomen suum, ad astra mendax*

a los estudios nobles, y la fama,
Grial, a la subida
del sacro monte llama,
do no podrá subir la postrer llama.
Alarga el bien guiado
paso, y la cuesta vence, y solo gana
la cumbre del collado;
y do más pura mana
la fuente, satisfaz tu ardiente gana.

No cures si el perdido
error admira el oro y va sediento
en pos de un bien fingido;
que no ansí vuela el viento,
cuanto es fugaz y vano aquel contento.

Escribe lo que Febo
te dicta favorable, que lo antiguo
iguala y pasa el nuevo
estilo; y, caro amigo,
no esperes que podré atener contigo.

Que yo de un torbellino
traidor acometido y derrocado
de en medio del camino
al hondo, al plectro amado
y del vuelo las alas he quebrado.

poteris perpendere in versione clarissimae
notissimaeque odae «¡Qué descansada
vida..!» in qua vita laudatur acta procul
a negotiis hominumque tumultis, quam-
que Latinis versibus ita reddidi:

¡Qué descansada vida
la del que huye el mundanal ruido,
y sigue la escondida
senda por donde han ido
los pocos sabios que en el mundo han
Que no le enturbia el pecho [sido]
de los soberbios grandes el estado,
ni del dorado techo
se admira, fabricado
del sabio Moro, en jaspes sustentado.

No cura si la fama
canta con voz su nombre pregonera,

*Lingua si id fert quod fugit illa virtus
Nescia fraudis.*

*Quid mea refert digito si inani
Indicor? si aura populari anbelus,
Tristibus curis crucior diuque
Morte dolenda?*

*Dulcis o mons, o fluviusque fonsquel
O loci tuti, placidi! benignos
Vos peto, horrescens maris alta, navi
Heul prope quassa.*

*Condidam lucem facilemque somnum
Liber a curis cupio; superbam et
Nubilam frontem metuo beati aut
Sanguine clari.*

*Suscitent memet volucres, canendi
Dulce non doctae, minime sed illa
Cura quae semper sequitur gravis cui
Imperat alter.*

*Vivere et mecum liceat, bonisque
Perfrui caeli sine teste, soli,
Libero poena, spe, odiis, amore
Invidiaque.*

*Montis ad clivum satus hortus ipsa
Est mea dextra, roseoque flore
Vere pubescens sua poma monstrat
Certa fidelis.*

*Ejus et formam velut intuendi
Fons et augendi cupidus, fugaci
Defluit cursu, properans patienti
Vertice collis.*

*Lene mox flec̄tit fugitivus inter
Arbores gressum, viridanti et herba
Hic humum vestit varioque flore
Spargit ubique.*

ni cura si encarama
la lengua lisonjera
lo que condena la verdad sincera.

¿Qué presta a mi contento
si soy del vano dedo señalado?
¿si en busca deste viento
ando desalentado
con ansias vivas, con mortal cuidado?

¡Oh monte, oh fuente, oh río,
oh secreto seguro deleitoso!
Roto casi el navío
a vuestro almo reposo
huyo de aqueste mar tempestuoso.

Un no rompido sueño,
un día puro, alegre, libre quiero;
no quiero ver el ceño
vanamente severo
de a quien la sangre ensalza o el dinero.

Despiértlenme las aves
con su cantar sabroso no aprendido;
ni los cuidados graves
de que es siempre seguido
el que al ajeno arbitrio está atenido.

Vivir quiero conmigo,
gozar quiero del bien que debo al cielo
a solas sin testigo,
libre de amor de celo,
de odio, de esperanzas, de recelo.

Del monte en la ladera
por mi mano plantado tengo un huerto,
que con la primavera
de bella flor cubierto
ya muestra en esperanza el fruto cierto.

Y como codiciosa
por ver y acrecentar su hermosura,
desde la cumbre airosa
una fontana pura
hasta llegar corriendo se apresura.

Y luego sosegada
el paso entre los árboles torciendo,
el suelo de pasada
de verdura vistiendo
y con diversas flores va esparciendo.

*Hortus aestiva recreatur aura,
Mulcet et nares odor, arbor ipsa
Fleãitur, murmur sonat aure, sceptri et
Immemor auri.*

*Congerat gazas sibi qui dolosae
Fisus est navi: timidus videre
Non meum fletus, Boreãas cum et Eurãus
Proelia miscãent.*

*Saucia antenna ingemit, atram in umbram
Clara lux transit, vagus atque tristis
Clamor it caelo, pariterque pontum
Munere ditant.*

*Mensa mi pauper tenuisque plena
Pace dileãta satis est: supelleãx
Aurea illius mare qui superbum
Non timet, esto.*

*Dumque permultos satianda nunquam
Imperi incerti sitis aãstiosa
Torquet, herbosa recubans sub umbra
Dulce ego cantem,*

*Accubans umbris, bedera virenti
Vinãtus et lauro ad melos insonantis
Aure suspensa sapienter iãti
Pollice pleãtri.*

Ex iis paucis quae ex nostro lyrico excerpsumus, fit illustre ejus poãetis formam esse Horatianae persimilem, poãesim ipsam aequalem aut, ut critici nonnulli judicant ⁽¹⁾, superiorem.

Superari autem facile ab Hispano Latinum asseri potãst sine dubitatione in motibus animi exprimendis, in afflatu,

Tale tuum carmen nobis, divine poãeta,
Quale sopor fesis in gramine, quale per aãstum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solum aequiperas, sed voce, magistrum.

El aire el huerto orea,
y ofrece mil olores al sentido:
los ãrboles menea
con un manso ruido,
que del oro y del cetro pone olvido.

Tãnganse su tesoro
los que de un falso leãno se confãan;
no es mão ver el lloro
de los que desconfãan
cuando el Cierzo y el ãbrego porãfãan.

La combatida antena
cruje, y en ciega noche el claro dãa
se torna, al cielo suena
confusa vocerãa,
y la mar enriquecen a porãfãa.

A mãi una pobrecilla
mesa de amable paz bien abastada
me basta, y la vajilla
de fino oro labrada
sea de quien la mar no teme airada.

Y mientras miserable-
mente se estãan los otros abrasando
con sed insaciable
del peligroso mando,
tendido yo a la sombra estã cantando.

A la sombra tendido,
de hiedra y lauro eterno coronado,
puesto el atento oãdo
al son dulce acordado
del pleãtro sabiamente meneado.

poãticoã seu vi lyrica, sive ea oritur ex
argumentis, quae tractat poãeta, verarum
rerum et caelãstium, sive ex ratione in-
genua pariterque sublimi eorum tractan-
dorum. Quapropter omnibus poãemata
pergrata sunt perque jucunda, atque ira
perjucunda, ut possimus cum Vergiliano
paãstore conclamare ⁽²⁾:

(1) V. Fr. Conrado Muãnos Sãenz, *Influencia de los Agustinos en la poesãa cast.* «La ciudad de Dios», vol. XVII, p. 220,

(2) Buc. 5, 45. seqq.

De Q. Horatii Flacci operibus poëticis

Andreas Avenarius, S. V. D.

Post satis longam scribendi interca-
pedinem, qua etiam amicorum quorun-
dam ciebamus admirationem —sed tem-
pus non erat—, cogitare coepi, de qua
re initium caperemus. Sed ecce; «Quid
opus est deliberatione, inquam, cum in
PALAESTRA LATINA mensis Junii Avenarius
se ornaturum promiserit commentarium

nostrum elucubratiuncula Horatiana?»
Tantum hoc vereor, ne ille Avenarius
proferat, quae cum nemini nova sint, mi-
nus videantur lepida. Sed Baumgartne-
rum Jesuitam potissimum secutus narrare
institui, quo Horatius ordine eas, quae
extant poëses ediderit, et quem indus-
triae ceperit fructum.

I

Q. Horatius Flaccus, libertino patre
prognatus, admodum puer Venusia Apu-
liae Romam adductus est, ut ejus diligen-
ter excoleretur ingenium. Hic Orbilio
Pupillo praeceptore, instigante interdum
fuste, edidicit Odysseam Livii Androni-
ci. Annos natus undeviginti Athenas
profectus litteris Graecis et philosophiae
operam dedit. Sic non solum animus phi-
losophorum praeceptis ad usum vitae
conformatus est, verum etiam litterato-
rum consuetudine ad Romanorum inge-
nuam dignitatem addita est Graecorum
gratia. Sed e medio cursu illorum studio-
rum, interfecto Caesare, contra Anto-
nium et Octavianum Brutum secutus est
per Thraciam et Macedoniam. Brutus
Horatium adolescentem, cujus ille pro-
babat alacritatem et doctrinam, tribunum
militum fecit. Sed cum Bruto ad Philippos

reflavisset fortuna et se summi exercitus
duces ipsi interfecissent, pars militum se
victori dederunt, pars fugerunt, in his
Horatius. Paulo post, qui fugerant, pro-
posita a triumviris rei impunitate, in Ita-
liam plerique atque Romam remigrave-
runt. Etiam Horatius laborioso itinere Ro-
mam venit. Ibi interim mortuus erat pater,
nullis relictis facultatibus, Venusinum
praedium assignatione agrorum amissum
erat, nulla jam mentio erat ejus quem ges-
serat tribunatus. Amor urbis in qua pri-
mum animus puerilibus disciplinis erudiri
coeptus erat, Horatium Romae retinuit
expectantem, uter triumvirum, Antonius
an Octavianus, nam Lepidi minor aucto-
ritas erat, superior esset discessurus, sus-
picantem fortasse Octavianum divino nu-
mine destinari servatorem imperii et
restitutorem civilis ordinis et litterarum.

II

Principio ut victum compararet apud
aerarium publicum scriptum quaestorium
fecit. Tum temporis temptare coepit Mu-
sam:

... paupertas impulit audax

Ut versus facerem (Epišt. 2, 51).

In lucem prodierunt primae saturae
et epodi, anno a. Ch. n. 38. Quae cum

probarentur celeberrimis urbis poëtis Vergilio et Vario, ab his commendatus est Maecenati, magno illi bonarum artium fautori et patrono, qui Horatio anno 33 praedium donavit in montibus Sabinis. Circiter annum 30 novae saturae secutae sunt, omnino octo. Deinde Horatius plausu incitatus eorum qui de poëtica facultate ejus judicare possent, imitari coepit lyrica metra Graecorum. Septem fere annis elaboravit tres priores libros carminum. Deinde reversus ad hexametrum scribere coepit epistolas poëticas. Et scripserat viginti, in his ad Maecenatem duas. Cum ipse Augustus cuperet sibi id genus opus inscribi, Horatius ei exponit, quid de poësi sentiret universa. Accedens similis de litteraria occupa-

tionem ad Florum epistula et epistula ad Pisonem, faciunt librum alterum epistularum, qui editus est circiter annum decimum. Anno 17 jussus ab Augusto scripsit carmen saeculare. Et quas praeterea per occasionem fecerat odas quarto lyricorum libro collectas edidit.

Hoc igitur ordine prodierunt Horatianae poëes.

SATURAE decem (*hic est prior saturarum liber*) anno 38,

SATURAE octo, posterior liber anno 30,

EPODON liber eodem fere tempore,

LYRICORUM libri tres anno 23,

CARMEN SAECULARE anno 17,

LYRICORUM liber quartus anno 13,

EPISTULARUM libri duo circiter annum 10.

III

Sed jam accipe, quid de singulis generibus judicent prudentes. Horatius coepit scribere saturas imitatus Lucilium, qui ei videbatur homo facetus doctusque, sed parum in ornando diligens. Hoc igitur ei propositum erat, ut, quae suarum saturarum argumenta delegisset his meliorem quam Lucilius daret formam. Et tamen poëtae nomen se his versibus mereri negat ipse:

*«neque si quis uti nos», scribat
«Sermoni propiora putes hunc esse poëtam».*

Et vere hi sermones *macanis*⁽¹⁾ Hariis vel hodiernis elucubrationibus, quae «feuilletons» dicuntur similiore sunt, quam majori poësi. Quam etiam jejunos parcusque visus sit Horatius, qui pro triginta saturarum libris Lucilii, qui tum

extabant edidisset prius decem, post omnino octo! Sed qui leget hos pedestrium argumentorum sermones, poëtam fuisse deprehendet hominem natura praeditum perspicacissima, quem nihil rerum humanarum fugiat. Nam illis paucis saturis tibi amplectitur totam fere vitam urbanam et rusticam, litteras et artes res publicas privatasque et suas cum hominibus omnium necessitudines. Quidquid denique in sermonem cadere potest, his saturis tangitur, praeterquam provinciam politicam. Nam consulto declinat, quibus refricari posse viderentur cicatrices, excitulari cupiditates parum etiamtum extictae. Sed omnibus se locis saturarum poëta se praebet hominem mentis bene sanae, hilarem, perfacetum. Non adeo

(1) *Macani* voce Arabica sunt consessus vel confabulationes. Sunt autem poëseos genus, quod non adstrictum metro, sed plenum homocoteleutis, permiscetur poëmatis et aenigmatis et est quasi quaedam lascivientis rhetorices palaestra. Hac arte in primis floruit Harii, cujus vita continetur annis 1054 et 1122.

philosophus, quae sint caelestia relinquit in medio, terrestria prudenter moderatur. Quas videt vitae recte instituendae rationes parum firmo stant illi fundamento, et illorum temporum corruptio nonnullis locis saturarum et ceterorum carminum ita nuda promergit, ut omnia tuto in manus adolescentulorum dari non possint. Rursum qui his poematis sermocinatur non modo rerum humanarum peritissimum se offert, qui etiam cum summis viris conversari sciat, qui calleat consuetudines militum, artificum, agriculturalium, nobilium, sed doctum quoque se hominem probat litteris Graecis et Latinis, memorem poetarum priorum, poetici apparatus ita potentem, ut ante eum neminem. Ipsi sermonibus scribendis linguam et formam augens saturam fecit artificium; proscripta metri varietate hexametrum retinens huic generi licentiam Lucilii legitima adstrinxit forma. Multis locis saturarum et epistolarum facile agnoscas poetam notantem vitae humanae pugnas, crebro tangentem amoenitates naturae, etiam ad majus plectrum idoneum esse. Et hoc quidem iudicat Alexander Baumgartner S. J. sacerdos in eo opere quod de monumentis litterarum totius mundi edidit. Operae pretium est cognoscere, quod iudicium scripsit duobus saeculis ante in «Bibliotheca rhetorum» Gabriel Franciscus Le Jay, ejusdem ordinis sodalis: «Plenae sunt tam ipsius saturae, quam epistolae documentis egregiis, quibus virtutum omnium et moratae vitae fundamenta continentur. Regnat ubique amoenitas et urbanitas quaedam, quibus saturae acerbiter temperat sic, ut monendo placeat et ridendo castiget. Nemo aulicus tam comis et in aucupanda principum gratia solers,

in fabulis factus, festivus in praeceptionibus, in rebus maxime seriis admirabili lepore semper et acuto sale conditus. Reprehenderunt in eo quidam simplicitatem stili et nimiam in scribendo negligentiam. At id ipsum affectasse visus est, dum saturas suas sermones inscripsit, quasi nihil a familiari sermone differrent, neque propter elucubrata ejusmodi poemata referendum se inter poetas censuit... Ceterum vel in pedestri sermone quem sectatus est tam fuit cultor diligens Latinae puritatis, ut ad eam nullus accesserit.»

Etiam in epodis est poeta linguae et formae potens. Hoc genere Archilochum imitatus est, sententiis tamen minus acerbis. Sunt autem omnino septemdecim carmina, quorum nonnulla Catullianis sordibus foedata displicent. In plurimis homo est sana mente et jucunda alacritate. Cum saturae tribuisset hexametrum, in epodis primum trimetrum iambicum alternis sequente iambico bimetro adhibuit, ex qua vicissitudine versuum horum carminum cognomen existit, quoniam epodus est brevior ille versus, qui longiori quasi accinitur. Postea etiam alia metra assumens hoc studebat, ut sermonem Latinum, firmum illum quidem, sed parum flexibilem, Graecorum modis aptaret. Et hoc ille primo, ut diximus praestitit, in epodis.

Tum elegantiores Sapphus strophas et Alcaei et Anacreontis Latinae poesi vindicare coepit, et tanta arte ad Romanorum linguam transtulit, ut exemplorum structuram, elegantias, numeros non modo aequiperaverit, verum etiam illa Graecorum carmina, quae praeter pauca interierunt, posteritati quodammodo praesentaverit. Et erat sibi Horatius

consciis rem propositam feliciter successisse. Itaque prima oda ipse lyricis se vatibus inserit, oda tertia libri quarti se musarum amores pangit, oda postrema hujus collectionis prioris gloriatur monumentum se exegisse aere perennius. Neque minus fidenter in quarto libro, quem edidit decem annis post tres priores, pollicetur de consequente se gloria:

Romae principis urbium

Dignatur suboles inter amabiles

Vatum ponere me choros,

Et jam dente minus mordeor in-
[*vido.* (4. 3.)]

Quem tum praetereuntes digitis monstrabant Romanae fidicen lyrae, postremo carmine gloriam istam Musae attribuit et gratias agit Caesari Augusto, per quem et vitae cultus et artes revixissent. Eodem carmen saeculare spectat. Horatius ceteros antiquorum temporum lyricos praecedit multitudine rerum et conformatione orationis. Praestent nonnulli hoc vel illo genere. Raro noster magnitudinem attingit Pindari: sed interdum habet Horatius, quae frustra quaeras in Pindaro, et cum ceteris Graecis, quorum pauca extent fragmenta ne comparari quidem potest.

IV

Ex multis Horatii carminibus tamquam ex speculo elucet, qualis animus fuerit contemplantis vicissitudinem anni temporum vel inconstantiam rerum, fruentis casu laetiore aliquo, vel solitudine ruris, amoenitate naturae, festiva celebratione. Nos pueri saepe calentes labore interpretandi cavillabamur nihil Horatium pangere, nisi vini potationem et amores puellarum. Sed non iuste nos quidem. Nam illa vini cantica non tam plena sunt Bacchi, quam Alcaei vel Anacreontis, et multo sunt festiviora. Hic suadentur pocula, cum mutantur tempora anni, cum dies festi subeunt privatae vitae vel publicae, cum proficiscuntur vel reverterunt amici, cum nuntiatae victoriae sunt, cum res superioris vitae postulavit. Non facile nascitur in arido poësis: sic Horatius calice temperato nonnunquam humectare oportuit amici ineptias. Nunquam in his poculis effusa regnat libido bibendi, sed vina jucundiores faciunt convivii consessus. Quae

Maecenati et quae Virgilio inscribuntur odae, perpetua erunt monumenta verae amicitiae. Amoribus autem, quibus alii poëtae, quibus Catullus propemodum solis ingenium consecraverunt, Horatius ne quartam quidem partem assignavit. Pleraque horum non inhoneste scripta, ludus poëticus potius videntur esse, quam impetus animi. Si non sequitur in hac re sensum Christianum, qui fuerit ante Christum, tamen abhorret ab illa morum perversitate, quae jam tum temporis subruebat familias, subruebat pudicum amorem et omnino verecundiam. Quam ille hanc libidinosam licentiam insectatur illa praeclara oda sexti libri tertii, cujus initium est:

Delicta majorum immeritus lues

Romane...

Profecto qui hominem festivum noverit, nunquam contendet morum censorum fuisse Flaccum. Si tamen oratione acerrima invehitur in istam lasciviam, qua erat prudentia praeditus nativa, in-

tellegebat hoc malo serius ocus interituum populi Romani robur, ruituram molem imperii, et laudi tribuendum Horatio est, quod homo vere Romanus ausus est exitium praedicere. Si non et ipse ad majora ascendit, causam praecipuam recte putaveris fuisse, quod neglecta religione patria, receptis peregrinis moribus et vitae cultu, introductis perniciosis philosophorum doctrinis, Epicureorum maxime et eorum, qui a nobis nominantur sceptici, mirum quantum opiniones hominum confundebantur. Horatius et ipse scepticus «parcus deorum cultor et infrequens» sentiebat, quantum interesset ad servandum populum Romanum, servari deorum cultum; itaque non semel dis antiquis in carminibus honorem tribuit. Immo credas ut Ciceronem sic Horatium suspicatum esse unum esse aliquod numen supremum, cum legis quibus ille verbis pinxit majestatem Jovis:

...*Scimus ut impios*

Titanas immanemque turmam

Fulmine sustulerit caduco,

Qui terram inertem, qui mare temperat

Ventosum, et urbes regnaque tristia

Divosque mortalesque turbas

Imperio regit unus aequae. (3. 4.)

Hic accipe quae de praestantia Horatii lyrica proponit, quem supra commemoravimus Le Jay. «Neminem habuit», inquit, «inter Latinos, quem imitaretur, neminem qui ipsum imitando sit assecutus. Hoc testatur Quintilianus, qui Horatium fere solum esse dignum, qui legi possit, profiteri non dubitat. Nam, inquit, et insurgit aliquando, plenus est jucunditatis et gratiae, et variis figuris et ver-

Non ille Ovidianus fuit «tenerorum lusor amorum». Horatio amores ars fuit. Ars poetica illi lux erat et gaudium vitae: ars poetica eum ex ignobilitate generis ad familiaritates principum virorum sublevaverat, haec ei suppeditabat, in quibus digne occuparet ingenium, haec ei mundum illustriorem faciebat, haec eum in vitae humanae casibus consolabatur. Hunc musae amorem fuisse verum apparet ex odis, quibus Musam affatur, et hoc amore longe praecedit illos luseres amorum, poetas eroticos.

Idem si quibusdam locis negat se, levioris vitae vatem, laudes canere velle Augusti, cavendum, ne ad verbum accipiantur eae voces. Nam duodeviginti odis gloria celebratur Augusti, gloria urbis. In illis sunt illae sex longissimae, artificiosissimae, elatissimae Romanorum odae, lyricae poeseos gemmae, quas non dubites componere Pindaro. Si minus sint canorae, magis sunt perspicuae, et magis presse fusae. Non hic equi, non beati equorum possessores laudantur, sed refulgent majestate rei, qua nulla in orbe extitit major, antiquae Romae evectae ad fastigium gloriae.

V

bis felicissime audax. Is enimvero sic omnem lyricae poeseos laudem et gloriam complexus est, ut cum in odarum suarum libris nihil ad absoluti operis perfectionem desiderandum, tum nihil vel severiori criticae reprehendendum reliquerit. Diceres virtutes omnes lyrici carminis quasi facto agmine ad ornandam Horatii musam confluxisse: tam felix ac varius in argumentis, tam solers

in illis tractandis ac magnificus, tam gravis in sententiis, tam moratus in documentis videri solet, adeo majestatem carminis cum lepore rerum, gravitatem cum risu et joco puritatem sermonis cum elegantia conjungit sic, ut Graecorum poetarum nemini cedere dicendus sit. Eos certe, qui inter Graecos maxime floruerunt, Sappho quidem et Anacreontem, suavitate et gratia spectabiles, Pindarum vere sublimitate commendatum, non modo aequasse omnium paene criticorum iudicio visus est. Liceat hic addere ad Horatii commendationem Julii Scaligeri iudicium, qui duarum in primis odarum, quarum altera sic incipit: «Quem tu Melpomene semel» (4. 3.) altera: «Donec eram gratus tibi» (3. 9.) ita suavitate capiebatur, ut diceret: «Quarum similes malim a me compositas quam Pythionicarum multas Pindari et Nemeonicarum. Quarum similes malim composuisse quam esse totius Tarraconensis rex.

Non tamen Horatio contigit, ut plebi Romanae universae praefereret operosae lyrae suae artem. Non pauci literati homines sui poematis assentationem vulgi captabant, vulgus malebat laudare et legere poetas antiquos, Plautum, Terentium, Caecilium, Naevium, Ennium, Livium Andronicum. Vulgo odae Horatii nugae putabantur, quibus nemo magnus poeta esset: copiosiore plebetro celebraret Caesarem Augustum. Ridebat has imperitorum voces Horatius, sed

paulatim a lyrico genere recessit, qui etiam in carminibus parcus, diligens, accuratus fuisset. Pauca post annum aetatis quadragesimum composuit carmina, sed ad hexametrum revertit et ad sermones, quibus deinceps formam dedit epistulae. Sed ne hujus quidem generis prodigus prius viginti poemata edidit, postea duo cum epistula Pisonum. Pauca igitur opera, si numerum spectas, sed arte absoluta adeo, ut haec epistolae similium operum ad haec usque tempora exempla manserint. Sunt autem vel verae epistulae, vel occasionis poemata, vel commendationes, vel philosophiae ejus munera. Sunt fabulationes metricae, sed in quibus singulis singula vel plura carmina lyrica deprehendas condita salibus et facete dictis. Duabus postremis prioris libri elucubrationibus Maecenati et Libro suo inscriptis ipse, quid de litterarum sui temporis statu iudicet, et qualis ipse fuerit, posteris aperit: suo merito factum esse, ut varietas formarum Graecarum transferretur Romam, se fuisse corporis exigui, praecanum, solibus aptum, irasci celerem tamen ut placabilis esset.

Posterioris libri epistulae literariae dici solent quibus agnoscimus, quae fuerit condicio litterarum illo tempore, et quae doctrina poetica omnis. Certe epistula Pisonum nihil in eo genere plenius est, breviarium haec est intelligentiae artium,

V I

Talis fuit Horatius, talis est Horatiana poësis. Usque ad finem saeculi duodevicesimi inconcussa stetit Horatii gloria: fuisse unum ex maximis lyricis

omnium temporum. Ex tanto gradu detrudi coeptus est, ex quo praeferri coepit est poësis Graeca, ex quo philologorum labor singula fere verba Horatii ad

Graeca exempla reducere conatus est, ex quo levior poësis popularis anteponi consuevit viliori poësi artificiosae.

At numquam vera Horatii gloria interibit. Romani certe summum esse lyricum suum existimantes, vixdum mortuum in ludum puerorum introduxerunt, in scholis stetit humanitatis ad hanc aetatem, amicus mansit non paucorum viro- rum post scholae annos. Nemo poëta alius doctis viris toties est in ore, quoties Romanae fidicen lyrae. «Animae dimidium meae», «Tu ne quaesieris», «Dulce et decorum est pro patria mori», «Quid agis, dulcissime, rerum», «Aequam memento rebus in arduis servare mentem», «Hinc illae lacrimae», «Sunt certi denique fines» sescenta alia id genus mutuari solemus ab Horatio et fontis fartasse ignari. Erat cuidam ex condiscipulis meis consuetudinaria vox: «Tutus bos etenim rura perambulatus». Etiam hodie cantatur illud «Integer vitae scelerisque purus», et hodie multi interpretantur vel explicant opera Horatii.

Si haec scholarum consuetudo magnitudinem et auctoritatem Horatii testatur, quid? illud quanti faciendum putabimus, quod hunc ducem secuti sunt ad unum omnes lyrae Latinae moderatores reliqui? Fatetur se didicisse ab Horatio ille, cui jure Germanorum Horatio inditum cognomen est, Jacobus Balde Alsata; fatetur Casimirus Sarbievius Polonus; fatetur Johannes Santolius Parisiensis, fatentur tot alii veteres et recentes lyrici sibi ad Parnassum praesisse Horatium. Quo etiam magis dolendum reor hos poëtas lingua et poëtica conformatione coryphaeo illi pares aut suppare, rerum magnitudine longe illo superiores, in loculamentis vel in arcibus majorum bibliothecarum computrescant, non committantur manibus nostris et studiosae juventuti, quia non sunt, qui Horatio non defuit, Maecenates, quorum largitionibus illa opera imitatorum Horatii denuo mandentur typis. Haec Flacci anniversaria illos imprimis digne celebrare censeo, qui operum suorum esse statuunt suis nobis facultatibus copiam facere horum Horatii imitatorum.

V I I

Sed antequam finem facio dicendum esse videtur, ubi Horatius carmina elaboraverit sua. Maecenatis, ut diximus, liberalitate anno 33 adeptus in Sabinis finibus praedium, plurimum vixit in suo praedio, aut Tibure, ubi Maecenati domus erat, Horatio, ut videtur, conducticia habitatio, aut Romae, in colle Esquilino, ubi parvam domum habebat non longe ab aedibus sitam fautoris sui. Interdum curandae valetudinis causa bali-

neas adiit, Bajae praeter ceteras. A Maecenate traditus Augusto est, qui cum plurimi faciebat, et saepe invitavit, ut Romae esset, ut aliquod apud se delegeret munus, postremo ut scriba privatus esset; sed nullis condicionibus rure suo dimotus est. Valetudine haud ita firma jam dudum afflictatus mortuus est anno aetatis quinquagesimo septimo prope modum expleto, V. Kal. Dec. anno ante Chr. n. octavo.

Horatii vestigia in Prudentio

Henricus Martija, C. M. F.

Facturusne operae pretium essem, ut Titi Livii verbis utar, de Venusino poëta si scripsissem. nec satis sciebam nec, si scivissem, dicere ausus essem; quippe qui, quot et quam docti viri pluribus vel libellis vel plenis voluminibus, cum summatim de Horatii vita, ingenio, poësi, tum de singulorum poëmatum indole singillatim disse-ruiissent, non ignorarem. Animum tamen induxi disputare de Horatii vestigiis in Prudentio, sive de Prudentio Horatii imitatore, quo utriusque poëtae pagani et Christiani ingenium poëticum et propria virtus clarius appareat. Haud parvum influxum exercuit Horatius in scrip-tores, maxime poëtas, qui posterioribus saeculis in unaquaque natio-ne floruerunt.⁽¹⁾ Sed inter poëtas antiquitatis Romanae quos Horatium evolvisse et in commodum suum vertisse apparet, unus omnium ce-teris praestare videtur Prudentius, adeo ut a Bentleyo Horatii com-mentatore appelletur *perpetuus nostri imitator, magnus imitator Flac-ci, Christianorum Maro et Flaccus*.⁽²⁾

Aurelii Prudentii Clementis nomen egregium et poëticas facul-tates, neminem ex lectoribus ignorare arbitror. Nobili genere natus Caesaraugustae vel Calagurri, non enim est apud historicos consen-sus⁽³⁾, Flavio Philippo et Fl. Sallia Coss. (a. 348 p. Ch.), experrecti ingenii et ad omnia summa natum mature se probavit. Nam brevi e rhetorum scholis egressus, in primis dicendi peritus, declamatoriis exercitationibus totum se dedit. Bis provinciae, forsitan Tarraconensi, praefuit et ad aliud munus militare honorificentissimum a Theodo-sio Imperatore est evectus, ut ipse fatetur:

Tandem militiae gradu

Evectum pietas principis extulit,

Adsumptum propius stare volens ordine proximo

(Praefat. v. 19-21)

Romam veniens, martyrum cineres veneratus est, quorum ges-ta dein carminibus celebravit. *Nix capitis*, ut ipse pulcre narrat (*Prae-fatio* v. 27), eum monuit ut ab aula se abdicaret, rebusque divinis animaeque salutis impensius vacaret. Quo anno obierit non liquet.

Anno circiter 405 carmina sua collegit ediditque, praemissa Praefatione poëtica, qua paucis vitam suam delineat et argumentum operum designat (v. 34-42):

(1) Cf. **Showermann**, *Horace and his influence*. Boston, 1932. **Menéndez Pelayo**, *Horacio en España*, Madrid, 1885 (Colección de Escritores Castellanos, t. XXXIII). **Curcio**, *Quinto Oracio Flacco studiato in Italia dal sec. XIII al XVIII*. Catania, 1923.—(2) **Bentley**, *ad Hor. Carm. II, 15, etc.*—(3) **Tonna, Barthet**, *Aurelio Prudentio Clemente. Estudio biográfico crítico* (La Ciudad de Dios, t., 58, 59).

Atqui fine sub ultimo
Peccatrix anima stultitiam exuat:
Saltem voce Deum concelebret, si meritis nequit.
Hymnis continuet dies
Nec nox ulla vacet quin Dominum canat:
 (Cathemerinon liber)
Pugnet contra haereses, catholicam discutiat fidem,
 (Poëmata didactica. Apotheosis. etc.)
Conculcet sacra gentium,
Labem, Roma, tuis inferat idolis
 (Psychomachia. Contra Symmachum)
Carmen martyribus devoveat, laudet Apostolos.
 (Peristephanon liber)

Prudentium «poëtarum Christianorum principem, unum vere poëtam lyricum post Horatium et ante Dantem»⁽¹⁾, lectione et imitatione classicorum, Horatii praecipue, multum profecisse constat. «Nullum enim fuit penitus, ait Bruno Coloniensis,⁽²⁾ studiorum liberalium genus in omni Graeca vel Latina eloquentia, quod ingenii sui vivacitatem aufugeret».

Dicemus primum de arte metrica Prudentii cum Horatiana comparata; deinde de aliquibus locis in quibus Prudentius Horatium pre oculis habuerit.

I

In arte Prudentii metrica nonnulla Horatii vestigia reperire possumus, cum potenti fecunditate ingenii Prudentiani conjuncta. Transacto Augusti saeculo, metrica Latina quasi aliquid vletum erat, et Horatii traditio poëtica penitus deperdita videbatur. Posteriores poëtae solummodo versibus jam evulgatis utebantur, ut hexametro dactylico, pentametro, iambico trimetro, hendecasyllabo. Strophae Aeolianae in Statii *Silvis* et in choris tragoediarum Senecae inveniuntur, multis tamen admixtis licentiis.

Aliunde poëtae Christiani, populi eruditionem praecipue intendentes, rythmos quaerebant populares. S. Ambrosius et Hilarius dimetro iambico utuntur,⁽³⁾ Paulinus Nolanus sapphiscis etiam strophis congaudet. At ingenium poëticum Prudentii manebat Horatianam traditionem suscitare novisque metris augere. Et quemadmodum Venusinus metra a poëtis Graecis usurpata indoli sermonis Latini, Romanaeque aptavit proprietati, novosque etiam versus invenit, ut sap-

(1) Menéndez Pelayo, *Heterodoxos*, II, p. 20.—(2) Cit. ab Arévalo, *prol. Edit.* p. 209, Romae, 1788.—(3) Quatuor tantum hymnos ut vere genuinos hodierna critica tribuit Sto. Ambrosio: *Aeternae rerum Conditor, Deus creator omnium. Jam surgit hora tertia, Deus Redemptor gentium.*

phicum majorem et iambelegum: idem de poëta Hispano dicendum, qui poësim lyricam Romae suscitavit, ab Horatio multa metra desumit, suis temporibus accomodans, ingenii divite vena alias versuum species adinvenit.

Ecce metra ab Horatio mutuata:

Hexametrum $\bar{v} \bar{v} | \bar{v} \bar{v} | \bar{v} \bar{v} | \bar{v} \bar{v} | v v | - -$ adhibitum in carminibus epicis-didacticis.

Iambicum trimetrum $\bar{v} = | v - | \bar{v} = | v - | \bar{v} = | v -$ (Cathemerinon, VII, Peristephanon X, etc.)

Iambicum dimetrum $\bar{v} = | v - | \bar{v} = | v -$ (Cath. I, II, IX, XII; Per. II, V)

Iambicum Dim. Catalecticum $\bar{v} = | v - | \bar{v} = | -$ (Cath. VI).

Asclepiadeum minus $- - | - v v | - | - v v | - v v$ (Cath. V).

Glyconeum $- - | - v v | - v v$ (Perist. VII).

Archilochium majus $\bar{v} \bar{v} | \bar{v} \bar{v} | \bar{v} \bar{v} | - v v | - v | - v | - v$ (Perist. XIII).

Alcaicum $\bar{v} = | v - | - | - v v | - v v$ (Perist. XIV).

Notatu dignum est omnes hos versus separatim adhibitos esse a Prudentio, strophis scilicet monocolis, in quo ab Horatio differt, qui alios aliis admixtos usurpavit. Invenimus etiam in Prudentio praeter hendecasyllabum Catullianum (Cath. IV), tria metra ejusdem propria, saltem apud classicos non inventa:

Trochaicum tetrametrum catalecticum:

$- v | - \bar{v} | v | - \bar{v} | - v | - \bar{v} | - v | -$

quod postea in poësi rythmica religiosa maximum locum habuit, spreta tamen syllabarum quantitate, et accentu rythmico servato:

Scripta sunt caelo duorum | martyrum vocabula.

Aureis quae Christus illic | adnotavit litteris

(Per. I, 1, 2; cf. Cath. IX)

Dactylicum dimetrum catalecticum $- v v | - v v | - v v | -$

Germine nobilis Eulalia

Mortis et indole nobilior (Per. III, 1, 2, cfr. Cath. III).

Anapestum dimetrum catalecticum $v \bar{v} = | v \bar{v} = | v v - | -$

Deus ignee, fons animarum,

Duo qui socians elementa... (Cath. X, 1, 2).

Systemata seu strophae mixtae Horatianae occurrunt in Prudentio quae sequuntur:

Systema Pythiambicum alterum, quod constat hexametro heroico et iambico trimetro:

Historiam pictura refert, quae tradita libris

Veram vetusti temporis servat fidem (Per. IX, 19, 20)

Sapphicum prius, tribus sapphycis minoribus et adonico:

*Plena magnorum domus Angelorum
Non timet mundi fragilis ruinam,
Tot sinu gestans simul offerenda*

Munera Christo (Per. IV, 5-8)

Iambicum, trimetro et dimetro iambico:

*Est vera secta? te magister, consulo,
Rectamne servamus fidem?*

An viperina non cavemus dogmata

Et nescientes labimur? (Apoth. Praef. II)

Archilochium quartum, constans archilochio majore et trimetro iambico catalectico:

Festus Apostolici nobis redit hic dies triumphi,

Pauli atque Petri nobilis cruore (Per. XII, 3-4)

Hipponacteum, constans dimetro trochaico et trimetro iambico, utroque catalectico:

Inmolat Deo Patri,

Pius, fidelis, innocens, pudicus,

Dona conscientiae

Quibus beata mens abundat intus (Epilogus, 1-4)

In Praefatione ad opera omnia Prudentius systema tristicum adhibet, elementis Horatianis coalescens, sc. glyconeo, asclepiadeo minore et majore:

Bis legum moderamine

Frenos nobilium reximus urbium;

Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos (Praef. 16-18)

Prudentius ubicumque metris utitur Horatianis, ejusdem Horatii sequitur traditionem, sive in basi spondaica metrorum lyricorum, sive in caesurarum regularitate. «Jam vero, ait Müller, cum Graeci lyrici in basi versuum glyconeorum, pherecrateorum, asclepiadeorum, cum trochaeo principali promiscue adhibuissent spondeum, iambum, pyrrichium, et voluissent primam et quintam syllabam alcaicorum quartamque sapphycorum ancipitem sive, ut veteres dixerunt, communem, Horatius omnia firmata spondeis sub severiorem legem revocavit. Praeterea cum idem caesuras, quae longioribus versibus undecim syllabarum sive plurium, a paucissimis et vix dignis memoria exemplis si recesseris, semper voluit adesse incisionem fixam certamque». ⁽¹⁾ Sic in glyconeo basis in utroque poetae ubique spondaica. (Cf. Perist. VII), Horatius (Carm. I, 15, 36) habet: *ignis Iliacas domos*, sed vix recte, ut notat Wollmer. ⁽²⁾ In asclepiadeo etiam

(1) Müller, *De Metris Horatianis* (in edit. minore, p. VII, Teubner).—(2) Wollmer, in edit. majore. *Conspectus metrorum*, p. 335.—(3) Schiller, *Mètres lyriques d'Horace*, p. 71, Paris, 1883.

semper. (Cf. Cath. V, Hor. Carm. I, 1, etc.) In alcaico fere semper in Horatio. (Cf. tamen Carm. I, 39, 9) *prēmant Calena falce quibus dedit Fortuna vitem*, et id. 17, *frūi paratis et valido mihi; in Prudentio semper*, cf. Perist. XIV, *Passio Btae. Agnetis*.

In producta caesura alcaica poëta Hispanus etiam cum Horatio convenit. In Venusino caesura brevis rarissime occurrit,⁽³⁾ et in hujusmodi exemplis, ut notat Bergman,⁽¹⁾ agitur de *t* aut *r*, quae litterae (lege a Ritschl et Fleckeisen stabilita), antiquitus longae erant, praecedente vocali longa. Ita Ennius: *Quae nunc te coquit et versat in pectore fixa*; et etiam: *Noenum* (non enim) *rumores ponebant ante salutem*.⁽²⁾ In Prudentio duo exempla reperiuntur caesurae brevis: Perist. XIV, 9 *Mortis deinde gloria liberae*. (Id. 91), *Exutus inde spiritus emicat*. Haec exempla regulae generali non obsistunt, quia in mente poëtae re quidem vera caesurae longae sunt; siquidem «apud Prudentium longa fit syllaba metrica, duabus consonis sequentibus, etiamsi consonae in sequenti verbo sint»,⁽³⁾ quod in allatis exemplis accidit.

At de Horatii in metricam Prudentianam influxu satis est superque dictum. Ad ulteriora veniamus.

II

Si Prudentii carmina attente legerimus, hoc statim luce clarius apparebit, poëtam Christianum Venusini poëmata diligenter evolvisse, ejusque textum in conscribendis carminibus prae oculis habuisse. Commentatores utriusque poëtae hanc Prudentii ab Horatio dependentiam notarunt. Obbarius⁽⁴⁾: «Ceterum Prudentii poëtas veteres, Vergillum, Horatium, Juvenalem, alios saepius ante oculos habuisse constat». Hertzius⁽⁵⁾: «Interim hoc constat, a Prudentio per pleraque carmina Horatii rationem habitam esse». Jam igitur Prudentii editores Horatium, Horatii editores Prudentium ad partes vocaverunt, sed nullus ita ut diligentiam peculiarem imitationi Prudentianae accuratius investigandae impenderet, praeter Hermanum Breidt⁽⁶⁾, cujus tamen investigationes incertis fulciuntur fundamentis, quia ejus tempore nondum bene cognitum erat genuinus Prudentii textus. Postquam vero Johannes Bergman consilio et auctoritate Academiae Vindobonnensis commentarium scripsit *De codicum Prudentianorum generibus et virtute* (Vindobonae, 1908), et praecipue postquam idem editionem critice definitivam instruxit,⁽⁷⁾ tuto in investigatione procedere licet.

(1) **Bergman**, *Quaest. Horat.* Ad Hor. Carm. III, 5, 17 (Acta et Comment. Univ. Dorpat. 1921.—(2) **Santius**, cit. a Cicero, *Cato Major de Seneca*, 1 et 4 (Ashendorffs Klassiker-Ausgaben, Münster, 1928).—(3) **Müller**, *De re metrica poetarum latinorum*, p. 164, Lipsiae, 1894.—(4) **Obbarius**, *Edit. Prudent.* XVI, Tubingae 1845.—(5) **Hertzius**, *Analekta ad Carm. Hor. Historiam* (Index lectionum in Univ. Vratisl. per aestatem 1880 habendarum, IV, p. 27).—(6) **Breidt**, *De A. Prudentio Clemente Horatii imitatore*, Heidelbergae, 1887.—(7) **Bergman**, *Aurelii Prudentii Clementis Opera* (Corpus Script. Eccl. Latinorum, t. 61) Vindobonae, 1926.—De Codicibus cf. *Proleg. in edit.*, II; **Mommsen**, *Carmen Codicis Parisini 8084* (Hermes, IV, p. 352 sq.)

Ecce duo antiquissimi codices quibus J. Bergman editionem Prudentii criticam illustravit: *Codex Parisinus*, (vulgo *Puteanus*) qui in Bibliotheca Nationali Parisina asservatur, n.º 8084 manuscriptorum Latinorum signatus, et saec. VI exaratus; decus est et ornamentum illustrissimae illius Bibliothecae. Alter codex est *Ambrosianus*, saeculo VII exaratus in monasterio Bobiensi, ut videtur, et in Bibliotheca Ambrosiana Mediolanensi (lat. D 36) asservatus. Ambo codices mutili sunt, sed major pars operum Prudentii in iis invenitur. Ad complendas Parisini et Ambrosiani lacunas, Bergman adhibet aliorum codicum auctoritatem, «quae, ait, magni aestimanda est». Hujusmodi sunt: *Cantabrigiensis*, Colleg. Corporis Christi, (n.º 223, s. IX), *Dunelmensis* (Bibl. Cathedr. B. 49, s. X). *Vaticanus* (Reg. 392, s. X) et alter *Parisinus* (Bibl. Nat. lat. 8035, s. X).

Sequentes Prudentii textus cum Horatianis parentheses inclusis conferantur:

Cathemerinon, III, 158, *Impavidas lupus inter oves
Tristis obambulat.*

(*Hor. Carm. III, 18, 13.* «Inter audaces lupus errat agnos»).

Cath. V. 1, 4, *Inventor rutili, dux bone, luminis
Lucem redde tuis, Christe, fidelibus.*

(*Hor. Carm. IV, 5, 5.* «Lucem redde tuae, dux bone patriae»)

Id. v. 51. . . . *ille volantia
Praefigit calamis spicula Gnostiis*

(*Hor. Carm. I, 5, 17* «. . . calami spicula Gnosti Vitabis»).

Apoth. 390, *O nomen praedulce, mihi lux et decus et spes
Praesidiumque meum.*

(*Hor. Carm. I, 1, 20,* «O et praesidium et dulce decus meum»).

id. 952. *Est operae pretium nebulosi dogmatis umbram
Prodere.*

(*Hor. Sat. IV, 4, 63,* «Est operae pretium pernoscere...»)

Peristeph. III, 152-153, *Crinis odor et in jugulos
Fluxerat involitans umeris.*

(*Hor. Carm. IV, 10, 3,* «Et quae nunc umeris involitant... comae»)

Contra Symm. II, 389 . . . *metuenda pericula vitet.*

(*Hor. Epist. II, 1, 136,* «metuenda pericula petent.»)

Peristeph. X, 505 *Carnis voluptas omne per nefas ruit.*

(*Hor. Carm. I, 9, 23,* «Gens humana ruit per vetitum nefas»)

Prudentium carmina Venusini prae oculis habuisse adeo patet, ut ex lectione poetae Christiani ad veram et genuinam Horatii lectionem saepius venerint commentatores;⁽¹⁾ praesertim cum codices Pru-

1) Bergman, *Quaest. Horat.* p. 4 (Acta et Comment. Univ. Dorpat. 1922).

dentiani Parisinus 8084 et Ambrosianus D. 36 multo sint antiquiores codicibus Horatianis (*Bernensi* 363, *Vaticano* Reg. 1703, *Parisino* 10310, saec. IX).

Aliqua lectoribus exempla praebeamus:

Hor. Carm. I, 3, 19, *Qui vidit mare turgidum*.

Editiones Blandini, Cruquii et Mülleri habent *turbidum*, sed editio critica Vollmeri *turgidum*, quae lectio confirmatur Prud. Perist. V, 467:

«Quae *turgidum* quondam mare
Gradiente Christo straveras».

Hor. Carm. I, 34, 35 . . . *nunc retrorsum*
Vela dare atque iterare cursus
Cogor relectos.

Heinsius et Bentley legunt *relictos*. Nunc Prudentium audiamus, Apoth. 103:

«. . . perque atavos cursum *relegente* vetustos».

Hor. Carm. III, 23-9-12

Nam quae nivali pascitur Algido
Devota quercus inter et ilices
Aut crescit Albanis in herbis
Victima Pontificum securis
Cervice tinguet.

Omnes codices afferunt *securis*, praeter Harleianum 2725 (saec. IX); variae conjecturae auctorum *securim*. Huiusmodi correctores falebantur, perperam intelligentes *securis* pro nominativo singulari, cum sit accusativus pluralis; *securis* (Vollmer), *securis* (Müller).

Nunc vero cf. Prud. Apoth. 460

«Pontificum festis ferienda *securibus* illic
Agmina vaccarum steterant...»

Exempla supersunt; sed ne longius hoc studium protrahatur, finem hic facio scribendi exoptans cum cl. Laurentio Riber, ⁽¹⁾ ut Horatius Christianus ad aulas Hispanas a quibus tam injuste exulat, cum honore quem in aureis saeculis habuit, revertatur. De Prudentio enim praecipue cogitabat magnus ille Lud. Vives, cum in *Epist. de ratione studii puerilis* ⁽²⁾ scriptum reliquit: «Sunt et Christiani poëtae quos jucundum fructuosumque erit legere... qui multis in locis possint cum quovis veterum certare, elegantia carminis dico, nam rebus tanto sunt superiores quantum bona malis praestant, humanis divina».

(1) **Riber:** *El Poeta Aurelio Prudencio en las Aulas* (El Debate, 16 sept. 1935).—(2) **Vives.** *Opera omnia*, t. I, p. 269, Valentiae, 1782.

Trium Horatii Carminum

POETICA INTERPRETATIO

Romanus Ríos, O. S. B.

*in Lyceo Ramsgatensi, prope Londinum, in Anglia,
Graecarum Litterarum Professor*

Romanus Ríos, O. S. B.

Más sosegado vivirás, Licinio,
si ni te arrojas en los altos mares,
ni, de borrascas temeroso, apenas
dejas las costas.

Quien va buscando un áurea medianía
próvido evita sórdidos tugurios;
evita sobrio aulas suntuosas,
fuente de envidias.

Al pino esbelto más enfurecidos
vientos azotan; con más ruido caen
las altas torres, y al excelso monte
hieren los rayos.

Teme en el gozo, y en la pena espera
nueva fortuna el pecho equilibrado;
que el mismo Júpiter manda los inviernos
y él los ahuyenta.

No porque ahora mal te vaya, siempre
será lo mismo; a la callada musa
despierta Apolo alguna vez, y el arco
no siempre tiende.

En los apuros muéstrate animoso,
muéstrate fuerte; las hinchadas velas
juicioso amaina, si excesivos vientos
buenos la empujan.

Horatii carm. II, 10

*Reclius vives, Licini, neque altum
Semper urgendo neque, dum procellas
Cantus borrescis, nimium premendo
Litus iniquum.*

*Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula.*

*Saepius ventis agitatur ingens
Pinus et celsae graviore casu
Decidunt turres feriuntque summos
Fulgura montes.*

*Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Peñus. Informes hiemes reducit
Iuppiter, idem*

*Sobmovet. Non, si male nunc, et olim
Sic erit: quondam cithara tacentem
Suscitat Musam neque semper arcum
Tenait Apollo.*

*Rebus angustiis animosos atque
Fortis adpare: sapienter idem
Contrabes vento nimium secundo
Turgida vela.*

Romanus Rios, O. S. B.

Levanté un monumento
 perenne, más que el bronce,
 Más alto que en real sitio
 las excelsas pirámides;
 Que ni voraces lluvias,
 ni el ábrego impotente
 Destruir nunca puedan;
 y ni la innumerable
 Serie de luengos años,
 ni el huir de los tiempos.
 No todo moriré;
 de mi ser mucha parte
 Burlará a Libitina.
 En fama iré medrando
 Con loor siempre nuevo
 en futuras edades,
 Mientras el Capitolio
 con la callada virgen
 Para los sacros ritos
 el pontífice escale.
 Yo, célebre de humilde,
 seré siempre alabado
 Porque a la estrofa itálica
 el verso colio traje;
 Donde Aufido violento
 desahoga sus iras,
 Y Dauno, el pobre en aguas,
 reinó en pueblos salvajes.
 Sufre, ilustre Melpómene,
 mi orgullo bien legítimo,
 Adquirido con méritos
 de asiduidad constante,
 Y complacida ciñe
 con el lauro de Delfos
 Mis sienes inmortales.

Horatii carmina III, 30

*Exegi monumentum
 aere perennius
 Regalique situ
 pyramidum altius,
 Quod non imber edax,
 non aquilo impotens
 Possit diruere
 aut innumerabilis
 Annorum series
 et fuga temporum.
 Non omnis moriar
 multaque pars mei
 Vitabit Libitinam;
 usque ego postera
 Crescam laude recens,
 dum Capitolium
 Scandet cum tacita
 virgine pontifex.
 Dicar, qua violens
 obstrepit Aufidus
 Et qua pauper aquae
 Daunus agrestium
 Regnavit populorum,
 ex humili potens,
 Princeps Aeolium
 carmen ad Italos
 Deduxisse modos.
 Sume superbiam
 Quaesitam meritis
 et mihi Delphica
 Lauro cinge volens,
 Melpomene, comam.*

Romanus Rios, O. S. B.

Feliz aquel, que, lejos de negocios
 Como la gente antigua,
 Libre de toda usura, con sus bueyes
 Su heredad se cultiva.
 Ni, soldado, el clarín fiero despiértale,
 Ni tiembla en mar bravía;
 Y el foro y los umbrales suntuosos
 De los grandes evita.
 Bien entrelaza con los altos álamos
 Las vides ya crecidas
 Y los ramos inútiles podando
 Les presta nueva vida;
 O bien otea la vacada errante
 Por la olmeda escondida.
 Ya la exprimida miel en limpias ánforas
 Recoge, o sus ovejas ya trasquila;
 O ya, cuando el otoño ufano eleva
 Su cabeza lucida
 Por encima del campo, coronada
 Con frutas exquisitas
 ¡Cómo goza al coger las injertadas
 Peras de dulce almíbar
 Y los racimos de uvas, que aventajan
 A la púrpura misma—
 Y a tí, Priapo, al darlas, y a Silvano,
 Al que guarda las viñas!...
 Recuéstase sobre el tupido césped
 O bajo añosa encina,
 Mientras bajan las aguas de altos montes
 Y quéjense las aves en la umbría,
 E invitan al reposo murmurando
 Las fuentes saltarinas.
 Mas, al invierno, cuando airado Júpiter
 Lluvias y nieve envía
 Acosa acá y allá a los jabalíes
 Con copiosa jauría
 Hacia las recias mallas; o suspende
 En la ligera horquilla
 La red que engaña a los glotonos tordos
 Ve en el lazo cogidas
 Tímidas liebres y extranjerías grullas
 Cual grata recompensa a sus fatigas.
 ¡Quién del amor no olvida con todo ello
 Las apremiantes cuitas?

Horatii Ep. II

*Beatus ille qui procul negotiis,
 Ut prisca gens mortalium,
 Paterna rura bobus exercet suis
 Solutus omni fenore,
 Neque excitatur classico miles truci,
 Neque horret iratum mare,
 Forumque vitat et superba civium
 Potentiorum limina
 Ergo aut adulta vitium propagine
 Altas maritat populos,
 Aut in reducta valle mugientium
 Prospeñtat errantes greges,
 Inutilesque falce ramos amputans
 Feliciores inserit,
 Aut pressa puris mella condit amphoribus,
 Aut tondet infirmas oves;
 Vel cum decorum mitibus pomis caput
 Autumnus agris extulit,
 Ut gaudet insitiva decerpens pira
 Certantem et uoam purpurae,
 Qua muneretur te, Priape, et te, pater
 Silvane, tutor finium.
 Libet jacere modo sub antiqua ilice,
 Modo in tenaci gramine.
 Labuntur altis interim ripis aquae,
 Queruntur in silvis aves,
 Fontesque lymphis obstrepunt manantibus,
 Somnos quod inuocet leues.
 At cum tonantis annus hibernus Jovis
 Imbres nivesque comparat,
 Aut trudit acres hinc et hinc multa cane
 Apros in obstantes plagas,
 Aut amite leui rara tendit retia,
 Turdis edacibus dolos,
 Pavidumque leporem et advenam laqueo
 [gruem*

Pues... ¿qué, si de la casa y dulces hijos
 La honesta mujer cuida—
 Cual del ágil pullés la esposa, negra
 Del sol, cual la sabina?...
 Al llegar el marido fatigado
 El sacro hogar de seca leña atiza;
 En los setos el hato alegre encierra
 Para ordeñar las ubres bien henchidas;
 Del tonel saca el vino añejo, y pone
 La mesa con las más sanas comidas.
 Causarme no podrían más deleite
 Ni las ostras Lucrinas
 Ni mero o rodaballo, si furiosa
 Tempestad levantina
 De invierno, a nuestro mar los arrojaré;
 Ni el ave peregrina
 Africana, ni el francolín de Jonia
 Más gusto me darían
 A mi vientre al bajar, que la aceituna
 De las ramas cogida
 Cargadas del olivo; o la acedera
 Por el prado esparcida;
 O las malvas del campo que al enfermo
 Son grata medecina;
 O la tierna cordera degollada
 En los festivos terminales días,
 O el cabrito del cruel lobo arrancado
 A la carnicería.
 Y mientras como, cuánto el ver alégame
 Las ovejas solícitas
 Que vuelven al redil ya repastadas;
 Cuál los bueyes caminan
 Arrastrando la esteva del arado
 Con lentitud cansina;
 Ver en torno a la llar resplandeciente
 Cómo trabaja activa
 La multitud de esclavos, el enjambre
 de las mansiones ricas.
 Así se habla el buen Alfio, el usurero,
 Y ya de labrador quiere hacer vida;
 Todo el dinero a medio mes recoge...
 Y en préstamo lo da a los quince días!...

Quis non malarum, quas amor curas ba-
 [bet,
Haec inter obliviscitur?
Quodsi pudica mulier in partem juvet
Domum atque dulces liberos,
Sabina qualis aut perusta solibus
Pernicis uxor Apuli,
Sacrum vetustis exstruat lignis focum
Lassi sub adventum viri,
Claudensque textis cratibus lactum pecus
Distenta siccet ubera,
Et horna dulci vina promens dolio
Dapes inemptas adparet:
Non me Lucrina juverint conchyliis
Magisque rhombus aut scari,
Siquos Eois in-tonata fluctibus
Hiemps ad hoc vertat mare;
Non Afra avis descendat in ventrem
 [meum,
Non attagen Ionicus
Jucundior quam lecta de pinguis-simis
Oliva ramis arborum
Aut herba lapathi prata amantis et gravi
Malvae salubres corpori
Vel agna festis caesa Terminalibus
Vel haedus creptus lupa.
Has inter epulas ut juvat pastas oves
Videre properantes domum,
Videre fessos vomerem inversum boves
Collo trabentes languido
Positosque vernas, ditis examen domus,
Circum ridententes Lares,
Haec ubi locutus fenerator Alfius,
Jam jam futurus rusticus,
Omnem redegit idibus pecuniam,
Quaerit kalendis ponere.

QUINTI HORATII FLACCI

CARMEN SAECULARE

Josephus Jiménez, C. M. F.

Magna viget sententiarum disparitas in iudicio de indole et virtutibus Carminis Saecularis Horatiani: alii enim exiguum, eximium alii monumentum, aere perennius, reputarunt. Doeringius, ait Steiner ⁽¹⁾, carmen saeculare (C. S.) praestantissimis adnumeravit carminibus Horatianis; Mitscherlichius hoc divinae artis opus in pretiosissimis totius antiquitatis monumentis ponendum esse sibi persuasit; Braunhardus splendidissimum illud dixisse carmen non satis habuit, sed quasi divino quodam spiritu adflatus; e recentioribus vero clum. Villeneuve adferam cui C. S. opus princeps est in poetica religiosa Horatiana ⁽²⁾.

Contra Eichstadius: vix ullum — inquit — poema legi, Augusteo aevo compositum, in quo tanta esset sententiarum jejunitas, tanta compositionis inconcinnitas, quanta laborare mihi videtur celeberrimum illud Horatii Carmen Saeculare. Godofridus autem Hermannus hoc carmen aut ab Horatio inventis Camenis conditum aut a nebulone nescio quo suppositum esse suspicatur. Quibus inter recentes addi potest Alexander Aureli ⁽³⁾ cuius sunt haec verba:... totus hymnus novitate inventi caret..., multa sunt demisse expressa...; plura sunt quae demi possunt, multa sunt in quibus, non bonus Homerus sed bonus Horatius alto somno dormitat.

Quae cum ita sint, fieri non potest quin tritum illud proverbium in mentem revocemus «medium tenere beati». Sed priusquam stropharum singularum commentarium incipimus, nonnulla de occasione, finibus, dispositione praemittenda censuimus.

Cum Augustus ab Actio Epiri promontorio, superato Antonio, recessisset victor ludos scaenicos Romae celebravit in honorem Apollinis et Dianae

*tempore sacro,
quo Sibyllini monuere versus
virgines lectas puerosque castos
dis, quibus septem placuere colles,
dicere carmen.*

Tunc Horatius ab Augusto rogatus *carmen saeculare* dictum composuit ut in ipso marmoreo ludorum commentario anno MDCCCXC Romae effosso constat

CARMEN COMPOSUIT Q. HORATIUS FLACCUS (4)

atque hoc maxime intendens ut praecipua religionis numina, Apollo et Diana, precibus colerentur ac celebrarentur et fausta futuri temporis omina ederentur ⁽⁵⁾. Acti sunt ludi saeculares Augusti, C. Furnio

(1) Steiner, *De Horatii carmine saeculari* Kreuznach 1847; p. 1 — (2) Villeneuve, *Horace*, t. I. Paris. Les Belles Lettres, 1927; Chant séculaire, pp. 185-188; «Par la belle simplicité de l'ordonnance, par la sobriété ferme et élégante du style, par la profondeur grave du sentiment patriotique, c'est sans doute son chef-d'oeuvre dans la poésie religieuse» Introd. XXXIX.—(3) Alma Roma, 1934, p. 150 — (4) C. I. L. 32.323; *Commuetaria Lud. Saecularium* vs. 49.—(5) F. Ritter, *Horatii carmina* (Vol. I) commentario critico, historico et exegetico illustrata. Lipsiae, W. Eugelmann, 1854; *Carm. Saec.*

C. Junio Silano Coss., anno ab U. C. DCCXXXVII (ante Ch. N. XVII) aetatis Horatii XLVIII, eorumque memoria nummis et monumentis conservatur. De ipsis agit copiose Zosimus II 4-6, Censorinus, *De die natali*. 17; breviter referunt Cassius Dio LIV 18, et Suetonius in Aug. 31.

Sunt qui non tantum C. S., sed tria carmina ab Horatio composita atque singulis tribus diebus ludorum saecularium decantata esse defendunt. Ita e. g. Urbanus Campos qui hac ratione carmina distribuit: Die primo carmen *Dive quem proles*, Od. IV, 6, ab initio ad versum 29 «*Spiritum Phoebus mihi*»; altero die, «*Dianam tenerae*» I. 21; tertio die carmen saeculare cum fine carminis «*Dive quem proles*» a v. 29⁽¹⁾. Praeterea P. Sanadon C. S. fragmentum reputat cujusdam magni carminis, cujus prologus esset «*Odi profanum vulgus*» (Od. III, I 1-4), pars prima «*Dive quem proles*» (Od. IV-V, 1-28), pars altera «*Dianam tenerae*» (Od. I, XVIII), pars tertia «*Phoebe silvarumque*» (C. S.), epilogus «*Spiritum Phoebus mihi*» (Od. IV, V, 19-44)⁽²⁾. Sed haec doctrina solido fundamento caret. Nec desunt qui unitatem carminis saecularis rejiciunt, quod tribus partibus inter se diversas dividant, quam sententiam Cl. Gagé rejiciendam habuit⁽³⁾.

Placet e contra doctrina E. Stampini⁽⁴⁾ juxta quem ipse Horatius ante chorum virginum puerorumque stans carmen profert placulare atque eucharisticum «*Dive quem proles*» et postea chorus C. S. «*docilis modorum vatis Horati*» reddidit

De ordine et modo executionis C. S. disputant auctores, maxime postquam anno 1890 reliquiae marmoreae sunt repertae ubi sculptum erat:

(147) SACRIFICIOQUE PERFECTO PUERI XXVII QUIBUS DENUNTIATUM ERAT PATRIMI ET PUELLAE TOTIDEM

(148) CARMEN CECINERUNT: EODEMQUE MODO IN CAPITOLIO (5);

sed nos cum J. Gagé et Villeneuve⁽⁶⁾ doctrinam duplicis integrae executionis omnino probamus, necnon rationem seu dispositionem quam tradit Steiner⁽⁷⁾.

Stropha 1 et 2 (*proodus*)

juncti pueri et puellae

Str. 3 pueri—4 puellae
5 pueri—6 puellae
7 pueri—8 puellae

Str. 9 (*mesodus*)
vs. 1 et 2 pueri, 3 et 4 puellae

Str. 10 pueri—11 puellae
12 pueri—13 puellae
14 pueri—15 puellae

Str. 16-19 (*epodus*)

juncti pueri et puellae

Unde patet C. S. in numero carminum amoebaeorum esse reponendum, idque XIX saphicis strophis componi, quarum interpretationem incipiemus, proposita lectione Latina editionis majoris Fr. Volmer⁽⁸⁾ atque versione Hispanica Patris Llobera, S. J., quam generose adhuc vivus tradiderat evulgandam.

(1) U. Campos, *Horacio Español*. Madrid, 1783: Canción secular, p. 414.—(2) A. Waltz, *Oeuvres d'Horace*. Paris. Garnier, 1887: Chant Séc. p. 224.—(3) J. Gagé, *Recherches sur les jeux séculaires*. Paris, Les Belles Lettres, 1934. p. 26.—(4) E. Stampini, *Il carme secolare di Orazio*. Torino, G. Chiantore, 1927. p. 36.—(5) C. I. L. 32 323, vs. 147 148.—(6) Villeneuve, *Horace*, Paris, l. c.: «Je suis, quant'a moi porté a admettre qu'il y eut deux auditions de l'hymne entier».—(7) Steiner, *ibidem*, p. 5; Frank, *The carmen saeculare of Horace* Cf *American Journal of Philology*, 1921, pp. 324-329.—(8) *Horatii Carmina* rec. Fr. Vollmer, Lipsiae in aedibus B. G. Teubner, MCMXII.

PUERI ET PUELLAE SIMUL

I

Phoebe silvarumque potens diana
 lucidum caeli decus, o colendi
 semper et culti, date quae precamur
 tempore sacro,

*Febo y tú Diana, que en los bosques reinas,
 del cielo antorbas, adorables siempre,
 siempre adorados, escuchad los ruegos
 en estas fiestas,*

Phoebe: idem ac postea *Alme Sol* = *Apollo*, deus solis, lucis et musicae. — *Diana*: filia Jovis et Latonae in eodem cum Apolline partu. Dicitur etiam *Lucina*, Luna, *Proserpina*, cet. — *silvarumque*: notetur haec feminea caesura, quae in tribus odarum libris vix invenitur, in quarto vero et in C. S. saepius adparet, In C. S. Hanc femineam caesuram invenies etiam in vv. 1, 14, 18, 19, 35, 39, 43, 51, 53, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 70, 73, 74. — *potens*: adpositum Dianae ut; «Sic te diva potens Cypri...» (1). — *lucidum caeli decus*: displicet Hermanno hoc loquendi genus,

....; sed improvisa leti
 vis rapuit rapietque gentes (5)

*Quo nihil majus meliusve terris
 fata donavere bonique divi.
 nec dabunt.* (6)

Prima dicte mihi, summa dicende Camoena (7)

Culti, quia cultus Apollinis et Dianae multiplex fuit et longe lateque difusus praesertim in Graecia et Asia: hinc templa et oracula Milenati, Lesbi, Antiochiae, Romae, Cajetae, Formis, Gabiis,

II

quo Sybillini monuere versus
 virgines lectas puerosque castos
 dis, quibus septem placuere colles,
 dicere carmen.

*en qué los versos sibilinos mandan
 que niños castos y escogidas niñas
 los dioses canten que los siete montes
 siempre estimaron.*

pro quo dicendum fuerat, ait, «*lucida caeli decora*»; ita enim Horatius (2), *Castorem* et *Pollucem* plurali numero «*lucida sidera*» appellat; at postea (3), «*clarum Tyndaridae sidus*» ulla sine haesitatione scribit. Atque revera nomen adpositum casu tantum concordat, minime genere aut numero; unde dicere potuit Ovidius (4): «*Quid meruere boves, animal sine fruade dolisque?*». — *o colendi semper et culti*: quibusdam tritum quid ac vulgare haec locutio videtur; sed hunc loquendi modum Latinis poetis placet atque in primis Horatio nostro:

cet. Celebriora fuere templum et oraculum Delphorum, Clari, Thebarum cet., Romae aedes Palatina ab Augusto erectae, cujus erat cultum Apollinis fovere utpote qui Apollinis filius habitus est (8).

(1) Cfr. Od. I, 3, 1. — (2) Od. I, 3, 2. — (3) Od. IV, 8, 32. — (4) OVID. Metam. 15, 120. — (5) HORAT. Od. II, 13, 20. — (6) HORAT. Oda. IV, 2, 38. — (7) HORAT. Epist. I, 1, 1. — (8) SUET. Octav. Caesar Aug 94.

Apollinis cognitio Romae inde a Tarquinii temporibus fuit ut tradit Livius I, 56 et V, 15; Verg. Aen, VI, 36.—Colendi: Dianam enim idem ac Lunam, Apollinem idem ac Solem in omnibus ethnicis populis historia cultos esse probat et colendos ratio aliquo modo suadet; ut nempe Luna rore nocturno calore Solis temperet, Sol vero humiditatem Lunae ad generationem terrae accendat, atque hac ratione fruges proveniant omniaque gignentur atque accrescant.—*tempore sacro*: festis diebus, qui decimo quoque anno atque centesimo magna sollemnitate peragi solebant.—*Sibyllini versus*: h. e. libri. In antiquis annalibus memoria super libris Sibyllinis haec prodita est, quam tradit Gellius, Noct. Att. I, 19. «Anus hospita atque incognita ad Tarquinium Superbum regem adiit novem libros ferens, quos esse dicebat divina oracula; eos velle venundare... Mulier nimium atque immensum poposcit; rex derisit. Tum illa tres libros ex novem demit et ecquid reliquos sex eodem pretio emere vellet regem interrogavit. Sed Tarquinius id multo magis risit. Mulier ibidem statim tres alios libros exussit atque id ipsum denovo placide rogat ut tres reliquos libros eodem illo pretio emat. Tarquinius ore jam serio atque attentiore animo fit... libros tres reliquos mercatur nihilo minore pretio quam quod erat pretium pro omnibus. Sed jam mulierem tunc a Tarquinio digressam postea nusquam loci visam constitit. Libri tres sacrarium conditi Sibyllini appellati; ad eos quasi ad oraculum quindecimviri adeunt, cum di immortales publi-

III. PUERI

Alme Sol, curru nitido diem qui
promis et celas aliusque et idem
nasceris, possis nihil urbe Roma
visere majus.

Almo sol, tú que en reluciente carro
muestras el día, sin mudar mudando,
y el día ocultas, superior a Roma
nada ver puedas.

ce cunsulendi sunt» (1). —*virgines lectas puerosque castos*: Pueri requirebantur numero ter novem praetaxtati, nobiles, patrimi et matrimi totidemque puellae atque ejusdem generis qui seorsim diis Urbis carmina concinerent; quod constat ex monumento Lud. Saec. vs. 147: «sacrificioque perfecto pueri (X) XVIII quibus denuntiatum erat patrimi el matrimi et puellae totidem carmen cecinerunt». Idemque testatur Zosimus (2, 5): τρις ἐννέα παῖδες ἐπιφανείς μετὰ παρθένων τοσοῦτων ὕμνους ᾄδουσι. Atque hoc quid sacrum et ab antiquitus religiose in pompis sollemnibus servatum uti declarat Livius: «Carmen, ait, praeterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt donumque Junoni reginae ferri» (a. U. C. XXXI, 12) «tum septem et viginti virgines, longam indutae vestem, carmen in Junonem Reginam canentes ibant» (a. U. C. XXVII, 37).—*Dis*: omnibus nempe diis a populo Romano quocumque cultis; tamen preces Apollini et Dianae mediatoribus et «salutis auguribus» directe fundebantur (2).—*septem placuere colles*: Aventinus, Capitolinus, Celus, Esquilinus, Palatinus, Quirinalis, Viminalis. Qua re septicolli Roma est appellata. Additi postea duo, Vaticanus et Janiculus.—*monuere... virgines... dicere carmen*: rectius sane dixisset: monuere ut virgines lactae puerique casti carmen dicerent diis quibus...

In carminis proodo tum pueri tum puellae unverse dixerunt: «date quae precamur». Jam singuli chori singulas certasque suscipiunt preces.

IV. PUELLAE

Rite maturos aperire partus
lenis, Ilithyia, tuere matres,
sive tu Lucina probas vocari
seu Genitalis:

Blanda Ilitía, por las madres mira,
tú blanda siempre en los maduros partos
ora Lucina apellidarte quieras,
o Alumbadora:

(1) Cfr. etiam Plin. Nat. Hist. XIII, 13 (27).—(2) Cfr. Tibullum II, 5, vv. 11-15.

Roma si vestrum...: Ordo grammaticalis est: «Di, si Roma est opus vestrum parsque Iliæ turmæ, jussa (a diis) mutare Lares et urbem, tenuere litus Etruscum sospite cursu, cui = (et huic parti Iliæ turmæ) castus Aeneas superstes patriæ munivit sine fraude iter liberum per ardentem Trojam, daturus = (ut daret) plura relictis = (quam relictis); date, di, probos mores docili iuventæ...» — Roma opus deorum dicitur quorum jussu Aeneas, Romanorum auctor, in Ita-

liam pervenit, ut tradunt Vergilius et Livius. — *Litus Etruscum*: Tiberi in Etruria orienti, eidem Tuscus nomen quoque est, quod litori dedit. — *jussa pars*: non sine causa «pars», nam cum Aenea non omnes in Latium pervenerunt; alii enim in Illiriam, Venetiam, Campaniam, Sardiniam penetrarunt: pars «jussa», quia dii jusserant solum vertere et Trojam relinquere. — *sospite cursu*: prospera et secunda navigatione. Quod et Sibylla prænuntiaverat:

...cursusque dabit venerata secundos (1)

Cave tamen credas Aeneam sine labore in Italiam pervenisse: nam multis adversisque casibus Trojanorum peregrinatio abundavit ut patet in Vergiliano poemate. — *per ardentem sine fraude Trojam*: Horatius noverat traditionem veterem de Trojæ vastatione atque incendio: Aeneida quoque absque dubio noverat ut ex his adjunctis liquet dignoscere. «Sine fraude» i. e. sine noxa, sine damno flammæ. — *Castus Aeneas*: h. e. a flagitio et scelere purus: non incestus adulter ut Paris, non perjurus ut Priamus. — *daturus plura relictis*: reliquerant nempe Trojam florentem civitatem, sed Aeneas, deorum praesidio, parti Trojanorum secum peregrinantium Romam daturus erat potlorem civitatem et caput mundi. — *remque prolemque et decus omne*: opes, genus, gloriam. — *quæque*: non desunt editiones quæ «quique» pro «quæque» adferant, easque secuti Llobera et Menéndez Pelayo (2) interpretes dixerunt:

*Trojamque et Anchisen et almae
progeniem Veneris canemus.* (4)

— *lenis in hostem*: h. e. Augustus prior hostem jacentem. Simili modo dixerat (clarior) se ipso bellante imperet lenis in Mantuanus (5):

*Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hæc tibi erunt artes: pacisque imponere morem
Parcere subjectis et debellare superbos.*

(1) Aen III, 461.—(2) Odas de Horacio traducidas e imitadas por los ingenios españoles. Barcelona, 1882; Canto Secular p. 309.—(3) Caec, ad Cic. 6 Fam. 7.—(4) Od. Ib, IV, 15, 30.—(5) Aen, VI, 852-855.

XIV. PUERI

Jam mari terraque manus potentes
Medus Albanasque timet secures,
jam Scythae responsa petunt superbi
nuper et Indi.

*Ya en mar y tierra las pujantes buéstes,
el medo teme y la segur albana,
ya el cita, el indo, poco ha soberbios
órdenes piden*

Albanas secures: Albanas pro Romanas, nam Roma Albanorum veluti colonia fuerat. Alba, Romae parens, caput fuit Latii vetusti primum ab Ascanio, cui cognomen Iulus, Aeneae filio condita (1) a qua civitate traditus est mos ut prius rei virgīs cederentur quam securi

*Te Cantaber non ante domabilis,
Medusque et Indus, te profugus Scythes
miratur, o tutela praesens
Italiae dominaeque Romae (2)*

Haec omnia non sine ratione memorat Horatius Augusti adulator. Augustus enim, ait Suetonius, domuit partim ductu partim auspiciis suis Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam, cum Illirico omni: item Rhaetiam et Vindelicos ac Salassos, gentes Inalpinas. Coërcuit et Dacorum incursiones, Germanosque ultra Albim fluvium submovit. Alias item nationes male quietas ad obsequium redegit... Qua virtutis moderationisque fama Indos etiam et

XV. PUELLAE

Jam fides et pax et honos pudorque
priscus et neglecta redire virtus
audet, adparetque beata pleno
copia cornu

*Ya la fe antigua y el pudor y la honra,
la paz amada y la virtud pospuesta
osan volver y la abundancia fértil
llena su cuerno.*

ferirentur, sicut Messenius tradit Horatii commentator. — *Medus...*, *Scythae nuper et Indi:* Medus (Parthus) qui erat in Asia, et Persidem occuparat. Scythae sunt septentrionalis Asiae populi. Alias idem poeta cecinit:

Scythas pellexit ad amicitiam suam populi que Romani ultro per legatos petendam. (3) — *cornu copiae:* metaphora sicut apud Haebreos, et apud Graecos et Romanos usitatissima, cujus haec est fabula. Juppiter a Nymphis nutritus est lacte cujusdam caprae, Amalthae dictae, quas ut remuneraretur placuit Jovi ut ex illius caprae cornu refecto, omnes fruges et fructus in perpetuum manerent. Hinc cornu copiae vocatum est.

PUERI ET PUELLAE SIMUL

XVI.

Augur et fulgente decorus arcu
Phoebus acceptusque novem Camoenis,
qui salutari levat arte fessos
corporis artus,

XVII.

si Palatinas videt aequus aras,
remque Romanam Latiumque felix
alterum in lustrum meliusque semper
prorogat aevum.

(1) Aen. I, 266-274. — (2) Od. IV, 14; vv. 41 et sqq. cfr. etiam Od. IV, 5, 25-28. — (3) Suet. lib. II, D. Oct. C. Augustus, 21.

*Gallardo Febo con el arco hermoso,
augur y acepto a las Camenas nueve,
que alivio dulce a los exhaustos miembros
con su arte presta,*

XVIII.

Quaeque Aventinum tenet Algidumque,
quindecim Diana preces virorum
curet et votis puerorum amicas
adplicet aures.

*Diana acoja de los quince el ruego
buena las preces de los niños oiga
la que las cumbres Aventinas tiene
y Álgido mora.*

Augur... Phoebus: Phoebus seu Apollini quattuor artes tribuebantur quas Horatius his quattuor versibus complectitur: divinatio seu augurium, sagittandi peritia, musices ac poësis, demum ars salutaris seu medicina. — *si Palatinas*: «si», non est particula dubitativa, sed illativa; eandem vim habet ac conjunctiones nam, etenim. Simile occurrit exemplum in stropha decima: *Roma si vestrum est opus...* — *Aras*: vel *arces* ut altae editiones volunt, quibus Llobera usus est; sed ego cum Vollmet «*aras*» malo, nam in monte Palatino templum Apollini dicaverat Augustus Imperator. — *lustrum*: plurium annorum spatium significat, teste Censorino (1): «Idem tempus anni magni Romanis fuit, quod lustrum appellabant, ita quidem a Servio Tullio institutum, ut quinto quoque anno cen-

*si mira grato el palatino alcázar,
si grato a Roma y al dichoso Lacio
de lústro en lústro los prospere y ame
eternamente.*

XIX.

Haec Jovem sentire deosque cunctos,
spem bonam certamque domum reporto
doctus et Phoebi chorus et Dianae
dicere laudes.

*De que esto Jove con los dioses quiere
yo llevo a casa la esperanza firme,
llévala el coro de Diana y Fevo
docto en los cantos.*

su civium habito lustrum conderetur; sed non ita a posteris servatum.. Rursum tamen annus idem magnus per Capitolinos agones coeptus est diligentius servari». — *aevum*: est temporis perpetuitas. — *prorrogat*: alii prorroget. — *Algidum*: mons non procul a Roma situs in quo, sicut in Aventino, aediculae Dianae sacrae dicatae erant (2). — *quindecim virorum*: Duumviri initio tantum fuerunt ab ipso Tarquinio Superbo constituti quibus libros oraculorum Sibyllae custodiendos tradidit et interpretandos; postea decemviri, et a Sulla Felici dictatore quindecimviri fuerunt. — *doctus chorus*: ordo est: «Chorus doctus dicere (*in dicendo*) laudes Phoebi et Dianae»; unde non recte interpretatur Llobera cum verba «*Phoebi et Dianae*» non ad chorum, sed ad laudes refert.

(1) De die natali, XVIII, circa finem—(2) Od. I, 21, 6,

De artificiosae harmoniae principio in arte poëtica Horatii

Daniel Ruiz, C. M. F.

Professor Litterarum Latinarum in Nationali Instituto Bilbilitano

I

Bis millesimum Horatianae nativitas anniversarium non puto Hispanis allaturum magis splendidam humaniorum studiorum florationem quam Vergilianus attulit bis millenarius. Dolendum quidem, si res ita fiat, quod saecularis haec commemoratio tam sit humilis quam illa.

Nihil de illo epicorum Latinorum principe remanet omnino, eo anno Vergiliano editum, ne opus quidem simile «Virgilio en España» quod ex paritate quadam postulat vetus ille liber —neque obsoletus— «Horacio en España» quem scripsit immortalis vir memoria Menéndez Pelayo.⁽¹⁾ Ille quidem, Horatianus noster exstitit postremus, qui Horatium concinens, poëtici instinctus attigit fastigium in nobili poëmate «Epistola a Horacio»:

«Yo guardo con amor un libro viejo...»

In opere omnium clarissimo⁽²⁾ «De idearum aësteticarum historia» cujus finem, sicut etiam aliorum operum ejus, claudere necesse est funerea hac inscriptione «manet opus morte interruptum», paginas studio dedit idearum Horatii aësteticarum quae, ut ego opinor, nativum prae se ferunt sigillum tumultuariæ celeritatis qua ingenium illud criticum interdum conscribebat. Immensus prae oculis ejus patebat rerum prospectus, cujus comprehensionis studio quadam quasi febris mentem et calamum afficie-

bat. Quod gessit, titanis opus dices; quod autem mente concepit, opus erat compluribus generationibus perficiendum.

Internam poëmatis Horationi unitatem non vidit Menéndez Pelayo eo quod non agnoverat originem Aristotelicam-Alexandrinam doctrinae quam Epistola ad Pisones tradit. «Puerile fuit —ait M. Pelayo— quod in ea nonnulli ordinem desiderarent doctrinalem qui in compositionem poëticam minime cadit atque ingenii Horatiani circuitibus liberis et errantibus colluctatur».⁽³⁾

Quam quidem unitatem cum non agnoscat magnus ille censor, doctrinam Horatianam exponit «Artis poëticae» viginti octo rubricis «nullo alio ordine quam tribuere iis voluit magnus poëta». Atque ita tandem claudit: «Ea est jurium atque officiorum tabula vere mirabilis, cujus juventam nec saecula decem et novem potuerunt labefactare, hodieque eodem virore gaudet atque tempore quo fuit promulgata». Nostris qualiscumque laboris ea Magistri verba lemma ponantur, dum in apparente praeceptorum Horatianorum confusione legem detego quae eis unitatem praebet et plus quam aeneam perennitatem. Talis est lex harmoniae in arte classicorum vere anima; vel ut ipse Menéndez P. concinit:

(1) Scimus autem de hoc argumento «Virgilio en España» quendam ex ejus discipulis virom placidarum negotium habere.—

(2) *Ideas Escéticas*, t. I.—(3) *Ib.* pag. 182.

ne quid nimis emicat illud,
Sobrietas aeterna! tui quae numinis exstat
Arcanum vocum concisio. Forte sonoris
Vis animi numeris ruit, ut torrentis aquarum
Lapsus; et harmonica edictos transcendere lege
Fines fas numquam, Grajis hanc quippe novena
Mnemosynes proles sancivit». (1)

Talia fuit vates, talis et magister. Epistola ad Pisones non aliunde ortum habere potuit quam ex mente Helenica quae carminum epodumque secuta est modos. Salutem igitur Horatio tribuamus harmoniae principi simul et magistro.

Nihil utique novum de re dicere affectabo, quod absit, de libro qui a prima illa aetate qua editus est in lucem abundat comentariis. Quod in versionibus Horatianis perennius est litterisque pulcris atque praesentibus aptius, id tantum subducere conabor.

II

Oportet autem ante omnia decernere litterariae doctrinae «Epistulae ad Pisones» Aristotelicam filiationem. Vulgo adducuntur apud omnes verba Porphyrius, primi Horatii interpretis, quibus veluti filo quodam conductore interna unitas, ordo poësis Horatianae, doctrinalis compago manifestari potuit: «Congessit praecepta Neoptolemi, τοῦ Παριανοῦ de arte poëtica, non quidem omnia, sed eminentissima».

Quis vero fuerit Neoptolemus ille cuius praecepta in aureos Horatii modulos traducta sunt? Dum res fuit ignota, nulla primi scholiastae verbis data est fides. At praeter spem fragmenta cuiusdem deperditi operis Neoptolemi deteguntur in libro V inclusa Περὶ ποιημάτων

Philosophus hic epicureus laudatum librum Neoptolemi, Grammatici et poëtae refert, qui fuit initio saeculi III vel sub finem saeculi IV ante Chr. N.

Intererit multum igitur conceptus litterarios Neoptolemi reficere, qui fons exstitit Horatii et quidem directus. Age vero, Neoptolemus vir peripateticus fuit ex schola Alexandrina, et praeterea compertum est et philosophos et rhetores et grammaticos, quod simul erant universi sicut eorum magister, dogmata Aristotelis atque fundamenta fideliter retinuisse. Itaque statuere possumus doctrinam et litteras Epistulae ad Pisones, quae in historia litterarum adeo sublimia obtinuit fata, per scholam Alexandrinam cum περὶ ποιητικῆς Stagiritae connecti. (2)

(1) **Vihna**, *Versiones Latinas*, 77. — **Monédez Pelayo**, *Epist. a Horatio*:

El «ne quid nimis» sobriedad eternal
 La concisión, secreto de tu numen.
 En torrentes de números sonoros
 desahñase tal vez tu fantasía;
 mas nunca pasa el término prescrito
 por la harmónica ley que a los helenos
 las hijas de Mnemósine enseñaron.

(2) **Rostagni**, in re philologica vir clarissimus laudem est tandem adsecutus ostendendae omni perspicuitate filiationis Alexandrinae-Aristotelicae Epistulae Horatianae. Summam totius quaestionis satis claram videre licet apud **Camelli-Orazio**, *Arte poetica*, con introduzione e note di Giuseppe Camelli — Firenze, 1933.

Inter opus autem Aristotelicum atque Horatianum fundamentale discrimen necessario intercedit. Aristoteles enim homo est toto ore sapiens, qui opus litterarium subijcit analisi rigido ac frigido eodem atque aliud quodcumque phaenomenon humanum. Nullum locum memini Poëticae illius qui ante opus, quod recenset, motum animi ullum transfundat. Investigare dumtaxat naturam poësis in se ipse laborat, eam definire et in species digere: *Περὶ ποιητικῆς αὐτῆς τε καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς... λέγωμεν ἀρξάμενοι κατὰ φύσιν πρῶτον ἀπὸ τῶν πρώτων.* (1)

Horatius contra semper est poëta, qui cogitantibus vivam induit formam, figurat mentis conceptus et ut artis praeceptum maximum enuntiet quem animam dixeris artis poëticae — quod est pariter artis anima — praeceptum dico harmoniae partium cum toto, nos ante tabulam constituit monstruosam dum juvenes Pisones cachinum tollentes audimus. Hoc est poësis, vita; illud scientia, ratio.

Quod discrimen formae, non vero rei, nihil impedit quominus doctrina fluat Aristotelica sub numerosa Horatii hexametra, quibus magnus ille Graecus magister in litteratorum generationibus influxum majorem exercuit — an semper beneficum? — quam rigidis Poëticae definitionibus.

Omnibus notum est Aristotelem poësim dramaticam omnium nobilissimam existimasse: tragoediam scilicet et comoediam. De epica poësi etiam loquitur, sed praeterita heroum aetate ea quasi lapidicina devenit ad tragoediam. Poësis in sensu latissimo est *mimesis* seu imitatio

atque hujus imitationis scopus actiones humanae, (ἐπεὶ δὲ μιμῶνται οἱ μιμούμενοι πράττοντας) et tragoediae anima est actio: ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις. Data hujus rei conceptione, nullatenus irreali, facile quis comprehendat tragoediam et comoediam — poësim in actione — omnium esse nobilissimam, atque ideo maximam tractatus Aristotelici de Poëtica partem sibi assumpsisse, sicut etiam Epistulae Horatianae ad Pisones.

Aristotelici-Alexandrini, quamquam sub gravi auctoritate magistri una cum tragoedia, comoedia et epica poësi alia litterarum genera subduxerunt, quae Aristoteles vix innuerat, ut lyricam. Discipuli autem Stagiritae minutatim statuere curarunt certas stili regulas, versificationis, elocutionis, aliorum litterarii operis requisitorum. Ars ejus tota «Praeceptiva litteraria» integra devenit ad Romanos, in hac re sicut in omnibus ad cultum litterarum pertinentibus, a victis Graecis in tributum redactos. Ex Romanis autem, majoribus nostris, eam hereditatem nos quoque accepimus, donec surrexit titulum genus qui recentis temporis novum aesceticae aedificium erexit et a rhetorum tyrannide liberavit in posterum litteras liberales. Ad quod quidem inceptum saeculis opus fuit: tantae molis erat...!

Quales autem hujusce systematis litterarii tractus generaliores? a) Duplex principium operis litterarii productivum: τέχνη καὶ φύσις; ars et natura; studium et ingenium. b) ποιητὴς καὶ ποίημα, artifex et argumentum. c) Finis operis litterarii: utile et dulce: σύμφορον καὶ ἡδονή.

(1) Poëtica, 1, 1447, 4.

Etsi parum familiariter epistula Horatiana usi fuerimus ejusdemque praeceptis, protinus detegemus hanc universim esse mentem, eos esse conceptus qui in ea evolvuntur ea tamen libertate et magnificentia, qua pollet poëta qui ceterum notos et vulgares agnoscit systematicos rationis litterariae aequalium suorum tractatus quos ille dumtaxat nobilitat et vivificat lepore familiari simul et poëtico. Quae quidem peculiaris et technica temporis cognitio ad perfectam operis Horatiani intelligentiam procul dubio con-

ducunt, sed magna ex parte ad archaeologiam litterariam pertinent. Verumtamen super peculiare formas artis praeceptivae litterariae illius aetatis, quae sicut recentis temporis discussioni et caducitati sunt obnoxiae, principium exurgit aeternae viriditatis, quod epistolam perennitate donat, quodque ejus immarcescibilem et perpetuam juventutem explicat et insuper vinculum est internum et totam doctrinam in ea expositam compingit ac conserit: Harmoniae artificiosi operis principium.

III

Revera cum primum «Artem poëticam» legimus, quasi per silvam nobis errare videmur regularum atque praeceptorum, quae digressionibus decussantur primo visu non cohaerentibus et insinuationibus sine certo respectu litterario; quod difficiliter ad principium unitatis

totum redigas. At exstat principium, idque nostro jure adserimus: Artem poëticam Horatianam, exceptis artis praeceptis minoris momenti et unius aetatis uniusque scholae, totam esse commentariam explanationem hujus unius principii:

Denique sit quodvis simplex dumtaxat et unum (v. 23)

Noluit Horatius, neque genium ejus decebat poëticum, subtilius ratiocinari de essentia pulcritudinis quae finis est operis litterarii, sed poëtico intuitu Augustinianam pulcri definitionem praecepit: unitatem in varietate. Quod potest quidem non esse definitio essentialis, sed est

demum condicio necessaria pulcritudinis in omni opere variis elementis composito: partium harmonia in toto.

Imago, dicam melius, tabula vivida qua formam dedit Horatius huic pulcritudinis notioni in omnes hominum mentes devenit:

*Humano capiti cervicem pictor equinam
jungere si velit et varias inducere plumas
undique collatis membris, ut turpiter atrum
desinat in piscem mulier formosa superne;
spectatum admisi, risum teneatis amici? (vv. 1-5)*

Huic autem legi, quam natura dedit inter Pisonum juvenum cachinnos ante monstruosam Horatii tabulam est promulgata, non semel opponitur libertatis poëticae principium. Poëtica libertas! Bellum vocabulum! in quo totam aeste-

ticam componunt qui nullam aesticam habent. At libertatem hanc —inquit Horatius—

petimusque, damusque vicissim (v. 11)
ea lege, ut nempe intra fines contineatur quos praetergredi nefas erit: fines hujus-

modi sunt inverisimilia, ut consortium avium et serpentium, agnorum et tigrum conversatio. Igitur Horatio sicut Aristoteli natura est artis regula ultima. Naturam praeterire est artem transgredi. *Mimesis* Aristotelica est demum imitatio naturae. Adeo est imperiosa lex illa concordiae et harmoniae in opere artificioso, ut nihil valeant pulchra fragmenta in toto illepido singillatim coruscantia, sunt enim laciniae purpureae in rudi veste.

Sed nunc non erat his locus (v. 19)

Difficile est profecto, neque quisquis adsequatur, medium iter incedere, delicatum sensum habere modi et proportionis, quod essentia est artis classici. Qualis in artifice exquiritur tactus qui brevis neque obscurus esse debet, grandis neque turgidus, varius neque prolixus...! Navigare inter scopulos utrinque se insidiantes, eosque transvadere feliciter uni artifice eique vero datur.

*Sumite materiam vestris, qui scribitis aequam
viribus, et versate diu quid ferre recusent,
quid valeant humeri. Cui lecta potenter erit res,
nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo.* (vv. 38-41)

Duo haec fecunda vocabula subducimus: *lucidus ordo* quae jure definitionem

*Ordinis haec virtus erit, et venus, aut ego fallor,
ut jam nunc dicat jam nunc debentia dici;
Pleraque differat, et praesens in tempus omittat;
hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.*

I V

Atque hic finem habet prima artis poeticae pars, quae in technicae litterariae tractatibus quasi materiam operis comprehendebat et ποιησις appellabatur ut a ποιήματι discriminaretur, quae erat forma et operis dispositio. Luculenter apparet lectori simpliciter legenti to-

In vitium ducit culpa fuga si caret arte
(v. 31)

Nova imago, nova similitudo ab arte sculptorico sumpta, ut nova forma appareat principium jam enuntiatum exemplo ex pictura desumpto. Procul, videlicet «Aemilium circa ludum» infelix sculptor fingendis statuis operam exercet. Scit ille profecto et unguis perficere et capillos levigare, sed membrorum complexionem nulla donat pulcritudine.

*Infelix operis summa, quia ponere totum
nesciet* (vv. 34-35)

Manifesta est ad opus litterarium translatio. Attamen ubi radix infortunati exitus illius sculptoris et complurium scriptorum? In eo nempe est quod obliviscuntur artificem inter et opus, quod inceperint, harmoniae legem et proportionem esse custodiendam. Non omnes possumus omnia; Vos, mei Pisones, ait Horatius:

existimaveris artis classici, quae lux est in ordine vel potius ordo proferens lucem.

tam hujus primae partis doctrinam uno informari principio quod omnium est caput: harmonia, proportio, opportunitas; τὸ πρέπον.

Nunc autem poeta operi mentis creato (ποιησις = fictio) formam dare cogetur vocabulis. Tractatum igitur ingredi-

tur de elocutione. Qua in parte unam rem tantum certam oculis objicit: novationem vocabulorum, qua in re sicut in aliis compluribus novae generationes repetunt singulae quod ille scriptum reliquit utpote quod pulcherrimum, neque melius dici potest.

In verbis etiam tenuis cautusque serendis (v. 46)

Duo haec adjectiva quae sunt quasi attentionis signa: *tenuis cautusque*, mihi referre videntur illud «ne quid nimis» aeternae sobrietatis, animae artis et praeceptorum Horatianorum. Ex alia parte tamen nemo magis eloquentius et vehementius jus innovandi sermonis procla-

mauit, neque pulcriorem legis formam internae linguarum renovationis quam praebuit quasi rerum viventium, quam praebuit Horatius Homericam comparatione silvarum, quae quotannis foliis renovantur.

Licuit, semperque licebit

signatum praesente nota procudere nomen.

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,

prima cadunt; ita verborum vetus interit aetas,

et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Debemur morti nos, nostraque. (vv. 58-62)

Elocutio autem poetica pluribus quam sermo communis praepeditur obstaculis, rithmo scilicet et versu. Qua quidem in re aliam applicationem videbimus illius principii quod doctrinam Horatianam informat, id est harmonia et convenientia formae poeticae cum genere litterario. Non est anceps unum aut alterum metrum adhibere. *Epos* lento gradu et regio — «incesso patuit dea» —

hexametro nititur; *elegos* in pentametro fluentum profundit lamentis intermissum et lacrimis; *satira* cito armatur et feriente iambo, quod etiam tragoedia et comoedia repetunt, tanquam colloquio proprium et theatrale strepitum superaturo; *strophae* autem *lyrica* erit tandem cithara variarum fidium quae sonum referant ex victoriis deum et heroum promanentem et epularum hilares tumultus.

Descriptas servare vices operumque colores

Cur ego si nequeo ignoroque poeta salutor? (vv. 86-87).

Atque hic animadvertere licet rigidam illam generum separationem in poesi dramatica, quam classici injungebant. Non tantum quod tragoedia et comoedia

duae plagae sint magno pelago dissitae, immo ita mutuo dissociantur, ut sermo quo utuntur homines, in plaga altera uti non valeant.

Versibus exponi tragicis res comica non vult (v. 89)

Dramaturgi nostrates apud Hispanos doctrinam Aristotelicam minime neglegentes, quae ad omnia videtur utilis esse, drama commenti sunt quod reprae-

sentatio esset et quasi summa totius vitae; et manifestum est in vita comoediam et tragoediam suos confundere fines et sermones permiscere.

Nostrum igitur theatrum Hispanicum classico non est oppositum sed classico suprapositum. Ac digressio haec ansam nobis praebet ut duo hic gloriosa nomina jungamus, magistri scilicet artis classici, et conditoris theatri Hispanorum nationalis: Horatium dico et Lupum de Vega. Utriusque currunt hoc anno centenariae commemorationes.

Concordia vero quam exoptulat Ho-

*Non satis est pulcra esse poemata dulcis sunt
et quocumque volet animus auditoris agunt.* (vv. 99-100)

Si omnis ars litteraria, vel illa personalior lyricae poësis, auditorium petit, id est quidquam aut quempiam qui poëtae cantum resonet —non canimus surdis, inquit Vergilius— ars oratoria et dramatica ex fluxu et refluxu agitantur poëtae ad populum et populi ad poëtam. Rem illam agnit quod doctrina Hora-

*Format enim natura prius nos intus ad omnem
fortunarum habitum; juvat, aut in impellit ad iram
Aut ad humum maerore gravi deducit et angit:
post effert animi motus, interprete lingua.
Si dicentis erunt fortunis absona dicta,
Romani tollent equites, peditesque cachinnum,* (vv. 108-113)

eum videlicet cachinnum, sonorum utique, qui jam initio strepuerat cum Pisones tabulam mulieris et piscis contemplantur. Idem igitur principium et lex jam tunc proclamata Horatianas praeceptiones informare pergit.

Auctor dramaticus accurate perpendet indolem, aetatem, condicionem, ordi-

*Impiger, iracundus, inexorabilis, acer,
jura neget sibi nata, nihil non arroget armis.* (121-122)

Cum traditio nullam praefinitam indolem imponet, tunc logica interna vel

*servetur ad inum
qualis ab incepto processerit et sibi constet.* (vv. 126-127)

rarius inter genus litterarium ejusque metricam expressionem, minoris est momenti quam ea quae requiritur inter personas atque earum indolem et sermonem in scaena adsumendum. Vult Horatius quidquam, immo et multum, habeat, ars dramatica Platonianae illius virtutis quae censetur artis oratoriae medulla, ut sit psycagogica, id est, ut animos ad se convertat.

tiana hujus loci artis poëticae (vv. 100-113), quae stricte ad drama pertinet, ad artem oratoriam litteraliter transferri potuit. Horatius rursus alte ostenditur Aristotelicus cum hic ad naturam ducit quasi ad primum harmoniae fontem eumque supremum:

nem, patriam personarum, ut unicuique verba tribuat accommoda. Nutricem non decet matronarum sermo nobilium. Atque etiam cum poëta ipse ex sese in novas res procurrit, nequaquam spernat necesse est traditarum certa limeamenta personarum. Achilles erit

naturalis opportunitas ducet poëtam, ita ut persona ab eo creata

V

Deinde agere incipit Horatius de materia operis litterarii. Duplex panditur poëtae iter: traditio et inventio pura. Quod ita significavit Magister:

*Aut famam sequere aut sibi convenientia finge,
scriptor. (vv. 119-120)*

Sed originalitate donare argumentum quod commune est patrimonium, inceptum est haud facile, sed majore ideo dignum laude evolvere proprio et novo spiritu pericopem Illiados, quam in scaenam producere purae inventionis argumentum. Hoc videtur sensus acceptior obscuri illius Horatiani loci qui in tot controversias divisit commentatores:

*Difficile est proprie communia dicere; tuque
Rectius Iliacum carmen deduces in actus
quam si proferres ignota indictaque primus. (vv. 128-130)*

Sed finis noster non est in hac lucubratione litterariam interpretationem et commentarium Epistulae ad Pisones facere, sed detegere et in tractatu illius filum Horatiana iterum iterumque contrahitur. Et ecce nos ante praeconium venimus nobilissimum Homericae poësis in quo doctrina Horatiana iterum iterumque contrahitur.

*Atque ita mentitur, sic veris falsa remiscet
primo ne medium, medio ne discrepet inum. (vv. 151-152)*

Adulescens autem Horatii amicus vires tentare affectat in opere dramático atque in illusorio aestu sibi audire videtur in theatro dulcem manuum crepitantium strepitum. Cui senex Ma-

*gister amica voce: audi, inquit; si optabile appetis triumphum dramaticum nancisci, si vis ut populus tuo plaudat operi neque scaenam deserat
donec cantor vos plaudite dicat,
actatis cujusque notandi sunt tibi mores
mobilibusque decor naturis dandus, et annis. (vv. 155-157)*

Quid nunc memorem animatam tabulam eamque viventem quam de varia hominis aetate producit. Hic verum redidit suum ipsius effatum: ut pictura poësis erit. Tabula ad calcem secum fert Horatianam subscriptionem:

*Ne forte seniles
mandentur juveni partes, pueroque viriles,
semper in adjunctis, aevoque morabimur aptis. (vv. 176-178)*

Novum enuntiatum vel nova communis principii applicatio. Quae doctrina Graeca est et Aristotelica; germane Romanus vel potius Horatianus est sensus moderatus et temperatus, et verisimilitudo qua regenda sunt omnia. Ex oculis spectantium est amandandum quidquid verisimili repugnet vel populi placitis:

*Nec pueros coram populo Medea trucidet
aut humana palam coquat exta nefarius Atreus,*

aut in avem Progne vertatur, Cadmus in anguem:

quodcumque ostendis mihi sic in credulus odi. (vv. 185-188)

Aristotelicus est etiam Horatius in ratione chori: Chorus habendus est — ait Aristoteles — ut unus ex actoribus et pars totius (μόριον τοῦ ὅλου) et non ut in Euripide, sed ut in Sophocle ad exitum debet conferre. (1)

goediae persona. Cum autem Sophoclem laudat referre videtur Oedipum in Colono, in quo Chorus non solum agit in dramate, sed principem personam praesentat. (2)

Chorus igitur est Aristoteli alia tra-

Horatio idem est chorus: εἰς τῶν ὑποκριτῶν:

Auctoris partes chorus officiumque virile

deffendat neu quid medios intercinat aëus,

quod non proposito conducat, et haereat apte (vv. 193-195)

Magni momenti in veteri tragoedia consebatur musica: μελοποιία. Horatius hoc loco pristinam simplicitatem amisisse et chorum et musicam et populum lamentatur, et dum suo tempore simplex

tibicen traxit vagus per pulpita vestem chorus prius utilium sagax rerum et divinans futurum, aemulari voluit grandiloquas Delphici oraculi sententias:

Et tulit eloquium in solitum facundia praeceps;

utiliumque sagax rerum et divina futuri

sortilegis non discrepuit sententia Delphis. (vv. 217-219)

En iterum nobis moderationis magister, illius scilicet *ne quid nimis aeternae sobrietatis*. Eadem lex consonan-

tiae nempe et decoris drama satiricum moderatur, de quo continuo agit Poëta Magister:

Verum ita risores, ita commendare dicaces

conveniet Satiros, ita vertere seria ludo,

ne quicumque deus, quicumque adbibebitur heros

regali conspectus in auro nuper et ostro,

migret in obscuras humili sermone tabernas;

aut dum vitat bumum, nubes et inania captet. (vv. 225-230)

Postremus versus in mentem revocat illum primae partis:

Serpit humi tutus nimium timidusque procellae.

In hoc dramatum genere, de se libere, est doctrina eadem atque in comoe-

dia et tragoedia communi. Locum unum dumtaxat praebeamus:

Non ego inornata, et dominantia nomina solum,

verbaque Pisones, Satirorum scriptor amabo:

nec sic enitar tragico differre colori,

ut nihil intersit Davusne loquatur, et audax

Pythias emuncto lucrata Simone talentum;

an custos famulusque Dei Silenus alumni. (234-239)

Jam minoris judicamus momenti thecnicas praeceptiones quas de iambicis

metris exhibet Horatius, quod proprium est poësis dramaticae, ut ipse credit

(1) Poet. 1456, XVIII, 25.—(2) Errandonea. Tragedias de Sófocles. tomo I, Edipo rey y Edipo en Colono.

Aristoteles: «μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρων τὸ λαμβεῖόν ἐστιν». (1) Attamen hic aureum consilium litterariae formationis invenimus.

Vos exemplaria Graeca

nocturna versate manu versate diurna. (268-269)

Dum Pisonibus loquitur Horatius, adulescentibus amicis, ejus oculus terram fortunatam intuetur artis genetricem et ingeniorum patriam: Graeciam. Et post rapidam in historiam artis dramatici incursionem, confitetur Magister, quamquam patriae attactus dolore, Latium nondum aemulari Graeciam in litterarum laude sicut in armis. Cujus causa haec

censetur, quod eis desit labor limae. Solacium hoc erat vanitatis Romanorum populi, sed res ipsa invitum cogit Horatium confirmare poësim excelsum esse musarum donum, abunde Graecis tributum, praeter laudis nullius avaris, negatum tamen Romanis rebus multis et negotiis implicitis.

VI

Tertia et postrema «Artis poëticae» pars (vv. 295-476) tractat de poëtae formatione, «quid alat formetque poëtam». Eadem lex moderationis et temperantiae, eadem regula μεσότης Aristoteles

excludit sanos Helicone poetas. (v. 296)

Horatius genio satirico praeditus simul et praeceptor descripsit dextra

lica Horatium adducit loqui de eo quod in se ipse debet esse poëta atque illa quae eam ducebat cum quid in opere esse deberet, loquebatur. Procul abest Magister ab ratione Democriti, qui

utique manu tabulam Romantici poëtae:

*Bona pars non unguis ponere curat,
non barbam, secreta petit loca, balnea vitat.
Nanciscetur enim pretium, nomenque poetae,
si tribus Anticyris caput insanabile nunquam
Tonsori Licino commiserit. O, ego laevus,
qui purgor bilem sub verni temporis horam!
Non alius faceret meliora poemata.* (vv. 297-303)

«Non sum ego poëta; convenit—dicere videtur Horatio—etenim sana mente utor».

Totum hunc locum et tabulam finalem in qua tragicam mortem describit sublimis poëtae qui versus suos recitat merulis intentus, scripsisse videtur saeculo XIX mediis proeliis et pugnis quibus

*Natura fieret laudabile carmen in arte
quaesitum est.* (v. 408-409)

Lis harmonice definienda Horatio dabatur. Ibi procul dubio est quaerenda

et classicismus et romanticismus tota artis acie maximum certaverunt certamen. Et revera maximi momenti hujus partis postremae Artis poëticae Horatianae est positio in ancipiti dominationis unius ex duobus principiiis opus litterarium constituentibus:

artis classicae ratio: in harmonia utriusque principii, in illo «conjurat amice»

1) Poetica, 1449, 4, 20.

Horatiano. Sine dubitatione illis Horatii temporibus non deerant qui ex Musarum afflatu omnia exspectabant atque duriora credebant omnia illa Horatiana praecep-

Scribendi recte sapere est et principium et fons, (v. 309)

et maxime scripta nonum in annum pre-mendi membranis intus posita, et quod non liceret in publicum prodire opus quin in manus descenderet cujusdam Mecii aut alterius conspicui iudicis.

Contra *studium*,⁽¹⁾ contra regulas, contra censuram signum extulit se ditio romantica et procul dubio huic libertatis motui debentur plures artisticæ inventiones; attamen *id* animo *fixum* tenemus: classicismum, quem se ditio illa de loco deturbavit, nihil esse præter umbram classicismi veteris, legis scilicet aeternae harmoniae quae totam informat Epistulam ad Pisones. Lex illa est universalis, cui se subicere debet omnis schola litteraria. Ideo post belli fragorem ob Romanicam pugnam saeculo XIX commissam gravis atque festiva vox auditur

ta aut consilia, limandi scilicet semel atque iterum opera litteraria et sapiendi antequam quis operi manus admoveat:

Praeceptoris juvenum Pisonum, eadem auctoritate praedita quam audierunt juvenes Romani.

Hanc nostram igitur lucubrationem iis verbis claudere possumus quibus ini-vimus ex Marcellino Menendez Pelayo desumptis: «Ea est iurium atque officiorum tabula vere mirabilis, cujus juven-tam nec saecula decem et novem potue-runt labefactare et hodieque eodem viro-re gaudet atque tempore quo fuit pro-mulgata».

Attamen supra varietatem et simula-tam regularum praeceptorumque confu-sionem effertur atque observatur lex una, eaque universalis aeternae harmo-niae quae pulcritudinis est genitrix et artis anima.

(1) In memoriam revocemus nobilem nostri Exprocedae verum:

«Yo con erudición jendáto sobria!»

Horatius fabularum scriptor

Gregorius Martínez Cabello, C. M. F.

Litterarium Horatii opus, pulcherrimum est adamas atque pretiosissimus, tot faciebus vividissime coruscans, quot fuerit genera Horatianae poëseos. Hâc odarum splendore fulget, illac elegiae jubare micat, istac nitore satirarum renidet, alia didascalii lumine poëmaticis elucet. Summus ergo in omnibus poëticis generibus Horatius poëta censetur; certe primus est in lyrico, aſt fortassis in didascalico non alter. Hic enim Venusini vatis didascalicus character satis a criticis litterariis disquisitus est, parum tamen adpectus hujus characteris mythographicus. »Idem vero critici Auctores, ait A. Pierron, ¹ qui in caelum Horatium ut moralem philosophum tam justis et debitis, tamque splendidis amplissimisque praeconiis extollunt, Romanae fidicem lyrae cunctarum fabellarum venustissimas quae toto saeculorum decursu linguâ Latinâ scriptae sunt, exarasse obliviscuntur».

Idcirco operae pretium est, ut Horatii amici tamquam primum elegantissimumque omnium mythographorum seu fabularum scriptorum Latinorum legentibus eum proferentes, hanc eidem gloriam in ima oblivionis scrobe sepultam reddere satagamus.

Adserentium in primis sententia rejicienda est scripsisse fabulas, ingenio tanti poëtae indignissimum esse, nam inutile et exiguum aut vile immerito hoc litterarium genus audent judicare, opinione L. A. Senecae fulti fabulas inep-

tias ² vocantis; sed in gravissimo errore isti versari videntur. Inutile siquidem genus litterarium esse nequit quod aptius tum ad veritates morales edocendas, tum ad pravos mores corrigendos, existimatur. Utrumque sane fabula praestat. «Fabula enim, ajebat S. Ambrosius, ³ etsi vim veritatis non habeat, tamen rationem habet, ut juxta eam possit veritas manifestari». «In quo genere, addidit S. Augustinus ⁴ fingendi humana etiam facta vel dicta irrationalibus animantibus et rebus sensu carentibus homines addiderunt, ut ejusmodi fictis narrationibus, sed veracibus significationibus, quod vellent commendatius intimarent... ut apud Horatium mus loquitur muri et mustela vulpeculae, ut per narrationem fictam ad id quod agitur, vera significatio referatur». Fabulas existimo necessarias et perutiles, inquit Dominicus Nannus, ⁵ non ex eadem causa qua poëtis, sed ut imbecillitatis nostrae adminicula sint et ut dicentem et audientem in rem praesentem adducant». Quapropter, scripsit L. Beyerlinck, ⁶ veritatem magis etiam quam ceteri poëtarum videtur attingere fabularum scriptor... iste vero sermonem praeponens, quem ita ut est fabulosum esse quisque novit, aliquid vere dictum de rebus non veris esse demonstrat».

Fabula quoque plurimum valet ad pravos mores corrigendos. Fabularum scriptor vitium impugnat, dixit D. Co-

(1) A. Pierron, Histoire de la littérature romaine. Chap. XXVII. VI. pg. 375.—(2) L. A. Seneca, De Beneficiis. Lib. I. IV. Pag. 265. (Editio Antuerpiensis 1615).—(3) D. Ambrosius. De Officiis, Lib. III.—(4) S. Augustinus, Contra Mendacium. XXVIII.—(5) Polyanthes Universalis. Fabula, pag. 443.—(6) Magnum Theatrum Vitae Humanae, Fabula. pag. 501-502.

lonia, ² quasi aliud agens ac veluti per cuniculos et monitorum austeritatem condimento fabularum mitigat, ut nempe captus ac delinitus innoxiae voluptatis

illecebris, animus salutarem medicinam libenter admittat, ut sapienter monet Lucretius:

*Nam veluti pueris absinthia taetra medentes
Cum dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum aetas improvida ludificetur
Labrorum tenuis; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius tali facto recreata valescat.*

Neque vilis aut exiguus labor ratione decipientis facilitatis fabula dicenda est. Legito quod opere quodam nondum edito ² de hac quaestione scribere ausisum: «Cave tandem credas, esse fabulam facili compositione poemata; est contra profecto difficillimum, nam exigit in fabulatore spiritum maximae observationis ac reflexionis; ingenium acutissimum ad rerum analogias detegendas; magnum intellectum ad educenda pulchra et moralia principia ex actionibus forte nugacissimis, ordinariis eventibus, inanibusque dictis; summamque perspicacitatem ad propriam indolem unicuique tribuendam, claramque cognitionem omnium fabulae regularum atque solertiam in recta eorumdem adimpletionem.»

Ipsa quidem sua fabulae simplicitas est cautes eminentior in quam crebro huiusmodi scriptores sese allidunt. Pauci enim sunt fabulatores qui hoc genere litterario aeternum gloriosumque nomen sibi ubique acquisiverint.

His vero de utilitate atque fabulae praestantia praemissis, ad huius articuli scopum redeamus. Nullus erit eruditus censor litterarius qui affirmare audeat

Graecum apologum a poetis Latinis non esse ad Phaedri tempora usque imitatum. At enim «non tantum inter Latinos fabularum scriptores, ait A. Pierron, ³ Phaedrus vetustior non est, verum neque etiam primus ingenio aut operum perfectione». Pluribus jam annis antequam in lucem Phaedri fabulae prodirent, (nam decem et octo annis ante illius adventum, mortem Horatius oppetiit), uterque tum satirarum tum Epistolarum liber in quo omnes Horatianae fabulae reperiuntur, Romae erat notus atque regustatus. Id ipsum enim opere supra enuntiato jam declaravimus, dum scripsimus: «Non fuit quidem Phaedrus primus Latinus poeta qui fabulas scripsit, ante tamen Horatius indirecte atque in modum exempli suis operibus adjunxit. Lege in suarum fabularum praefatione F. Aviani testimonium: «Verum has pro exemplo fabulas et Socrates divinis operibus indidit et poemati suo Flaccus aptavit quod in se sub jocosorum communium specie, vitae argumenta contineant». Pauca certe numero fabulas Horatius composuit, sed elegantia et lepore omnes aliorum fabulorum exsuperant et commendantur.

(1) D. Colonia. De Arte Rhetorica. Cap. I. pag. 12. (Editio Complutensis, 1796.—(2) «De Artis Poeticae Latinae Principiis Libri V», Lib. IV, Cap. III. Art. II, pag. 498.—(3) A. Pierron. Loc. Cit.

Decem et septem praecipuas a se inventas et quasdam ex Aesopo, Stesicharo et Babria selectas reliquit. Cuncta ferme fabularum genera Horatius adhibuit, sed parabolas praesertim coluit. Hoc igitur modo omnes Horatianae fabulae dividi

possunt: duodecim sunt parabolae, quatuor apologi, una est symbolum seu fabula libystica.⁽¹⁾

Breviter jam et summatim Horatianarum unamquamque fabularum iuxta nuper statutam divisionem exponamus.

PARABOLAE HORATIANAE

I. *De miserrimo avarorum fine.* «Quidam Ummidius adeo erat dives ut nummos metiretur; ita tamen sordidus, ut se melius servo numquam vestiret; metuebat usque ad supremum tempus ne penuria victus se opprimeret; at liberta fortissima Tyndaridarum hunc securi medium divisit».⁽²⁾

II. *De injusto faeneratore.* «Fufidius dives agris, dives nummis positus in faenore timet fammam vappae et nebulonis. Hic quinas mercedes capiti exsecat atque quanto quisque est perditior tanto acrius urget: nomina tironum veste virili modo sumpta sub duris patribus sectatur. At in se, dices, pro quaestu sumptum faciet. Hic? Minime. Vix credere possis quam tibi sit inimicus. Si quis nunc quaerat: quo res haec pertinet...? Illuc... Moralis Sententia: «Dum vivant stulti vitia, in contraria currunt».³

III. *De Murmuratore.* «Maenius male de Novio absenti loquens ab audiente corripitur. Heus, tu te ignoras? An putas te, ut ignotum a me, dare nobis verba? Egomet mihi ignosco, inquit Maenius. Stultus et improbus hic amor est, dignusque notari. Cum tu lippus inunctis oculis tua mala pervideas, cur tam acutus in vitiis amicorum cernis? At tibi contra eveniet... Moralis sententia:

«Ut alii quoque tua vitia inquirant et detegant».⁴

IV. *De insano Divite.* «Omnes avari juxta Horatium insani sunt, ideoque medendum illorum insaniae, danda est ellebori multo, pars maxima avaris. Ditissimus Staberius omnium suorum reliquorum bonorum summam in suo sepulcro heredes caelare coegit, qui ni fecissent, essent damnati, centum paria gladiatorum atque epulum arbitrio Aarii, quantumque frumenti Africa metit populo dare. Quare hoc fecit...? quod ingens vitium pauperiem credidit, quoad vixit. Sicque dicebat... omnis enim res, virtus, fama, decus, divina, humanaque pulcris divitiis parent: quas qui construxerit, ille clarus, fortis et justus erat. Sapiens etiam et rex et quidquid volet».⁵

V. *De miserrima avarorum vita.*⁶ «Opinius auro et argento ditissimus miserimam ducebat vitam, tantaque fame cruciabatur, ut tandem grandi lethargo oppressus sit. Heres tum laetus ovansque circum loculos et claves currebat. Medicus vero probus et ingeniosus hoc modo illum excitavit. Jubet mensam poni atque effundi saccos nummorum et accedere plures ad numerandum. Hisque vocibus mox expergefactus est. Ni tua custodias, jam haec auferet heres. Men'

(1) Libysticam vocat S. Isidorus Hisp. illam fabulam in qua actores sunt entia rationabilia atque irrationabilia aut forte inanimantia. Lib. I, Etymologiarum. cap XXXIX, Grammatica.—(2) Lib. I, Satyr. I.^a V. V. 92, 100.—(3) Lib. I, Satir. II^a VV. 12, 24.—(4) Lib. I, Satyr. III^a V. V. 21, 28.—(5) Lib. II, Satyr. III^a V. V. 82, 98.—(6) Lib. II, Satyr. III^a V. V. 142, 157.

vivo. Quanti ergo? O &uassibus. Eheu...! Quid refert morbo, an furtis peream rapinis...?

VI. *De diversa filiorum indole.*
«Servius Oppidius censu antiquo dives duobus natis duo praedia Canusii tradidisse fertur. Vocatis ad lectum dixit moriens. Te, Aule, esse prodigum cognovi, te autem, Tiberi, avarum. Cave ne tu patris bona minuas, tuque ne facias

majus id quod pater putat esse satis et natura coërcet. Numquam vos titillet gloria; si aliquis vestrum fuerit aedilis aut praetor, esto instabilis et maledictus. Si vero tu bona perdas in cicere faba et lupinis, ut in circo latus spatiere atque aeneam in eo statuam habeas, nudus agris, nudus nummis sis, stulte, paternis¹».

VII. *Scurra Volanerius. Postquam illi justa Chiragra Contudit articulos, qui pro se tolleret atque Mitteret in phinum talos, mercede diurna Conductum pavit: quanto constantior idem In vitiis; tanto levius miser ac prior ille, Qui jam contento, jam laxo fune laborat².*

VIII. *Calaber et Hospes.* Lepida et domum viatorem recepit, illumque puerenustissima fabula. Calaber quidam in ris vesci jubet... Vescere, sodes.

Jam satis est. At tu quantum vis tolle. Benigne Non invisa feres pueris munuscula parvis. Tam teneor dono quam si dimittar onustus. Ut libet, haec porcis hodie comedenda relinquis.

Sententia moralis: Prodigus et stultus donat, quas spernit et odit. Haec seges ingratos tulit et feret omnibus annis³.

IX. *Philippus et Vultejus.* Philippus causidicus ab officiis rediens virum quemdam otiosum ac gaudentem invenit; postquam ejus nomen exquisivit, ad cenam invitavit, at vero ipse ausus accedere non est. Altero die vilia scrutavendentem occupat. Denuo ad mensam invitat, tandem ad cenam venit. A Philippo etiam postea, ut sibi agrum mercetur, septem milia sestertia accepit. Tum igitur ex nitido cive rusticus fit atque amore habendi senescit. Mox ta-

men eidem terga fortuna dedit. Oves furto, capellae morbo periere. Seges apem mentita est atque bos enectus arando. Tunc desperatus Vultejus ad Philippum accedens inquit... «Priori et beatiori vitae me redde». Hac morali sententia haec pulcra parabola clauditur. «Mentiri se quemque suo modulo ac pede verum est⁴».

X. *De Maenio Helluone.* Maenius omnibus paternis atque maternis bonis absumptis urbanus vagusque scurra haberi coepit. Utpote qui praesepe certum non teneret di&steriis, opprobriis et nequitiis sibi a civibus exquirebat cibum; hic ubi nihil aut paullum suae nequi-

(1) Lib. II, Satyr. III.^a V. V. 168, 184.—(2) Lib. II, Satyr. VII. V. V. 15, 20.—(3) Lib. I, Epist. VII.^a V. V. 14, 21.—(4) Lib. I, Epist. VIII.^a V. V. 46, 98.

tiae fautoribus et timidis abstulerat, quod esse satis tribus ursis cenebat et dicebat.. «Ventre nepotum lamna candente urendos ¹».

XI. *De Milite Luculli.* Noctū Luculli miles stertens collectis viaticis ad assem spoliatus est. Post hoc vehemens lupus factus et sibi et hosti pariter ira-

tus loco summe munito multarumque rerum divite validum hostium praesidium acer jejunis dentibus deiecit. Ad castellum vero expugnandum missus et valde a praetore hortatus, tunc ignavo ac timido animo sese estendebat, illucque ire renuebat. Quid stas strenue miles...

«Ibit eo quo vis qui zonam perdidit», inquit ².

XII. *De insano in theatro vacuo.* Hanc cogitationem exprimere vult Horatius hac parabola: «Mentis illusiones aliquotiens beatam reddunt vitam, ideoque quaedam est crudelitatis species ipsas ab illis removere». Fuit Argis

quidam insanus vir, nobilis bonusque praeterea pater, maritus, hospes, vicinus qui in vacuo theatro sedens, laetus magno plausu tragoedos quos se exaudire credebat, prosequabatur. Hic ubi insaniam elleboro expulit...

*Et redit ad esse: «Pol me occidistis, amici,
Non servatis, ait, cui sit extorta voluptas
Et demptus per vim mentis gratissimus error».*

MORALIS SENTENTIA. *Nimirum sapere est abjectis utile nugis,
Et tempestivum pueris concedere ludum ³.*

APOLOGI HORATIANI

I. *Rana et ejus mater.* Minor cum majore certare nequit. Absentis ranae pullis vituli pede pressis, unus ubi effugit matri denarrat, ut ingens bellua cognatos eliserit. —Quantane, sufflans se mater interrogat, num sic magna fuisset?— Major, major; non eris par, inquit ranula, etiam si te ruperis. «O insane major parcas tandem minori ⁴». Apposite hunc apologum Phaedrus in Fabula XXIV Libri I imitatus est.

II. *Mus rusticus et Mus urbanus.* Moralem sententiam praeposuit Horatius... Nullus divitiis lautoque cibo est dicendus beatus. Mus rusticus paupere cavo urbanum murem accepit. Isti ad

edendum cicera, avenam, arida acina, frustaque semesa lardi tradidit. Urbanus tandem ad rusticum murem talia fastidians, quid te juvat, dixit, amice, dorso praerupti montis vivere patientem. Urbem petamus et lautio rem vitam ducemus. Cito tamen rusticus illa meliore vita, sed periculis et incur sibus canum et felum plena defatigatus valedixit amico inquiring. «*Me silva cavusque tutus ab insidiis tenui solabitur ervo ⁵.*»

Hujus apologi auctor est Graecus poeta Babria, sed tanto lepore tantaque vivacitate illum Horatius exposuit, ut nullus alius ad talem perfectionem pervenerit.

(1) Lib. I, Epist. XV V, V, 25-40.—(2) Lib. II, Epist. II, V, V, 26-40.—(3) Lib. Epist. II, V, V, 228-242.—(4) Lib. II, Satyr. III, V, V, 324-326.—(5) Lib. II, Satyr. VI, V, V, 74-127.

III. *Vulpes et Leo*. Fame infirmabatur leo et ad se visendum vocavit cetera animantia, ut sine labore venari atque edere possit. Vulpes aegroto cauta leoni respondit: «ad te introire non audeo, quia me vestigia terrent omnia adversum te spectantia et nulla retrorsum¹». Aesopus hujus fabulae est auctor.

*Otia divitiis Arabum liberrima muto.*²

SYMBOLUM SEU LIBYSTICA FABULA

Cervus, Equus et Homo. Cervus melior pugna pellebat equum communibus herbis, hic in certamine minor hominis opem imploravit, hasta homo armatus in eum ascendit atque equus frenum recepit. Voluit, post victoriam, depellere dorso socium et frangere frenum, neque valuit atque in aeternum libertatem amisit. Sententia moralis. *Sit omnis homo laetus, suaque sorte contentus, ut sapienter vivere queat.*³

Auctor hujus libysticae fabulae fuit Graecus poeta Stesichorus.

Breviter tandem ac summatim omnium praecipuarum Horatii fabularum argumentum nuper exposuimus quod primo intuitu lector cognoscere valeat; ad perfectam vero earundem cognitionem illi opus erit, integras in Libris Satirarum et Epistolarum legere. Ibidem modo totus expressionum lepor, tota dictionum elegantia, tota verborum proprietas, tota idearum imaginumque venustas, totum conceptuum acumen, tota altitudo cogitationum, totusque stili nitor poterunt degustari.

IV *Vulpecula et Mustela*. Forte per angustam rimam in cumeram frumenti tenuis vulpecula repserat, pastaque corpore pleno frustra ire rursus foras tendebat; cui mustela procul, si vis, ait, istinc effugere, macra cavum repetes artum quem macra subiisti, Sententia moralis:

Observandum tamen est, metricam Horatianorum versuum formam externam non rite interdum esse conformatam atque pauperiorem ac duriolem quam pro tanti poetae excellentia. Haec forsitan severa sententia (meo vera tenui iudicio) de versibus Horatianis alibi prolata in multis confirmari videtur, nam crebro neglectis, hypermetrisque versibus, nimis synaloephis aut ecilipsibus, monosyllabis non paucis, illepidis vocabulorum divisionibus, immoderato hyperbato quod in synchysim, obscuram reddentem cogitationem convertitur, abuti solet. Quibus omnibus non obstantibus, semper inter summos atque optimos Latinorum cunctorum poetarum, si fortassis non primus neque forsitan secundus, annumerabitur.

Tot igitur in Horatianis libris pulcritudines deteguntur, tot facetiae degustantur, totque sublimes sententiae inveniuntur, ut magna voluptate legantur, maximoque dolore relinquuntur.

(1) Lib. I, Epist. I, 70-75.—(2) Lib. I, Epist. V, V, 29-36.—(3) Lib. I, Epist. X, V, V, 34-44.

Horatius poëta philosophus

Eulogius Nebreda, C. M. F.

Recurrente anno bis millesimo ab Horatii Flacci nativitate, etiam nos pro tenuitate nostri ingenii in illius laudem ce-

lebrandam aliqua (*parvos parva decent*) conscribere adgredimur. Vates ipse, famam praesentiens futuram, scribebat:

Usque ego postera crescām laude recens¹

Novis in dies laudibus cumulabor a posteris, sicque velut innovata mei memoria semper inclarescet, nunquam

senescet. Hanc penes homines immortalitatem egregia ejus opera merito consecuta sunt.

*Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ Pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere aut innumerabilis
Annorum series et fuga temporum.²*

Durant videlicet monumenta literarum plus quam aereae statuae ad memoriam collocatae; et plantas, quae seruntur ingenio, nec tempestas nec vetustas consumet.³

Multipli sub consideratione seu respectu et facie poëta noster inspicipotes; fuit namque celcissimus poëta, adeo ut in ipsum aptissime conveniat poëtae descriptio, quam tradit ipse pindarico more canens:

*...Neque enim concludere versum
Dixeris esse satis; neque si quis scribat, uti nos
. . . . . putes hunc esse poëtam.
Ingenium cui sit, cui mens divinior, atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.⁴*

Verus ergo egregiusque poëta magnum requirit ingenium, inspiratam mentem, verbum eloquentissimum. At nos tamen Horatianam philosophiam celebrabimus; etenim fuit etiam Horatius magnus philosophus, ingenio praeditus non inculto, non hirto, sed acri, cum pipere et sale, non tamen nigro, ad notandos hominum mores praecipuus, ut inquebat Quintillianus.⁵

Quocirca a nostro philosopho abest illa philosophorum lenitas, de qua sic Tullius scribebat: mollis est enim oratio philosophorum et umbratilis, nec sententiis nec verbis instructa popularibus, nec vincata numeris, sed soluta liberius: philosophia autem Horatiana popularis est, instructa magis exemplis quam speculativis doctrinis, vincata pulcherrimis numeris et versibus, unde gratius sententiae bibuntur animisquo peritius adhaerent.

(1) Od. XXX, 7-8.—(2) Od. I, XXX, 1-5.—(3) Cic. de legib. I, 1.—(4) Sat. I, IV, 39-43.—(5) Quintil. Institut. X. De Julio Floro dicebat Horatius, Ep. I, III, 21-22. *Non tibi parvum*

Ingenium, non incultum est et turpiter virtutum.

Cujus generis sit haec philosophia Horatiana postea dicetur. Jam pro commoditate *Ephemeridem* legentium PALAESTRAM LATINAM, sequentia capita evolvement sine nitore et palaestra: 1) Horatii juventutem, studia, philosophiam: 2) Quid circa Deum ejusque Providentiam

Horatius docuerit; 3) Conversionem Horatii, quam vocant. Brevitate consulere curabimus simul et perspicuitati, ne id nobis accidat quod Venusinus poeta inquit: Brevis esse laboro, obscurum fio. ¹

I. HORATII JUVENTUS, STUDIA, PHILOSOPHIA

1. Natus est Horatius an. 689 ab Urbe condita, an. 63 ante Christum,

consulatu L. Manlii Torquati et L. Aurelii Cottae juxta illos versus nostri poetae:

Tu vina Torquato move consule pressa meo ²

O nata mecum consule Manlio; ³

mortuus autem est an. 746 mense novembri, ideoque priusquam Christus nasceretur, aetate an. 57.

Prodiit in lucem Venusiae, silvis circumdatae, Appuliae oppidi ⁴ e patre liberto ac paupere, in quo nunquam erubescit, immo addit amanter:

Nil me paeniteat sanum patris hujus. ⁵

Ipsemet poeta originem, studia, conditionem suam describit versibus egregie

giis: summatim haec omnia colligimus.

*Nunc ad me redeo libertino patre natum,
Quem rodunt omnes libertino patre natum,
Nunc quia sim tibi, Maecenas, convictor: at olim
Quod mihi pareret legio Romana tribuno.* ⁶

Duabus ex causis rodebant Horatium ejus inimici; quoniam fuerat Romanae legionis tribunus in bello civili, et quod tunc erat Maecenae convictor et

amicus; ipse tamen invidios spernebat nec sumebat superbiam quaesitam meritis. ⁷ Ideo prosequabatur:

*Non ego me claro natum patre, non ego circum
Me Saturejano vectari rura caballo,
Sed, quod eram, narro... Magnum hoc ego duco
Quod placui tibi, qui turpi secernis honestum,
Non patre praeclaro, sed vita et pectore puro* ⁸

2. Quibus ille studiis ab ineunte aetate sese imbueret, egregie exponit; ad-

didicit ergo Venusiae, Romae, Athenis:

*Si neque avaritiam, neque sordes aut mala lustra
Objiciet vere quisquam mihi, purus et insons,
Ut me collaudem, si et vivo caris amicis;*

(1) Art. p. 25-26.—(2) Od. V, XIII, 6.—(3) Od. III, XXI, 1; amphora.—(4) Od. I, XXVIII, 25-27.—(5) Sat. I, VI, 89.—(6) S. I, VI, 45-48.—(7) Od. XXX, 14-15.—(8) S. I, VI, 58-64.

*Causa fuit pater bis, qui macro pauper agello
 Noluit in Flavi ludum me mittere, magni
 Quo pueri magnis e centurionibus orti,
 Laevo suspensi loculos tabulamque lacerto,
 Ibant octonis referentes idibus aera;
 Sed puerum est ausus Romam portare docendum
 Artes, quas doceat quivis eques atque senator
 Semet prognatas...¹*

Non tantum pater ausus est filium Romam portare docendum; verum ipsum comitabatur ad praeceptores, ne moribus

*Ipse mihi custos incorruptissimus omnes
 Circum doctores aderat. Quid multa? pudicum
 (Qui primus virtutis honos) servavit ab omni
 Non solum factò, verum opprobrio quoque turpi;
 Nec timuit sibi ne vitio quis verteret, olim
 Si praeco parvas aut, ut fuit ipse, coactor
 Mercedis sequeretur; neque ego essem quaestus: at hoc nunc
 Laus illi debetur et a me gratia major.
 Nil me paeniteat sanum patris hujus, eoque
 Non (ut magna dolo factum negat esse suo pars,
 Quod non ingenuos habeat clarosque parentes)
 Sic me defendam. Longe mea discrepet istis
 Et vox et ratio...²*

Nullum dubium quin magnus Horatius fuerit optimus amantissimusque filius, qui propterea et patri laudes debitas tribuit et majorem gratiam reddit.

*Romae nutriri mihi contigit atque doceri
 Iratus Grajis quantum nocuisset Achilles;
 Adjecere bonae paullo plus artis Athenae;
 Scilicet ut vellem curvo dignoscere rectum,
 Atque inter silvas Academi quaerere verum...³*

In hujusmodi locum ait quidam commentator: studiorum olim initium ducebant pueri ab Homeri Achille; unde proverbium de rudi et illiterato: *Ne iratum quidem Achillem novit.*

Quinam vero ejus doctores Athenis

Dein Athenas profectus, septem ibi annos philosophiae potissimum morali operam navavit audivitque philosophos Platonicos, quemadmodum ipse testatur inquit:

fuerint non constat, neque de illis uspiam mentionem habet ipse poeta: ceterum hic verba Ciceronis referre possumus, quibus filium saepe admonet, ut philosophiae disciplinam addiscendam connitatur: «Te annum jam audientem

(1) S. I, VI, 68-78.—(2) S. I, VI, 81-93.—(3) Ep. II, II, 41-45.

Cratippum idque Athenis, abundare oportet praeceptis institutisque philosophiae propter summam et doctoris auctoritatem et urbis, quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis*; Horatius vero scientiae adipiscendae gratia hujusmodi iter susceperat.

*Hos inter dux ille Plato celestissimus ibat
Cujus ab ore melos manabat, quale Academi
Arbustis lepida modulantur voce cicadae.*

Cicadae Athenienses nostris longe melius canere profecto debebant; secus parum honoris Platoni tribuit poeta.

3. Insignes Athenae plus doctrinae Horatio contulerunt, nimirum, ut vellet

*Ingenium, sibi quod vacuas desumpsit Athenas
Et studiis annos septem dedit, insenuitque
Libris et curis.*²

Ideo legebat Homerum, qui velut optimus scriptor epicus exemplis ostendit

*Trojani belli scriptorem, maxime Lolli,
Dum tu declamas Romae, Praeneste relegi:
Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non
Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit*³

Totis viribus studio disciplinae moralis incumberebat, eamque caelestem

*Nunc itaque et versus et cetera ludrica pono,
Quid verum atque decens curo et rogo et omnis in hoc sum⁴
Quo te caelestis sapientia duceret, ires.⁵
Nunc agilis fio et mersor civilibus undis,
Virtutis verae custos rigidusque satelles.⁶*

4. Horatius habetur communiter uti philosophiae epicureae sectator; neque ab hac opinione abhorreere videtur

*Me pinguem et nitidum bene curata cute vises,
Cum ridere voles Epicuri de grege porcum?*

Verum hoc non ex animi sententia, sed joco et sale Horatius dixisse perhibendus est; ipsemet namque fatetur nul-

Adjungit praeterea se inter silvas Academi verum quaesivisse. Erat enim Academia locus Athenis suburbanus, arboribus multis amoenus, illustrium etiam virorum monumentis exornatus, ubi philosophiam primus docuit Plato. Discipuli Platonis dicebantur Academici de quibus Laertius non sine lepore dixit:

curvo discernere rectum, hoc est, pravum nosse ab honesto distinguere. Verum haec scientiae moralis studia totam per vitam est prosecutus, quemadmodum ipse testatur saepius:

loculentis quid fugere, quid sectari debeas:

sapientiam sicuti et virtutem appellabat:

quod ipse poeta, Tibullum consolans: scribit:

lum doctorem sequi, in nullius magistri verba jurare:

(1) Cic. De Offic. I, 1.—(2) Ep. II, II, 81-83.—(3) Ep. I, II, 1-4.—(4) Ep. I, I, 10-11.—(5) Ep. I, III 27.—(6) Ep. I, I, 16-17.—(7) Ep. I, IV, 15-16.

*Condo et compono quae mox depromere possim:
Ac ne forte roges, quo me duce, quo lare uter,
Nullius addictus jurare in verba magistri,
Quo me cūque rapit tempestas deferor hospes.* ¹

Ita poeta fidei philosophicae professionem emittit; cum vero addit, quo lare utar, idem valet atque qua schola, qua secta philosophica utatur, sicut vocat alibi scholam vel domum Socraticam, ² sicut Cicero Aristotelis sectatores appellat familiarum peripateticorum. ³

Quocirca interdum Stoicos, interdum Epicureos inridet egregie: ⁴ ipse vero sibi potuit assumere, quod Tullius scribit:

«Nullis unius disciplinae legibus adstricti, quibus in philosophia necessaria pareamus; quid sit in unaquaque re maxime probabile semper requirimus: ⁵ et rursus: «Certis quibusdam destinatisque sententiis quasi addicti et consecrati sunt eaque necessitate constrikti, ut etiam, quae non probare soleant, ea cogantur, constantiae causa, defendere». ⁶

II. QUID DE DEO EJUSQUE PROVIDENTIA SENTIAT HORATIUS

5. Existentiam Dei agnoscebat Epicurus, verum certo negabat divinam providentiam; ⁷ quam quidem sententiam

amplectens Lucretius, more cicadum canebat:

Nam bene qui didicere deos securum agere aevum. ⁸

Epicureorum foetorem redolent verba Horatiana quae sequuntur:

Credat Judaeus Apella

Non ego: namque deos didici securum agere aevum,

Nec, si quid miri faciat natura, deos id

Tristes ex alto caeli demittere tecto ⁹

Sine dubio loquitur hic Epicureus philosophus; verum haec scribebat circa an. 727, quando poeta scilicet aetatem agebat duodetriginta annorum; postea hanc turpem sententiam cum verbis tum operibus certo recantavit.

Etenim Venusinus poeta Dei existentiam admittit, immo insinuat divinam naturam esse individuum, ¹⁰ etiamsi possit mundi imperium cum aliis dividere; ac pluries canit pulcherrime divinam pro-

videntiam, quae passim omnia elargitur bona et singulis personis et civitati omnique reipublicae sive imperio; divina providentia superbos demittit, pauperes sublevat, summum imperium ac dignitatem transfert, Romanum populum et punivit et gloriosum ac triumphans reddidit: quare cultu et sacrificiis Deus est honorandus.

Primum omnium *admittit Horatius divinam providentiam circa singulos ho-*

(1) Ep. I, I, 12-15.—(2) Od. I, XXIX, 14.—(3) Cic. De divinatione II, 1.—(4) Cf. Sat. II, III; IV; in prima contra Damasippum, stoicum, quod omnes homines desipiant; in altera contra Catium, epicureum, cuius philosophia tota in culina est.—(5) Cic. Tuscull. IV, 7.—(6) Tuscull. II, 2.—(7) Bréhier, Histoire de la philosophie I, p. 354-355.—(8) Lucr. VI, 57.—(9) Sat. I, V, 100-104.—(10) Od. I, XII, 17-18:

Unde nil majus generatur ipso

Nec viget quidquam simile aut secundum.

De sensu horum versuum disputant interpretes; mens tamen Horatii forsitan haec sit; unus tantum est Deus summus, princeps; qui res hominum ac deorum, qui mare ac terras variisque mundum temperat horis (vv. 14-16).

mines, cum agnoscit magno vitae periculo effugisse, Deo propitio:

*Di me tuentur, dis pietas mea
Et musa cordi esto.*¹

*Me truncus illapsus cerebro
Sustulerat, nisi Fannus ictum
Dextra levasset*²

Non sine diis animosus infans

*Non me Philippis versa acies retro,
Devota non extinxit arbos,
Nec Sicula Palinurus unda*³

Ad Tibullum scribens aiebat:

Di tibi formam,

Di tibi divitias dederunt artemque fruendi

Deus omnia gubernat, immittit imbres, nives, diram grandinem; agit poëta noster de prodigiis mortem Caesaris secutis:

*Jam satis terris nivis atque dirae
Grandinis misit Pater: et rubente
Dextera sacras jaculatus arces,
Terruit urbem.*⁵

Ideo preces in Deum laudat mala avertendi gratia, quanvis non ad amussim

*Annuat invito Caelestum numine Reor,
Quo tunc et tellus et horrida contremuerunt
Aequora concussitque micantia sidera mundus*⁹

Si enim reges divino subduntur imperio, eo magis ceteri homines: bene poëta expressit hujusmodi sententiam.

Scimus, ut impios

*Titanas immanenque turbam
Fulmine sustulerit caduco,
Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventosum et urbes regnaque tristitia.
Divosque mortalesque turbas,
Imperio regis unus acquo.*¹⁰

orationis naturam exponat:

*Quem vocet divum populus ruentis
Imperi rebus? prece qua fatigent
Virgines sanctae minus audientem
Carmina Vestam?*⁶

6. *Deus in ipsos reges exercet imperium; nemo mortalium quantumvis potens, quamvis suprema potestate gaudeat, exemptus est a lege divina; Deus namque vindex est omnium. Dicedat Plautus: Quasi tu nescias repente ut emoriantur humani Joves, id est, reges et principes. Magnifice igitur canit poëta noster:*

*Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis,
Clari Giganteo triumpho,
Cuncta supercilio moventis*⁷

Suetonius dicebat quoque: Est in genere et sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent, et caerimonia Deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.⁸

Notetur sententia Homerica, *cuncta supercilio moventis*; indicat sublimes modo Dei omnipotentiam. Catullus etiam cecinit egregie:

Hic poëta philosophus iterum videtur agnoscere unum solum Deum, a quo pendeat universi gubernatio et imperium.

7. *Divina providentia donat propitia terris magnos viros ac tuetur arma Romana adversus Carthaginenses. Nihil Caesare grandius aut pretiosius numina propitia terris donaverunt aut donabunt, etiamsi revocetur saeculum vetus aureum:*

(1) Od. I, XVII, 13-14.—(2) Od. II, XVII, 27-29; cf. Od. XIII.—(3) Od. III, IV, 26-28.—(4) Od. I, II, 1-4.—(5) Ep. I, IV, 6-7.—(6) Od. I, II, 25-28.—(7) Od. III, I, 5-8.—(8) Suet. Jul. Caes. c. 6.—(9) Catull. 64, 204.—(10) Od. III, IV, 42-48.

*Quo (Caesars Aug.) nil majus meliusve terris
Fata donavere bonique divi
Nec dabunt, quamvis redeant in aurum
Tempora priscum.¹
Nil Claudiae non perficient manus
Quas et benigno numine Juppiter
Defendit et curae sagaces
Expediunt per acuta belli²*

Deus populos religiosos adjuvat, auget, amat; et quoniam populus Romanus pius est in deos, quos observat et colit idcirco imperium orbis illi donaverunt.

*Diis te minorem quod geris, imperas.
Hinc omne principium huc refert*

[exitum³

Deo accepta refer, Romane, tum imperii primordia, tum propagationis et amplificationis incrementa et felicem quarumcunque rerum exitum.

Contra religio neglecta causa fuit calamitatum, quas tulit Italia.

*Diis multa neglecti dederunt
Hesperiae mala luctuosae⁴*

Deus igitur vitia tum singulorum hominum tum ipsorum populorum juste punit. Mortale genus ob sua crimina Deum ad iram provocat movetque.

*Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum et nefas
Audax Iapeti genus
Ignem fraude mala gentibus intulit.*

*Semotique prius tarda necessitas
Leti corripuit gradum*

*Nil mortalibus arduum est.
Caelum ipsum petimus stultitia neque
Per nostrum patimur scelus
Iracunda Jovem ponere fulmina⁵*

8. *Oratio sive privata sive publica fidei professionem in divinam providentiam mirifice testatur.* Horatius autem precabatur ad bona temporalia obtinenda et carmen saeculare ad precem publicam composuit.

*Per meos fines et aprica rura
Lenis incedas abeasque parvis
Aequus alumnis;
Si tener pleno cadit baedus anno,
Larga nec desunt Veneris sodali
Vina cratera; vetus ara multo
Fumat odore⁶*

Diebus festis cessabat labor et pagani ipsi festa haec agentes laetitiae vacant.

*Ludit herboso pecus omne campo,
Cum tibi nonae redeunt decembres:
Festus in pratis vacat otioso
Cum bove pagus⁷*

Si praeterea deos rite colueritis et pie supplicaveritis, licet modica offerentes munera, placatos illos habebitis.

Caelo supinas si tuleris manus,

*Nec pestilentem sentiet Africum
Fecunda vitis... Te nihil attinet
Tentare multa caede bidentium*

*Immunis aram si testigit manus,
Non sumptuosa blandior hostia
Mollibit aversos Penates
Farre pio et saliente mica⁸*

(1) Od. IV, II, 37-40. (2) Od. IV, IV, 73-76. (3) Od. III, IV, 5-6. (4) Od. III, VI, 7-8. (5) Od. I, III, 25-40. (6) Od. III, XVIII, 2-8. (7) ib. 9-12. (8) Od. III, XXIII, 2, 5, 15-20.

Sensus videtur esse: etiamsi non offeras Deo ingentia munera, tam litibus tamque obtinebis quod postulas, exiguo quovis sacrificio, quam magno et sumptuoso; si modo vitae innocentiam et pietatem et religionem erga Deum exhibeas.

Audiamus aliam precem Horatianam, qua nihil aliud poscat ab Apolline vatium patrono praeter mentem sanam in corpore sano; non iudicamus de prece, sed existentiam testamur.

*Quid dedicatum poscit Apollinem
Vates? Quid orat, de patera novum
Fundens liquorem? ¹*

Non opimas segetes feracis Sardiniae, non grata armenta aestuosae Calabriae, non aurum aut ebur Indicum, non rura; quoniam me pascunt olivae, me cichorea levesque malvae; sed

*Frui paratis et valido mihi,
Latoe, dones et precor integra*

*Cum mente nec turpem senectam
Degere nec cithara carentem ²*

Contentus suis humilibus poderibus Deum non obtundit precibus aliis de rebus; satis beatus unicus Sabinis ³.

Multa petentibus

*Desunt multa; bene est cui Deus obtulit
Parca, quod satis est, manu ⁴.*

Postremo Carmen Saeculare est hymnus, quo fit oratio publica ad bona pro toto Romano populo adprecanda.

*Phoebe silvarumque potens Diana,
Lucidum caeli decus, o colendi
Semper et culti, date quae precamur
Tempore sacro*

*Supplices audi pueros, Apollo;
Siderum regina bicornis, audi
Luna, puellas:*

*Di, probos mores docili juventae,
Di, senectuti placidae quietem,
Romuleae genti date remque prolemque
Et decus omne ⁵*

Ex Horatianis sententiis haecenus inspectis, planum fecimus, Venusinum poetam et philosophum, quod Dei providentiam attinet, e castris Epicureorum aufugisse. Jam in aliud procedat oratio et disputatio nostra.

III. DE HORATII CONVERSIONE, UT VOCANT

9. Horatiani commentatores seu interpretes loqui solent de conversione nostri poetae atque ita rem evolvunt.

Horatius sua in juventute plus minusve vitiis indulsit, religionem haud coluit, in castra Epicureorum sese coniecit; mox vero ad meliorem frugem revocatus, et vitam degit morigeram, religionem in praxim deduxit, doctrinis Epicuri valedixit, uno verbo, errores recantavit et doctrinam moralem satis puram sectatus est. Quocirca de ejus salute

bene possemus cogitare et Dantis verba usurpare:

*Vidi quattro grand' ombre a noi venire,
Sembianza avevan né trista né lieta.*

*Quegli é Omero poeta sovrano:
L'altro é Orazio satiro, che viene,
Ovidio é el terzo, e l'ultimo Lucano ⁶.*

Arguit seipsum poeta, quod Epicureos secutum cultum deorum neglexerit; verum praestat in antecessum odem XXXVI celeberrimam proferre.

(1) Od. I, XXXI, 1-3. — (2) Od. I, XXXI, 17-20. — (3) Od. II, XVIII, 11-14. — (4) Od. III, XVI, 42-44. — (5) Carm. saecul. 1-6; 34-36; 45-48. — (6) Dante, Infern. IV, 83 sqq.

*Parcus deorum cultor et infrequens.
Insanientis dum sapientiae
Consultus erro: nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos.*¹

Numinum rarus et remissus venerator fui quidem; parce ac rare sacrificiis ac precibus Deum colui: immo omnes religiones spernens in gravissimum errorem impegi. Secutus est igitur Horatius *insanientem sapientiam*, de qua divus Paulus egregie dixit: *Dicentes se esse sapientes stulti facti sunt*², quamque Gregorius Naziancenus vocat *insipientem sapientiam*, ἀσοφος σοφία et Augustinus *insipienter sapere*³: sapientiae ergo insanientis conoultus idem est atque *vana et*

*Fulgmina gignier e crassis alteque putandum est
Nubibus exstructis; nam caelo nulla sereno,
Nec leviter densis mittuntur nubibus unquam.*⁵

Quare inquit Horatius: video non solum coactis et collisis nubibus fulgura et tonitrua fieri, sed puro etiam caelo; quod cum praeter naturam sit, divinum esse oportet; hinc ergo sapientior effectus Jovis potentiam, numen iramque revereri disco. Et poeta noster argumentum prosequitur magnificentissime. *Quo bruta tellus et vaga flumina.
Quo Styx et invisi horrida Taenari
Sedes, Atlantesque finis
Concutitur. Valet ima summis
Mutare, et insignem attenuat Deus,
Obscura promens. Hinc apicem rapax
Fortuna cum stridore acuto
Sustulit: hic posuisse gaudet*⁶

Jovis fulmine summa et infima commoventur; ipsi quoque inferi, tonante Jove, obstupescunt; et limites occidentis ad mare Atlanticum concutiuntur; de-

perniciosa sapientia doctus.

Quocirca nunc retrorsum vela dat, hoc est, intelligens se a recto aberrasse cursu, in contrarium convertitur atque iterare cogitur relictos cursus; fateri cogitur hunc a Deo orbem regi resque humanas ab eo curari. Additque rationem ob quam mente mutatus est te rectam viam arripuit.

*Namque Diespiter
Igri corusco nubila dividens
Plerumque per purum tonantes
Egit equos volucrumque currum*⁴

Etenim Diespiter, hoc est, pater diei, auctor lucis, tonavit puro ac sereno caelo; quod philosophia Epicurea non admittebat, teste Lucretio:

primit excelsa, attollit abjecta; utque Seneca ait,

*Ima permutat brevis hora summis*⁷

Deus ergo non per signa caelestia solum, verum per magnas etiam rerum humanarum mutationes suam commotrat omnipotentiam; quare opes, amplissimas dignitates, honores, imperium ipsum ab istis aufert, ut aliis statim conferat tradatque; hunc humiliat et hunc exaltat, inquit divinus Psalter⁸; et Psalteria dividior, Beata Virgo, canebar; *Deposuit potentes de sede et exaltavit humiles*⁹ Magna ergo et Horatius sonavit, cum dixit:

*Et insignem attenuat Deus,
Obscura promens.*

Quoniam mihi tempus non est, finem huic inquisitioni pono.

Valete et vivite!

(1) Od. I, XXXIV, 1-5. — (2) Rom. I, 22. — (3) De Civ. Dei, XVII, XIII: Hoc tam magnum bonum (paeis promissae) quisquis in hoc saeculo et in hac terra sperat, *insipienter sapit*. — (4) O. I, XXXIV, 5-8. — (5) Lucret. VI, 245-247. — (6) O. I, XXXIV, 9-16. — (7) Senec. Thyestes, 398. — (8) Ps. 74, 8. — (9) Le. I, 52.

Horatius et Vergilius

EPODUS XVI ET ECLOGA IV

Aurelius Espinosa Pólit, S. J.

Cum duo in litteris Latinis servata sint poemata, quae patenti quodam tam verborum quam sententiarum vinculo sibi respondeant, eademque duobus viris adscribantur qui, cum Romanae poeseos exstent facile principes, mutua etiam amicitiae societate vixerunt conjunctissimi, primum erat ut horum poematum collatio oriretur quasi sponte, multiplicesque a collatione hac ortae quaestiones inter pulcrarum artium cultores exagitantur.

Meum erit in hac qualicumque commentatione, —posita accurata utriusque poematis cognitione—, ea in primis attingere quae historici in hac materia disputant, dein quae communitatis signa in utroque poemate reperiantur enumerare, quid iis colligatur tandem investigare, ut inter duos poetas uter utri exemplum praebuerit, si fieri possit, definiatur, sin minus emergat saltem fructus aliquis pro intimiore utriusque vatis cognitione.

I

Ab historicis exordium sumamus. Non enim poeseos tantum studiosi in comparanda IV Ecloga Vergiliana cum XVI Epodo Horatiana vires ingenii acumen contulerunt; diem poetis dicunt eosque de tribunali suo citari jubent, qui poeseos jurium immemores, ea quae et divino quodam adflatu et ad sublimiorem delectationem prolata sunt, pro nudis historicis argumentis, non secus atque inscriptos lapides aut bustorum titulos, historica severitate momento suo ponderant.

Istud historicorum genus —quae maxima turba est— contenti sunt si ex utriusque poematis collatione tempus certum inferant quo unumquodque scriptum est, unde et eventus possint definire in quos poetarum dicta cadere videantur.

Sed proprii juris exagitati ultrix calida poesis historicos in pugnam caecorum adducit, in qua doctissime se mutuo

conficiunt. Quis vero non miretur quod hi qui subtilitatem prae ceteris jaçant, et accuratissimi in rebus certo dignoscendis esse adfectant, nulla fere in re quae duo haec poemata respiciat convenire possint?

Nam ut Eclogam primum attingamus, quaere ab illis quo tempore condita fuerit. Obvia responsio videtur: in ea enim Vergilius, versibus 3 et 11, Polionem consulem compellat; Pollio autem, in triumvirorum pactioe, anno 43, in insula Lavini sancita, ¹ consul designatus erat ad annum 40 cum Cn. Domitio Calvino.

Sed inde exurgit difficultas quod isti consules, summos honores non legitima consuetudine a comitiis nati, adeo triumvirorum beneplacito subiecti erant, ut nec dignitatem die debito inire possent, nec eam ad finem usque anni retinere. Constat sane Polionem anno 40, consulem fuisse, sed per menses duos tantum,

(1) Cf. Appianum, B. C. IV, 2, 4.

forsan nec integros, nimirum ab ineunte Octobri, paulo post factam Brundusinam pacem, usque ad finem Novembris; tumultu enim excitato in Ludis plebeis, novi consules, P. Canidius et Cn. Cornelius Balbus Hispanus, pro uno mense Decembri suffecti sunt. ¹

Quando igitur oblata Pollioni Ecloga? Utrum ineunte Januario, tempore consueto ad magistratum auspicandum, an tum potius, cum illi tandem per triumviros, in concordiam Brundusi reductos, procastinatos honores capessere licuit? Alterum inter alios adfirmant Norden, ² Heidel, ³ Weber, ⁴ et Jeanmaire. ⁵ Alterum Cartault, ⁶ Carcopino, ⁷ Herrmann; ⁸ quibus adde Olivier, ⁹ Lagrange, ¹⁰ et eos omnes qui putant Ecloga IV, non tam Pollionis consulatum, quam Brundusinam pacem concelebrari.

Nec minor dissentio reperitur si occasio quaeratur quae Horatium in desperationem impulerit, quae totum Epodum XVI manifeste pervadit. Perusini belli terrores ibidem referri placet tum

Jeanmaire, ¹¹ tum Carcopino, ¹² et etiam Kiesling ¹³ et Brakman. ¹⁴ Eos potius innui, qui, post caducam paucorumque mensium Brundusinam pacem, orti sunt ex retractatis armis contra Sexti Pompei classem, contendit Herrmann, ¹⁵ et admittit ut possibile Carcopino. ¹⁶

Si ex disputatione circa tempus quo Ecloga et Epodus confectae sunt ad rationem quae inter easdem intercedat fit transitus, apparet in hac opinionum varietate nihil certum statui posse. Ac reipasa, quicumque Eclogam compositam putent sub fine 41, omnes eam priorem esse Epodo contendent necesse est; non autem vicissim quicumque opus Vergilianum Brundusina pace excitatum censent ideo adfirmant id posterius Epodo fuisse: sic habet, exempli causa, Olivier, ¹⁷ sed Herrman rem plane negat: ¹⁸ sunt tandem qui decernant solis historicis argumentis nullatenus definiri posse utrum tandem poema prius exstiterit: ita aperte Carcopino, ¹⁹ cui consonat Faider. ²⁰

II

Et sane iis qui nonnisi historicis rationibus innituntur, nec quidquam praeter historicas evidencias quaerunt, satius est in hac ambiguitate consistere. Ii vero

qui Eclogam et Epodum ut poemata considerant necessitate quadam premuntur ut ulteriori inquisitioni insistant. Qui enim fieri potest ut, cum tam praeter so-

(1) Cf. Dion C. XLVIII, 32, 2.—(2) Die Geburt des Kindes, pp. 6-7, n. 4 (Leipzig, Teubner, 1931 - prima editio in lucem prodit anno 1924).—(3) Vergil's Messianic Expectations. The American Journal of Philology, Vol. XLV, 3, pp. 213-214. Jul.-Sept. 1924.—(4) Der Prophet und sein Gott, p. 11 (Leipzig, Hinrichs, 1925).—(5) Le messianisme de Virgile, pp. 42-43, 55 (Paris, Vrin, 1930).—(6) Etudes sur les Bucoliques de Virgile, pp. 57, 213 (Paris, Collin, 1897).—(7) Virgile et le mystère de la IV Eclogue, 123-125, 133 (Paris, L'artisan du livre, 1930).—(8) Les masques et les visages dans les Bucoliques de Virgile, pp. 97-98 (Bruxelles, Editions de la Revue de l'Université de Bruxelles, 1930).—(9) Les Epodes d'Horace, p. 76 (Lausanne, Payot, 1917).—(10) Le Messianisme de Virgile. Le Correspondant, 101 année, n. 1704, p. 852 n., 25 Sept. 1933.—(11) Op. laud. p. 65.—(12) Op. laud., p. 108.—(13) Q. Horatius Flaccus, 5 Ed. ad Epod. XVI (Berlin, Weidmann, 1908).—(14) Ad Vergilii Eclogam Quartam. Mnemosyne, N. S. Vol. LIV, p. 18, 1926.—(15) Op. laud., pp. 97-98.—(16) Op. laud., p. 71 n. - Quaestionem relinquit etiam ambiguum T. E. Page, Q. Horatii Flacci Carminum Libri IV. Epodum Liber, pp. 492, 480 (London, Macmillan, 1920). In sententia quam Louis E. Lord refert ut probabilem, scilicet Epodum XVI pertinere ad annum 42, immorandum esse non existimavi, cum non videam unde comprobari possit. Cf. Horace as an Occasional Poet. The Classical Journal, Vol. XXXI, 3, p. 154, December 1935.—(17) Op. laud., p. 78.—(18) Op. laud., p. 97.—(19) Op. laud., p. 109.—(20) La IV Eclogue et la méthode historique. Revue Belge de Philologie et d'Histoire, Tome IX, 3, p. 797 1930.

litum cohaereant duo poetae ceteroque perpetuo inter se dissimiles, non curiosius rem pervestigemus?

Neque enim agitur de vulgari quodam sententiarum aut etiam verborum concursu, quem prudens quisque fortui-

*Ipsae lacte domum referent distenta capellae
ubera, nec magnos metuent armenta leones,*

(Ecl. IV, 21-22)

Horatium vero:

*Illic injussae veniunt ad mulctra capellae
refertque tenta grex amicus ubera...*

Credula nec rivos timeant armenta leones,

(Ep. XVI, 49-50, 33)

quomodo evidentia coactus patentem utriusve imitationem non conclamabis?

Suspicietur quispiam a communi quodam fonte poetam utrumque forsancum derivasse; sed plane sciendum est hunc communem fontem conquisitum, ut par est, diligentissime, nec inventum. Restat igitur ut alteruter ab altero mutuatus sit.

Ep. 43

Reddit ubi cererem tellus inarata quotannis.

Ecl. 39, 41

. . . omnis feret omnia tellus,

robustus quoque jam tauris juga solvet arator.

Ep. 44

Et imputata floret usque vinea.

Ecl. 29

Incultisque rubens pendebit sentibus uva.

Ep. 47

Mella cava manant ex ilice...

Ecl. 30

Et durae quercus sudabunt roscida mella.

Ep. 52

Neque intumescit alta viperis humus.

Ecl. 24

Occidet et serpens...

Ep. 57

Non hunc Argo contendit remige pinus.

Ecl. 34-35

. . . et altera quae vehat Argo / delectos heroas...

38

Nec nautica pinus...

Quis etiam conferat versum I Epodi cum 4 Eclogae (qui primus quoque posset dici carminis post breve prooemium),

tum pronuntiaverit, sed de inusitata prorsus consensione, quae Venusinum inter et Mantuanum in miraculo esse videatur.

Praceat exemplum omnium sane nobilissimum. Cum Vergilium audias:

At quo melius momentum controversiae persentiat, juvat similitudines utriusque poematis ita conferre ut proximitate magis splendescere et valere possint.

Sunt in primis nonnulla, quae vel prima facie omnibus perspicuum cognationem revelent. Sic, praeter versus 21-22 Eclogae et 49-50 cum 33 Epodi quos supra contulimus, habes:

et non statim animadvertat eos, quantumvis sensu oppositos, sibi mutuo consonare?

Alteram jam teritur bellis civilibus aetas...

Ultima Cumaci venit jam carminis aetas...

Nugatoria sunt haec, nec quidquam ex dictis suppetit quod ad antecessorem utriusvis poematis dijudicandam inserviat.

Non magis proficiunt qui, potius defendendae suae sententiae intenti quam perpendendis pro meritis poematibus, Epodum Horatianam vel extollunt plus justo vel plus aequo deprimunt.

Cum enim Olivier, qui putat Horatium et praevisse Vergilio et dignum fuisse quem Vergilius imitaretur, exaggerat Epodum carmen esse undequaque fere perfectum, quodque inter omnes Epodos unanimi consensu supereminet,¹ facile ipsi respondebis cum Jeanmaire² in eo non deesse signa quae nascentem poetam, ut Vergiliano verbo, integrumque discipulum, ut Tulliano utar, satis clare prodant: quod, exempli causa, rhetoricis artificiis nimium indulserit, si-

*Barbarus heu! cineres insistet victor, et Urbem
eques sonante verberabit ungula!* (11-12)

aut quid quod aures blandius mulceat quam:

*Nos manet Oceanus circumvagus; arva, beata
petamus arva, divites et insulas...?* (41-42)

Et senarius ille:

*...montibus altis
levis crepante lympba desilit pede* (47-48)

nuntius est alcaicorum jure celebratorum:

*Quid obliquo laborat
lympba fugax trepidare rivo?* (II Carm, 3, 11-12)

Si quis igitur solam Eclogam IV cum sola Epodo XVI comparet, nihil ad utriusvis causam inclinatus, fatendum ipsi erit dignosci non posse utrum poema tempore praestiterit.

Non tamen omnes partes versaverit hujus quaestionis qui iis quae hucusque adducta sunt sit contentus: implicatio enim non minima inde oritur quod non

milia plura congesserit, eruditionis ostentationem expanderit, eloquentiam cum poesi imperitius miscuerit. Sed modum etiam excedit in sua reprehensione Jeanmaire, cui prodest ostendere Vergilianum carmen ab Horatio pendere non posse.

Etenim iniquum esset eam ab Horatio exigere perfectionem quam omnes agnoscunt in Ecloga Vergiliana, cum Epodus XVI, si minus primum omnino tentamen, at saltem inter prima tentamina Horatiana recensendum sit. Nondum videtur eam perfectam nitidamque brevitatem assecutum, quam in Horatio lyrico ubique reperimus, at non desunt ea quae Horatium inter lyricos omnium temporum regnantem jam clare promittant.

Quid, ut exemplum proferam, validiore deinceps impetu scripsit Venusinus quam:

in Ecloga IV tantum, sed in aliis etiam Eclogis Vergilianis non pauca reperiantur quae Epodum Horatianam redolere videantur, nimirum in I, II, III, V et VIII; quarum cum aliae certo antiquiores sint Epodo, aliae aut certo aut saltem dubie seriores, magis magisque incerta fit quaestio de mutuo influxu.

Magnum sane argumentum esset pro antecessione Vergiliana, si demonstrari

(1) Op. laud. p. 93.—(2) Op. laud. pp. 77-78.

posset Epodum pendere ab Eclogis II, III et V, quae, fatentibus omnibus, tempore sine dubio praeiverunt. — Sed loci, qui ex ipsis proponuntur ut similes, ni-

Ep. 44 *Et imputata floret usque vinea*
Ecl. II, 70 *Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.*

Ep. 47 *Mella cava manant ex ilice*
Ecl. III, 89 *Mella fluant illi, ferat et rubus asper amonum,*
(Adde Ecl. IX, 15 ...ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,)

Ep. 51 *Nec vespertinus circumegit ursus ovile*
Ecl. V, 60-61 *Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis*
ulla dolum meditantur.

Quid autem arguere licebit ex loco qui satis similis videtur in Ecloga VIII? Hanc enim constat posteriorem esse consulatui Pollionis et adscribi debere anno 39. Si vero locus Eclogae VIII vere pendet ab Epodo, tum cogaris dicere, saltem ibi, Vergilium secutum esse Hora-

Ep. 30-33 *Novaque monstra junxerit libidine*
mirus amor, juvet ut tigres subsidere cervis,
adulteretur et columba milvo.

Ecl. VIII, 27-28 *Jungentur jam grypes equis, aevoque sequenti*
cum canibus timidi venient ad pocula dammae.

Accuratius perpendenda est Ecloga I, ex qua dignos collatione locos et plures invenire potes et significantiores.

Si comparas versus 9 et 11 Epodi

Impius haec tam culta novalia miles habebit,
barbarus has segetes!

et Horatius:

... impia perdemus devoti sanguinis aetas,...
barbarus heu! cineres insultet victor!...

Aliud propinquitatis genus, sonorum nempe, intercedit inter versum 34 Epodi

ametque salsa levis bircus aequora...

ante leves ergo pascentur in aequore cervi...

(Adverte tamen in versu Vergiliano pro aequore aliam esse lectionem, forte praefendam: *aethere*).

hil amplius prae se ferunt quam ea quae casu utriusque poetae de re simili agenti occurrere potuerunt. Sic:

tianam musam. — Sed nec hic res confici videtur, quandoquidem similitudo facile derivari potuit ex communi quodam fonte, qui sane deesse non potuit inter tot Alexandrinorum *ἀδόνατα*.

Locus est:

cum 70 et 71 Eclogae, fieri non potest quin sentias communionem non tam verborum quam rhythmici. Exclamat enim Vergilius.

et Eclogae; quamquam *lēvis* et *lēves* sunt voces origine et sensu omnino diversae:

Similitudo iterum, tenuior sane nec tamen despicienda reperitur inter Ep. 46 et Ecl. 39:

*suamque pulla ficus ornat arborem...
cui pendere sua patereris in arbore poma...*

Montibus altis claudit hexametrum
47 Epodi et 83 Eclogae.

Tandem communitas evidentissima
elucet inter Epodum versu 61 et Eclo-
gam versu 50:

*Nulla nocent pecori contagia...
Nec mala vicini pecoris contagia laedent.*

Quid deest ut vel hinc res tota con-
ficiatur? Unum tantum: consensum esse
inter auctores circa tempus compositioni
Eclogae I adsignandum. At vero consen-
sus nullus est; sed acriter disputant, alii
pro anno 41 vel 40, alii pro 39. Argu-
menta pro 39 (quod antecessioni Hora-
tianaefavet) dabit Cartault,¹ pro 40
(quod Vergilianae), Jeanmaire.²

Ad summam, unum, quantumvis mole-
lestum, retinendum videtur: rationes qui-
bus certo constet uter vates ab altero

pendeat, nec historicis suppetere nec phi-
lologis, cum illi plura adfirmare nequeant
quam quae scriptis monumentis servata
sunt, isti vero nihil ad confirmandam ve-
ritatem subtilitatibus ac conjecturis pro-
ficiant.

Noli tamen totam hanc inquisitio-
nem supervacaneam arbitrari: in studiis
enim litterarum in lucro non id tantum
adponitur quod rebus certis et exploratis
eruat, sed et id quod, cum probari ne-
queat, persentiri tamen potest.

I I I

Restat igitur ut, etiam si spes certo
definiendi utrum Vergilius ab Horatio
an Horatius a Vergilio mutuatus sit, no-
bis sit tandem deponenda, duplicem ta-
men utilitatem ex disputatis arripere li-
ceat; et quod indicium saltem veritatis in
quaestione inenodabili non frustra omni-
no aucupemur, et quod ex comparatione
utriusque poetae in plenioram lucem
erumpat quid in suo cuiusque carmine
proprio ingenio potissimum respondeat.

Congeram adhuc, ut nihil intentatum
maneant, tria quae a defensoribus ante-
cessionis Vergilianae, non tam ex philo-
logicis quam ex aestheticis rationibus
urgeri possent. Pone, inquam, carmen
utrumque ante iudices qui utriusque poe-
tae non verba tantum, sed naturam etiam

ingeniumque persentire possint; quare
ab illis uter versari videatur, ut ita di-
camus, in suo, uter in alieno. (Sunt enim
loci in quibus ambo materiam commu-
nem ita libere ingenueque tractant, ut
proprium modum, sine ullo mutuo influ-
xu, ambo evidentissimum servant: confer-
sis, Horatianum carmen 2 Libri I, prae-
sertim a versu 21 ad quem, cum postre-
mis versibus Libri I Georgicon a 489).
At de quindecim supra numeratis locis
Epodi XVI, pro quibus loci similes in
diversis Eclogis reperiuntur, dicat peri-
tus quivis utriusvis ingenii videantur
propiores, utrum magis eum Horatium
sapiant, quem ex aliis Epodis, Sermoni-
bus, Carminibus, Epistolis novimus, an
eum Vergilium, qui genus «*molle et fa-
cile*» cantus Bucolici proprium poemati

(1) Op. laud. pp. 59-69. — (2) Op. laud. pp. 65-70

didascalico immo et epico naturae ductu immiscuit. Sane fatebitur Vergilium versari in suo, Horatium potius in alieno.

Cujus argumenti vim adhuc urgere temptant, proposita hac secunda quaestione: utrius poetae plura sint influxus signa in operibus alterius. Porro imitationes derivatas ex Horatio, dicent, nec multas in Vergilio, nec conspicuas reperies, nec praesertim tales quae indolem Horatianam —quod caput esset— referant. Contra in Horatio, etiamsi ex solis decem Eclogis Vergilianas imitationes perquiras, insperatam prorsus copiam scaterere miraberis, plus scilicet quam 60, ut ex adnotationibus in editione Bucolicorum Calori Hosius comprobare potes.¹

Tertio, et in hoc triumphant, si utrumque carmen proprio suo momento penses, consentire cogeris Brakman adfirmanti «vi, gravitate, altitudine carminis bucollici epodum longe superari», item cum addit: «Epodus illa, quamvis sit egregia a re metrica, pertinet ad genus, quod nos dicimus, Utopiae». ² Quo argumento finem se putat disceptationi imposuisse et libere concludit: «Num igitur verisimile est Horatium Vergilio fuisse exemplo?»

At vero in immaturam sequelam, eamdemque argumento validiorem invasisse eum dixerim. Tria enim proposita argumenta multiplici responsioni obnoxia sunt.

Nam, ut de primo primum dicam, si quis confidentius contendit in locis disputatis potius Vergilium versari in suo, Horatium in alieno, non injuria defensor Horatii respondeat talia iudicia saepe a proprio cujusvis sensu nimium pendere;

ceterum nec mirandum esse si primis suis operibus adhuc propriam viam Horatii temptet, et bucolicis leporibus, quos in tot Graecis exemplaribus reperiebat, adlectus appareat.

Nec pluris faciendum censeo argumentum ex multitudine locorum Horatii qui redolent Eclogas desumptum. Probandum enim esset Horatium, non tam unum alterumve verbum a Vergilio mutuatum esse, quam ejus propriam et quasi naturalem notam, quod nemo sanus unquam somniavit.

Argumentum tandem a Brakman propositum multo certe efficacius videtur; immo adeo efficax, ut ingenue cogitanti fieri non possit quin absonum videatur Eclogam IV, tantum opus, tantique momenti ut per saecula homines mira quadam voluptate et quari stupore adfecerit, pendere ab alio carmine sibi plane inferiore. Ad hanc difficultatem unum respondebo: eam objici ab eo tantum posse, qui aut ignoret aut memoria non teneat quod in primis mirandum est in indole Vergiliana, quodque ejus sublime ingenium maximopere commendat.

Sollemne enim in eo est ut, arrepta undecumque mentis concitatione et adflatu, non a visione solum naturae ac proprii animi sensu, sed etiam non raro ab alienis scriptis, id quod ita arripuit tam potenti vi sibi conjungat et in rem propriam vertat, ut saepe iis etiam sublimioribus partibus in quibus alis se levare et ad excelsa sublatus, altissima quaeque attingere videtur, locus alienus designari possit unde certo manaverint, isque qui tantae imitationis aliquando indignus omnino appareat.

(1) P. Vergil Maronis Bucolica cum auctoribus et imitatoribus (Bonn, Weber, 1915).—(2) Op. laud. 17.

Hujus vis, qua exempla nonnunquam ducam, non quia splendissimum, sed futilia per novum propriumque adflatum quia breve et evidentissimum. Compara in sublimem poesim Vergilius mutare sit scilicet Catullianum illud *De Coma Berenice*:
 solitus, unum exemplum in medium ad-

Invita, oh, regina, tuo de vertice cessi,
invita: adjuro teque tuumque caput! (CXVI, 39-40)

cum querelis Aeneae ad Didonem in inferis:

Funeris heu! tibi causa fui? per sidera juro,
 per superos, et si qua fides tellure sub ima est,
 invitus, regina, tuo de litore cessi!... (Aen. VI, 458-460)

Hinc puto vim totam argumento Brakman eripi. Et cum aliunde rationes historicae, quamquam certae nullo modo dici possint, antecessioni Horatianae tamen aperte faveant, quandoquidem Epodus vix concipitur scripta, nisi ante Brundusinam pacem, Ecloga vix nisi post eandem, satius erit, donec aliud demonstretur, primas partes quod ad tempus Horatio dare. Quod si quis aliter senserit, sibi tranquillus placeat; nec enim huic adfirmationi nimium haeremus, nec eam pluris facimus, nam nec res tanti momenti est, cum nec alterum vatem nimium extollat, nec alterum vel minime deprimat.

Alius tamen fructus ex tota hac disputatione colligi potest, isque multo majoris pretii, ut nimirum in intimiorem utriusque poetae cognitionem per comparisonem Eclogae cum Epodo deveniamus. Sive Epodus respondeat Eclogae, sive potius Ecloga Epodo, nihil ad rem attinet, certum est alterum poema responsionem esse poemati alteri et eam quidem responsionem quae, circa materiam eandem, mentem revelet undequaque diversam. Quid hac oppositione erui potest?

Videmus quidem, ex duobus poetis aequalibus, in aestimando statu rerum publicarum adeo fluxarum ac minantium, ut neque spes ulla certa salutis concipi posset, nec quis tandem impendentium periculorum futurus esset exitus, cum ageretur de remedio quaerendo pro tam intolerabili calamitate publica, —pro *verso saeclo*, ut oravit Vergilius, (Georg. I, 500), pro *ruentibus imperi rebus*, ut cecinit Horatius, (I Carm. 2, 25-26)—, istum se ad humana remedia, etiam desperata, contulisse, Vergilium ad divina, etiam portentosa. Spem Horatius ponit in fuga melioris partis Populi Romani ad insulas beatas; Vergilius in nova quadam progenie de caelo demissa. Horatius putat Romam ex se ipsa alio loco renasci posse; Vergilius id tantum sperat a puero qui sit *cara deum suboles, magnum Jovis incrementum*. Horatius tenet arva beata, parata jampridem a Jove, a piis arripi posse pro suo lubitu; Vergilius promissam felicitatem non exspectat nisi sub eo puero, sub *quo ferrea primum desinet, ac toto surget gens aurea mundo*.

Objici forte possit Epodum non aptari nisi uni momento, ut ita dicam, vitae Horatii, nec referre nisi quod in subita eaque fugaci desperatione effuderit

impotens sui. Verum equidem; et postquam ad Augusti partes transiit, tantam exhibuit semper fidem in fortunam Populi Romani, ut potius mirandum videatur quod Epodum XVI ab operibus posteritati transmittendis non deleverit.¹ Sed quamquam haec ita sint, mens quae huic poemati praesidet, mutato quidem adfectu a desperatione summa in summam confidentiam, mens, inquam, immota manet: rerum patriae columen ac decus semper in hominibus posuit Horatius, etiam cum verbis videatur, ut in carmine 2 Libri I, deos invocare. Veram orationem qua remedium humanarum calamitatum a diis exposcat non facile in Horatio reperies.

E converso Ecloga summam continere videtur vitae Vergilii; spem in ea expressam enuntiare dixeris totius operis Vergiliani «spiritum». Quamvis et ille Augustum salutaverit et agnoverit ut instrumentum ad supremum bonum pa-

cis, at eum, in splendida vaticinatione Anchisis Libro VI Aeneidos (vv. 789-805), aperte vocat instrumentum divinitus datum, pro eo oratione, ea quidem vera, deos omnes adprecatur sub fine Libri I Georgicon (vv. 498-514). Remedium ruinae, salutem publicam et perpetuitatem pacis semper ut donum a Deo postulavit, accepit, praedicavit.

Versuum collatione concludam, quae, cum nihil ex sese probet, digna tamen est ut illustrationis gratia, non probationis, proferatur, quia bene rem ob oculos ponit, quam postrema hac argumentatione expandimus. Sunt duo loci, ex carmine 7 Libri I, vv. 30 et 31 alter, alter ex Libro etiam I Aeneidos vv. 198 et 199, quibus quid intimo animo repositum habeat, uterque poeta videtur nuditaeque prodidisse. Nam Teucer Saliminius hac voce nautas suos exilii socios compellat:

Oh fortes pejoraque passi

mecum saepe viril

suos vicissim Aeneas, qui sibi tempestate relictii fuerant:

Oh socii (neque enim ignari sumus ante malorum)

oh passi graviora!

Sed Horatianus Teucer concludit:

Nunc vino pellite curas!

Vergilianus Aeneas:

Dabit Deus his quoque finem!

Ex Collegio Cotocollaensi ad Quitman, in Asquatore

(1) Sed cf. Olivier, op. laud., pp. 93-95.

Horatius doctis viris crebrius est in ore

Emmanuel Jové, C. M. F.

Jam ceteri PALAESTRAE LATINAE con-
scriptores calamos suos atque ingenia in
Horatio laudando admoverant, neque
quidquam ipse de eo lectoribus tradide-
ram, cum nihilominus huic tanto Magis-
tro litterarum Latinorum, certe magisterii
ratione, mihi viderer summopere obstric-
tus. Quid sumerem dicendum aut quid
praeterirem in laudem bis millesimi an-
niversarii Horatiani mecum diu haesitans
volutavi. Tandem in mentem venit illud
latius exponere quod perstrinxerat tan-
tum Avenarius, amicus ille meus: «Nemo
poeta alius doctis viris totiens est in ore».
Quod ille igitur breviter, allatis nonnul-
lis effatis communiter apud viros littera-
tos acceptis, ipse confirmare tentabo
compluribus aliis adductis atque expli-
catis, quae si proverbiorum honore non
gaudent, eorum fines attingant. Epistula
autem ad Pisones quae totum litterarum
Horatianarum opus coronat, fons est hu-
jusmodi dictorum adeo fecundus ut,
posteaquam illud exhausero, plane mihi
non liceat per lectores ad alios venire
eosque itidem exsugere. Incipiam igitur
ab ea tabula quae enormitate sua mira-
biliter proposita ad omnes pervenit men-
tes mediocriter saltem exultas.

Igitur Horatius tabulam descripsit
capite femineo, cervice equina, corpore
plumis variis obducto ex membris undi-
que collatis, cauda demum pisciformi.
Ante eam adducit adolescentes Pisones,
eisque ait, non imperativo modo ut qui-
dam volunt, sed potentiali: *Risum teneat-
is, amici?* (5). Est autem qui res propo-
nat satis difficiles atque improbabilis ex-

itus? *Eas aegri somnia* (7) vocamus. Quae
si praeterea nullo ordine et magna obs-
curitate proponantur: *nec pes nec caput*
(8) inest —inquimus— *consilio tuo*.
Quis hujusmodi dicta ab adolescentia
non audit.

*Pictoribus atque poetis / quidlibet
audendi semper fuit aequa potestas* (9,
10): en tibi excusationis propera ratio
qua non semel abutuntur tirones, cum
majora sunt ausi quam erat aequum.
Praeceptor autem excusationi statim suc-
currit pulcherrimis illis comparationibus
quas continuo tradit Horatius: *Ne ser-
pentes avidus gementur, tigribus agni*
(13). Solent etiam tirones rebus de qui-
bus agitur margaritas litterarias impin-
gere hinc inde collectas, nulla earum
facta selectione, neque opportunitate
adhibita. Tum eis magister in mentem
adducit illud Horatii: *Non erat his lo-
cus* (19). Qui autem propositum sibi fi-
nem temere dereliquit et ab incepto im-
prudenter discessit aliis illectus rebus,
eum mirifica allegoria ab Horatio desum-
ta vituperamus: *Amphora coepit / insti-
tuit, cur urceus exit?* (21, 22). Si quid-
quam laude dignum perficere volumus,
cognitum praeceptum prae oculis semper
habeamus minime transgrediendum: *Sit
quidvis simplex dumtaxat et unum* (23).

Plura sunt quibus mentis oculi haud
satis perscrutati praestinguntur; postea
vero fortassis inviti fateri cogimur: *De-
cipimur specie recli* (25). Est enim qui
nimium studeat esse brevis, at res obscu-
re producat: *Brevis esse laboro, obscurus
fio* (25, 26). Qui magna dicere profitetur

turgedine saepe vituperandus evadit: *Professus grandia turget* (27) quia *Delphinum silvis appingit fluctibus aprum*. (30) Sed sicut tutus nimium esse neutiquam oportet, sic neque nimium timidus, nam *Serpit humi tutus nimium timidusque procellae* (28).

Cum quis in rebus gerundis id praeterit quod erat caput *Infelix operis summa* (34) dicitur, sicut ille faber imus qui circa Aemilium ludum officinam instituerat. Nihil nobis potius videndum, antequam quicquam suscipiamus, quam illud quod ex Horatio discipulis adeo commendant ubique praeceptores: *Sumite materiam vestris aequam viribus* (38, 39). Certum est etenim quod continenter addidit summus ille Magister: *Cui lecta potenter erit res, nec facundia deseret hunc nec lucidus ordo* (41).

Apud optimos cujusque linguae scriptores acceptum est ut proverbium omni aestimatione dignum: *Licuit semperque licebit / signatum praesente nota procedere nomen* (58, 59). Utinam ea facultas adeo liberaliter ab Horatio concessa minime coartaretur inanibus criminatationibus eorum qui linguam Latinam potius conficere velle credas, quam perficere. Mirandum etiam et memoria retinendum, cum loquitur de mutabilitate verborum, effatum adeo breviter atque serio dictum, quod neque brevius neque exactius dicere quis queat: *Debemur morti nos, nostraque* (63). Usui autem in omnibus fere rebus principatum tribuimus quem dedit Horatius in vocabulis constringendis: *Quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi* (72). Quis de re jamdiu disputata, neque sententiis in alterutram partem definita, repetere non audivit: *Adbuc sub iudice lis est?* (78).

Ne frustra in aliis mentibus eos animi motus ingerere tentemus quibus nos esse destitutos agnoscimus recordamur Horatii praeceptum: *Si vis me flere dolendum est / primum ipsi tibi*, (102, 103) nam: *Ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent / humani vultus* (101, 102). Interdum contingit ut de rebus notissimis oporteat agere, quis est qui audeat eas proprie ac delectabiliter exprimere? Qui in illis exprimendis eam difficultatem experitur ut ab incepto desciscere cogitet, illud solacii ergo in mentem revocet quod Venusinus scriptum reliquit: *Difficile est proprie communia dicere* (128). Contra ea, postquam summa adhibita cura res oculis contemplantium manifestatur quidem jucunda, nullis tamen praestringentibus gemmis, sunt qui credant nullius esse negotii, eamque fidenter aggrediantur. Tum vero experientia comprobant quam sit verum illud: *Sudet multum frustra que labore / ausus idem*.

Homines de se maxime gloriantes tuis atque sonitu magna promittunt exsequenda. Cum autem ad negotium venerunt falsa spe exspectatores decipiunt, quos vicissim irridemus ea exclamatione Horatiana: *Parturient montes, nascetur ridiculus mus*, (139) vel dicimus cum amicis: *Quanto melius hic qui nil molitur inepte* (140). *Orditur ab ovo* (147) qui res a longe repetit ita ut lectorem ad propositum venire plus justo retardet. Praeceptum etiam in nullis operibus oblivioni dandum illud est quod magistri perpetuo repetunt discipulis quos in literis informandos susceperunt: *Primo ne medium, medio ne discrepet imum* (152).

De puero saepe id audies, quod *Mutatur in boras* (160); de adulescente quod est *Cereus in vitium flecti* (163); de viro

quod *Quaerit opes et amicitias, inservit honori* (167); de sene vero quod est *Laudator temporis acti / se puero* (174). Tractus hujusmodi in vulgus acceptos ut indoles cujusvis aetatis quodammodo notaretur tradidit etiam Horatius.

Ut oculorum praestantia prae aliis sensibus ostenderetur in motibus animi excitandis abiit etiam in proverbium: *Segnius irritant animos demissa per aurem quam quae sunt oculis subjecta fidelibus* (180, 181). Eos qui res efficiunt, sed minime perficiunt, cum Horatio hoc modo reprehendimus: *Vitavi denique culpam, non laudem merui* (267, 268).

Nihil ad recte scribendum adeo confert quam adsidua optimorum scriptorum lectio tam in propria lingua quam in aliena. Ideo adulescentibus Pisonibus id consilii tradidit Magister ea sententia adeo trita atque pervulgata: *Vos exemplaria Graeca / nocturna versate manu versate diurna* (268, 269). Quis, impeditus ab officiis obeundis alios ea perficere docens, nesciat repetere: *Fungar vice cotis* (304). In ore habent etiam praeceptores illud effatum discipulorum mentibus infigendum: *Scribendi recte sapere est et principium et fons* (309), et solent eos hortari ut nunquam in manus sumant calamos nisi re mente diu perpensa, atque exagitata hoc modo: *Verbaque provisam rem non invita sequentur* (311). Res in quolibet genere praecellens dicitur esse *Linenda cedro et levi servanda cupresso* (332). In praeceptis tradendis quae memoriae cupimus ut penitus insideant, id meminimus: *Quidquid praecipies esto brevis* (335). Iis autem qui cum Musis familiaritatem consecretantur, ne earum indignationem incurrant, id animadverten-

dum: *Ficta voluptatis causa sint proxima veris* (338). Oportet autem in negotiis perficiendis, dum quis utilitatem persequitur, jucunditatem animi minime neglegat, atque hoc modo opera perfecta evadent; quam ob rem dixit Horatius: *Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci* (343). Uti non licet nimia severitate in culpas haud omnino vitandas, quia ad nihil conducit; quare qui, post impensam sollicitam in negotiis operam, videmus ea nondum evasisse ex sententia, vituperatori dicimus cum Horatio: *Sunt delicta quibus ignovisse velimus* (347) aut illud: *Non semper feriet quodcumque minabitur arcus* (350).

Non censeo praetereundum aliud Horatianum dictum quod apud vulgus dissimili usurpatur sensu atque illo quem habet apud Horatium: *Quandoque bonus dormitat Homerus*, quasi illud *quandoque* significaret *interdum*, quod non est ita. Ille enim id significare vult quod sibi ipse succenseat quotiens Homerum legendo, in quo fere omnia magno fulgent splendore, quaedam invenit tanti hominis haud satis digna: *Idem / indignor quandoque bonus dormitat Homerus* (359). Fieri potest ut quaedam, imo et plura, fiant apud homines non omnino accurate, id est, relativa quadam, ut ajunt, perfectione in medium proponantur; ita enim sunt mortales ut aut nihil agant aut ea imperfecte fere agant, quod est quidem communiter ferendum: *Certis medium et tolerabile rebus / recte concedi* (368, 369). Poetae tamen aut perfecti sunt aut non sunt eo nomine digni: *Mediocribus esse poetis, / non di non homines non concessere columnae* (373). Inutile autem esse contra vel supra proprium ingenium

(1) Siempre y cuando.

contendere declaravit Horatius eo totiens repetito communiter versiculo: *Tu nihil invita dices faciesve Minerva* (385). Antequam publico lucubrationes nostras tradamus exquisita cura emendare oportebit, sero enim paenitentiae non erit locus, ait enim Horatius: *Nescit vox missa reverti* (390).

Qui magnum opus confecit quod et multo tempore constitit et labore, hic: *Sudabit et alsit*; si fortia quis facit et patitur, indubitanter: *Abstulit venere et vino* (413, 414).

Si nolumus nos esse postremos in aliquo rerum genere cum pueris Romanis invicem contendentes repetimus: *Occupet extremum scabies* (416). Si vero negotium suscepimus, neque ullo modo credimus esse relinquendum, quamquam difficultatibus undique premamur: *Mibi turpe relinqui est* (416).

Probamus amicorum facta tribus illis adverbis: *pulcre, bene, recte* (428), quibus Horatius ostendit pro iustitia quantum valeat saepe benevolentia. Quam comparatione rectius simulatam agendi rationem patefacies quam ea: *Ut qui conducti plorant in funere?* (431), nam ut etiam scripsit Horatius: *Derisor vero plus laudatore movetur* (433).

Quae nostra sunt a nobis diliguntur ut filius a patre, neque facile ea credemus mendis foedata. Tunc nobis est obijciendum illud: *Nunquam te fallant ani-*

mi sub vulpe latentes (437). Magistrum severum qui nihil parcat discipulis sibi ad institutionem traditis Aristarchum vocamus, quia nobiscum, *Fiet Aristarchus*, ut censor ille ineluctabilis qui *Nullum verbum aut operam sumebat inanem* (443).

Malus poeta: *Sublimes versus ructatur et errat* (457) quamobrem: *Vesanum tetigisse timent fugiuntque poetam / qui sapiunt* (455), contra autem: *Agitant pueri incautique sequuntur* (456). Difficile est autem ut malus poeta officium suum relinquendum sibi suadeat. Tandem cogimur de salute ejus atque fama desperare et dicimus cum Horatio: *Sit jus liceatque perire poetis* (466). Ad alios etiam transferimus ea omnia quae de malo poeta adseruit Horatius, praecipue illud: *Indoctum doctumque fugat recitator acerbus* (474), atque homini importuno illud adplicamus: *Non missura cutem nisi plena cruoris birudo* (476).

Haec quae modo ex epistula Horatii ad Pisones desumpsi exempla, satis quidem vulgata, rem ab initio mihi propositam insigniter commonstrant. Ea ex aliis ejusdem poetae operibus, praesertim epistulis et satiris multiplicare possum, sed noctuas Athenas mitterem. Igitur Horatio familiariter utuntur seu in ore habent eum omnes homines mediocriter saltem eruditi, vel ex se vel ex auctoritate aliorum Horatiana dicta usurpantes.

Laudes Horatianae

EX OMNIBUS HORATII METRIS DIGESTAE

Leander Fanlo, C. M. F.

*Me, sine, HORATI, ¹
Hanc quibus usus eras ²
Metris, texere laudem. ³*

*Laurus nulla perennior ⁴
Qua tua Melpomene redimivit ⁵
Tempora; tu nulli vatam concedis honore, ⁶
Quin suas victi tibi ⁷
Cuncti coronas deferunt. ⁸*

*Oscura plerisque umbra textit ⁹
Nomen; tuum vero perire nescium ¹⁰
Aeterna vivet saecula excolendum. ¹¹*

*Pergis tu digito praetereuntium ¹²
Omnium princeps lyricen notari. ¹³*

*Almo fuisti carus Apollini ¹⁴
Ipse Heliconis ad arduum egit ¹⁵
Secum te usque apicem quem tetigit nemo propinquius ¹⁶*

*Te canit universus ¹⁷
Orbis et plaudit jubilans; effugiet superstes ¹⁸
Libitinam tua fama, et licet ille ¹⁹
Fractis cardinibus ruerit, tibi stabit usque fixum ²⁰
Quod tibi tu monumentum exegeris firmissimum; ²¹
En VICIES SAECULI fugam restitit incolumel ²²*

(1) Metrum Adonicum (Exemplum in I. 2); (2) Trimeterum dactylicum catalecticum (I. 5); (3) Pherecrateum (I. 5); (4) Glyconeum (I. 5); (5) Alcmanicum (c I. 7); (6) Hexameterum (in Saturis et Epistulis); (7) Dimeterum trochaicum catalecticum (II, 18); (8) Dimeterum iambicum (ep 1); (9) Alcaicum eneasyllabum (I. 9); (10) Trimeterum iambicum (Ep. 1); (11) Trimeterum iambicum catalecticum

(II, 18); (12) Asclepiadeum minus (I. 1); (13) Sapphicum minus (I. 2); (14) Alcaicum hendecasyllabum (I. 9); (15) Alcaicum decasyllabum (I. 9); (16) Asclepiadeum majus (I. 11); (17) Aristophanicum (I. 8); (18) Sapphicum majus (I. 8); (19) Jonicum (III, 12); (20) Archilochium majus (I. 4); (21) Elegiambicum (Ep. 11); (22) Iambelegicum (Ep. 13).

ANNALES CARMINVM HORATIANORVM

(Ex Caroli Frankli Fastis Horatians)

Annus	Sat. I	Sat. II	Epod.
713. 41. 24.			16 Altera jam tertur.
714. 40. 25.	2 Ambrosiarum		8 Rogare longo.
715. 39. 26.	3 Ombrosia v		
716. 38. 27.	4 Eupolisaeque Cratinus.		4 Lupis et agnis
717. 37. 28.	5 Egreasum magna me.		
718. 36. 29.	6 Non quia Maec. Proscripti R. Olim trivros.		5 Altorum
719. 35. 30.	9 Ibam fore via 10. Lacti quam 11. Quis Maecem	2. Quae virtus.	3. Parentis ol
720. 34. 31.			
721. 33. 32.	3. Si raro scribis.	4. Vade et quo Catus.	7. Quo, inter- 14. Mol- 14. Mol-
722. 32. 33.	5 Hoc quoque Thersia.	6. Horatius vult.	7. Quae virtus.
723. 31. 34.	7. Jandudum ausculo.	8. Vi Nasidieni	17. Janniam ef- ficaci.
724. 30. 35.			
725. 29. 36.			

Profr. Emmanuel Jové, C. M. F.
Moderator

Typographia P. Camps Calmet. - Terrésee

Annus	Carm. I	Carm. II	Carm. III
724. 30. 35.	37. Nunc est bi- 16. O mendum. 2. Jam pul- satis ter- ris. 14. O naris re- ferent.	fort. 7. Ossepe meum. 1. Motum ex Metello.	
725. 29. 36.	14. O naris re- ferent.	12. Nolite ion- ga ferre.	24. In hac, opulenti- 25. Quo
726. 28. 37.	21. Dinam te- nerae 31. Quid dedi- catum	13. Jampauca aratro. fort. 16. Obium divos. 18. Non ebur.	1. Odi pro- fanum. Bac- 2. Angustam che- sance. 6. Delicta mai.
727. 27. 38.	39. Ioci heu- 35. O diva gra- tum		3. Justum et te- necem 5. Caes- lo- to- pan- tem.
728. 26. 39.		13. Ille et ne- falso. 17. Cur me- querellis.	4. Deccende- caelo. 18. Si bene te novi
729. 25. 40.	19. Master saeva Cupidin 12. Quem Par- vum a h. cus 26. Mus deo- amic. rum cilise. 30. Vile potabis 24. Quis desiderio 36. Et reg- ture et.	4. Ne sit an- 9. Non sem- 2. Nul- lus ar- bues per im- pues	8. Martis caeleb. 29. Tyrrens re- gum
730. 24. 41.			30. Exegi monu- mentum.
731. 23. 42.	1. Maecenas ataviv.		

Annus	Epitular. I	Carm. III
730. 24. 41.	13. Vi proficiscentem.	
731. 23. 42.	fort. 7. Quaque dies. 2. Troiani bellis ser.	
734. 20. 45.	9. Septimius Claudi 3. Iuli Flore. 8. Calvo gaudere. 5. Si potes Archiacis. 12. Fructibus Agrippae 18. Si bene te novi 19. Prieco si credis 30. Verbum nam lasum- que. 1. Prima dicte mihi	fort. 3. Quem tu Melpom 6. Dive quem proles Carmen saeculare fort. 9. Ne forte credas 11. Est mihi nonum
737. 17. 48.		fort. 1. Internisa, Ve- nus, diu. fort. 10. O crudelis ad- huc. 2. Pindarum quis- quis 4. Qualem mihi- strum
738. 16. 49.		14. Quae cura pa- trum. 15. Phoebus volen- tem.
739. 15. 50.		
740. 14. 51.		
741. 13. 52.		

PP. BUSQUET - GARCIA BAYON, C. M. F.

Thesaurus Confessarii

seu

Brevis et accurata summula totius doctrinae moralis

924-XVI pag.

NONA
EDITIO

8 pesetis

Nova editio hujus celebratissimi operis facta est in FORMA PORTATILI, quam dicunt, CARTA TENUISSIMA ELEGANTIQUE VOLUMINE; opus egregium, continuis applicationibus practicis illustratum, facillimae securaeque consultationis.

P. I. GARCIA - BAYON, C. M. F.

Tractatus Canonico-Moralis de Sacramento Matrimonii

2 vol., 376 et

372 pagg. in

8. maj.

13 pesetis

Egregium hoc cl. Prof. García-Bayón novum opus inter insignia commentaria Juris matrimonialis Codicis Canonici computari licet, ob eam, qua praestat, doctrinae copiam, serenam opinionum delectum, tractationis ordinem, extensionem et claritatem.

GUSTAVO GILI, Editor

Enrique Granados, 45. - Barcelona

OBRA NUEVA

GUIA DE CONVERSACION LATINA

por el Dr. G. CAPELLANUS y el Prof. H. LAMER

Versión de la 11.ª edición alemana, adaptada
a los países de habla española, por el
R. P. José M.ª Jiménez, C. M. F.

Un volumen de 148 págs.
de 20 x 13 cms.

Precio del ejemplar
encuadernado, ptas. 4

De este excelente manual de conversación latina ha dicho
con justicia el R. P. Manuel Jové en el prólogo:

«Los autores han demostrado mucho tino y exquisito gusto en escoger y exponer los temas de conversación sin desarrollarlos demasiado, para no divagar en frases sobradamente sencillas, presentan en cada asunto lo que podría ofrecer mayor dificultad, ya por tratarse de objetos de creación moderna, ya de ideas que no suelen encontrarse en los libros corrientes de traducción».

Civilizaciones antiguas.—Resumen gráfico de la cultura grecorromana y del próximo Oriente. por los Dres. J. HUNGER y H. LAMER. Tres vols. de 20 x 14 cms., magníficamente ilustrados. Cada volumen consta de unas 200 p. y en conjunto contiene 517 grabados. Vol. I. *La civilización del Oriente antiguo*; Vol. II. *La civilización griega*; Vol. III. *La civilización romana*. Precio de cada vol. en rústica, ptas. 5. Los tres volúmenes en uno, lujosamente encuadernados en tela, ptas. 20.

Mitología griega y romana.—Por J. HUMBERT, con un prefacio del abate E. THÉDENAT, miembro del Instituto de Francia. Versión de la 24.ª edición francesa. Un volumen de 316 págs. de 20 x 14 cms., 152 grabados. Encartonado, ptas. 7.

Escritores de Grecia y Roma.—Por G. NORWOOD y WIGHT DUFF. versión del inglés. Un volumen de 304 págs., de 20 x 14 cms. con 47 grabados. En rústica, ptas. 8; en tela, ptas. 10.

Historia de los Papas.—Desde fines de la edad media, compuesta utilizando el Archivo secreto pontificio y otros muchos archivos, por LUDOVICO PASTOR, Consejero Real e Imperial, profesor de la Universidad de Innsbruck y director del Instituto austriaco de Roma. Versión de la 4.ª edición alemana por los RR. PP. RAMÓN RUIZ AMADO, S. J. JOSÉ MONTSERRAT, S. J. MANUEL ALMENDIA, S. J. Van publicados 23 magníficos volúmenes de 23 1/2 x 15 cms. esmeradamente impresos en papel verjurado especial.

Patrología.—Por el Dr. O. BARDENHEWER, profesor de Teología de la Universidad de Munich. Traducción del P. JUAN M. SOLÁ, S. J. Un volumen de 718 págs. de 25 1/2 x 16 1/2 cms. En rústica, ptas 20; en tela, ptas. 24.

EN PREPARACIÓN

Diccionario Latino - Español

Etimológico y completo con un

VOCABULARIO ESPAÑOL - LATINO

redactado según los mejores trabajos de lexicografía Latina por el cuerpo de Redactores de «Palaestra Latina» bajo la dirección del
RDO. P. MANUEL JOVÉ, C. M. F.

Contiene todas las voces latinas, grecolatinas y aun las griegas más usadas por los autores latinos, acompañadas de su etimología. Las diferentes acepciones de las palabras quedan probadas con frases cortas y claras, tomadas de los Autores Clásicos, y fáciles de retener en la memoria. Al fin pónese la etimología de cada voz.

Los vocablos raíces llevan a continuación las palabras de ellos derivadas. Al pié de las voces van los correspondientes sinónimos para que consultándolos en su propio lugar, pueda el lector distinguir el sentido más propio de cada uno de los vocablos.

Las palabras cuya ortografía es inaceptable, según las últimas investigaciones filológicas van precedidas de una cruz, y éstos y los de ortografía no tan aceptable hacen llamadas al lugar donde se hallan con ortografía hoy bien probada.

Llamará poderosamente la atención el VOCABULARIO ESPAÑOL-LATINO que presenta una multitud de palabras más o menos modernas con su correspondiente, o al menos más probable, traducción latina; lo que constituye una singularidad entre los demás diccionarios similares nacionales y extranjeros.

Lo que acaba de avalorar el nuevo DICCIONARIO son un conjunto de preliminares sumamente prácticos, como por ejemplo: 1) un resumen de gramática latina; 2) un resumen de estilística; 3) un resumen de historia de literatura latina; 4) una breve y clara exposición de la pronunciación clásica del latín; 5) un corto guía de conversación latina; 6) la lista completa por orden alfabético de los pretéritos y supinos irregulares; 7) una breve noticia de los Autores Clásicos latinos; 8) los paradigmas claros de las declinaciones y conjugaciones regulares; 9) el calendario romano; 10) cuadro de monedas y sistemas de pesos y medidas; 11) nombres de ciudades y naciones modernas, etc.

Para todas las referencias que sobre el diccionario puedan interesar a nuestros lectores, dirijase única y exclusivamente a

EDITORIAL RAMON SOPENA, S. A.

PROVENZA. 95. - BARCELONA. - TELEFONO, 33105

P. J. Llobera, S. J.

Grammatica Classicae Latinitatis

Ad Albari Institutiones doctrinamque recentiorum conformata, scholis Hispanicis, Americanis, Philippinis

Expositione nitida, principiorum exemplorumque copia, ordinatione mira et ratione, allisque praestantissimis virtutibus, hoc opus Clmi. Llobera princeps mirum in modum commendatur.

E. SUBIRANA,
Puertaferriosa, 14 (apart. 197)
BARCELONA

**Tresor de la Llengua,
de les Tradicions i de
la Cultura popular
de Catalunya**

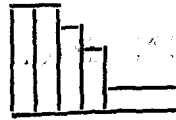
per
A. GRIERA

Vol. I: A - AZOICS
Vol. II: BABAIAR - BUVOR
Vol. III: CAL CAVEGOL
Vol. IV: CAVEGUELL-GUTXILLA

Cada volum en quart, passa de tres-centes pàgines.

Preu de cada volum: 30 ptes.

Pot adquirir-se a
EDICIONS CATALUNYA, S.
Pl. 12, BARCELONA
i a les principals llibreries

JOSÉ BOSCH
LIBRERO
BARCELONA

Librería BOSCH

Ronda Universidad, 11

Librería Bastinos

Calle Pelayo, 52

CASAS ACREDITADAS
OBRAS DE SELECCION

Especialidad en obras de Filosofía,
Derecho, Ciencias sociales, historias

PIDANSE CATALOGOS

Obras nacionales y extranjeras

Dirección telefónica «BOSLIBRI»

Teléfono, 20600

**COMMENTARIUM
PRO RELIGIOSIS
ET MISSIONARIIS**

PUBLICATIO BIMESTRIS

Opera et studio

M. M. Fillorum I. Cordis

B. Virginis Mariae

Directio et Administratio:

**VIA GIULIA, 131
ROMAE (XVI)**

EPITOME HISTORIAE GRAECAE

Libro de traducción para el primer curso de latín, preparado por **J. M. Jiménez, Delgado, C. M. F.** Forma un volumen de X-112 págs. impreso en papel couché e ilustrado con profusión de grabados y mapas al precio de 5 ptas. ejemplar.

A los Sres. profesores se hacen descuentos excepcionales en pedidos de más de 10 ejemplares.—COCULSA, Apart. 1042, Barcelona.

PRUDENTII CARMINA SELECTA

Edición escolar para los últimos años de latín preparada y anotada con esmero por el profesor de latín **Enrique Martija, Alfaro, C. M. F.** Prologada por el Profesor del Instituto Balmes de Barcelona. Forma un volumen de 120 páginas.

COCULSA, Apart. 1042, Barcelona.

PRAEPARANTUR:

ANTONIUS VIATOR, S. V. D. **Molae Subterraneae** seu ULTIMAE HORAE CULTUS IDOLORUM ROMANI. Fabula in quinque actus facile atque jucunde a pueris agenda. Constat 112 pagellis 11 x 14 et pretium ejus erit 2'50 pesetarum.

J. M. JIMÉNEZ DELGADO, C. M. F. — M. T. CICERONIS ORATIONES SELECTAE in usum scholarum adnotatae.

ENRIQUE MARTIJA, C. M. F. **El libro segundo de la Eneida** comentado e ilustrado para los latinos de tercero o cuarto año.

COCULSA

LIBROS - MENAJE ESCOLAR
OBJETOS RELIGIOSOS

HE AQUI LO QUE VD. BUSCA

La Editorial y Librería «Colaboración Cultural, S. A.» «COCULSA», SIRVE cuantas obras desee Vd. adquirir dentro de la moral cristiana, lo mismo de ciencias, devocionarios, literarias y de primera enseñanza; como de música religiosa, estudio y concierto. También cuenta con grandes existencias de artículos religiosos, estampas, medallas, crucifijos, escapularios metálicos y en tela, etc., etc. A usted que necesita adquirir libros con frecuencia, le interesa centralizar sus encargos en esta Editorial-Librería.

“Coculsa” Apar. 8013, Guzmán el Bueno 18, Madrid y Apar. 1042, Av. Claret 47, Barcelona

PALAESTRA LATINA

MENSTRUUS DE LATINITATE COMMENTARIUS

In Hispania ab anno 1930 editur Cervariae
opera et consilio Patrum Claretianorum
seu

Filiorum Immaculati Cordis Mariae (C.M.F.)

MODERATORE:

RDO. P. EMMANUELE JOVÉ

Literarum Latinarum Professore et Parisiensis Societatis
Studiorum Latinorum Membro

Subnotatio in singulos scholares cursus constat:

- 6 pesetis in Hispania
- 7 » in America et Lusitania
- 8 » in reliquibus Civitatibus

Collectio completa ab ineunte curriculo 1930 ad
finitum curriculum 1936, quae quidem collectio ad nu-
merum 54 pervenit, constat:

- 36 pesetis in Hispania
- 42 » in America et Lusitania
- 48 » in reliquis Civitatibus

Pretium mitti potest per collybum (cheque) internationalem vel per Num-
marías quarum sunt Cervariae sedes secundariae scilicet:

- Banco Hispano Colonial**, Macià, 5
- Banco Español de Crédito**, Verges, 19
- Banca Arnús**, Verges, 32

CERVERA (Lérida) España